

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი

კ ა ც ი ტ ა ძ ე კ ა ხ ა ზ ე რ ი

სავალუტო ურთიერთობები საბანკო სფეროში:
დასავლური გამოცდილება და თანამედროვე რეალობა

ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის
მოსაპოვებლად წარმოდგენილი

დ ი ს ე რ ტ ა ც ი ა

08.00.02 – ეკონომიკის ისტორია, მსოფლიო ეკონომიკა

სამეცნიერო ხელმძღვანელი: საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
წევრ-კორესპონდენტი, ეკონომიკის
მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
ავთანდილ სილაგაძე

თბილისი
2006

შ ი ნ ა ა რ ს ი

შესავალი.

თავი I. სავალუტო ურთიერთობათა მართვის ძირითადი ინსტრუმენტები

1.1. მსოფლიო მეურნეობის განვითარების მექანიზმი და ეტაპები. საერთაშორისო ვაჭრობის თეორიები .

1.2. საგარეო ვაჭრობა და ბანკების მონაწილეობა საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების მართვაში. საერთაშორისო ანგარიშსწორების ფორმები.

1.3. საგარეო ვაჭრობის მოკლე, საშუალო და გრძელვადიანი ფინანსირება.

თავი II. საერთაშორისო საგადასახდელი სისტემები და მათი გამოყენება. საერთაშორისო-ფინანსური ინსტიტუტები, მათი როლი და საქმიანობა საქართველოს საბანკო სექტორში.

2.1. ფინანსური ტელეკომუნიკაციების მსოფლიო ბანკთაშორისი საზოგადოება (სვიფტი) .

2.2. კლირინგული სისტემები. საერთაშორისო საბანკო ანგარიშის ნომერი.

2.3. საქართველოს საბანკო სექტორში მოქმედი საერთაშორისო ფინანსური ინსტიტუტები და მათი საქმიანობის სპეციფიკა .

თავი III. საბანკო დეპოზიტების დაზღვევა სხვადასხვა ქვეყნებში და მისი განვითარების პერსპექტივები საქართველოში.

3.1. საბანკო დეპოზიტების დაზღვევის აქტუალურობა.

3.2. საბანკო დეპოზიტების დაზღვევის საერთაშორისო გამოცდილება და ძირითადი მოდელები.

3.3. საბანკო დეპოზიტების დაზღვევის პერსპექტივები საქართველოში.

თავი IV. საბანკო პარამეტრების მათემატიკური მოდელირება და პროგნოზირება

4.1. საბანკო პარამეტრები, როგორც შემთხვევითი სიდიდეები და ალბათობის თეორიის გამოყენება მათი შესწავლის დროს.

4.2. საბანკო პარამეტრების (შემთხვევითი სიდიდეების) განაწილების გენერალური მახასიათებლები.

4.3. საბანკო პარამეტრების განაწილების ძირითადი კანონები და მათი ადექვატურობის შემოწმება.

4.4. მოწინავე საბანკო ინსტიტუტების ცალკეული პარამეტრების მათემატიკური მოდელები და მათი პროგნოზირება.

დასკვნები და წინადადებები.

გამოყენებული ლიტერატურა.

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

თემის აქტუალურობა. თანამედროვე ეტაპზე, როდესაც მსოფლიო ეკონომიკის განვითარებას გლობალიზაციის დიდი ტემპები ახასიათებს, საერთაშორისო-ეკონომიკური ურთიერთობები განიცდის განუწყვეტელ ცვლილებებს. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს საერთაშორისო ინტეგრაციული პროცესების ფონზე ეკონომიკური კავშირების სრულყოფა, რაც მნიშვნელოვანწილად საბანკო სფეროს გავლით მიმდინარეობს. ამ პროცესების განვითარებაში წამყვანი ადგილი უჭირავს სავალუტო ურთიერთობებს, რომლებიც ქვეყნის ეკონომიკის გაჯანსაღების მძლავრ ბერკეტს წარმოადგენენ.

უკანასკნელ პერიოდში, დასავლეთის მოწინავე სახელმწიფოების პარალელურად განვითარებადი ქვეყნების ბაზრებზე განხორციელდა მოწინავე საინფორმაციო ტექნოლოგიათა დანერგვა, რამაც დიდი ბიძგი მისცა საბანკო დაწესებულებების ბიზნესის გაფართოებას. ამ მხრივ, განსაკუთრებული როლი ითამაშეს გლობალურმა ანგარიშსწორების სისტემებმა, აგრეთვე ცალკეულმა საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტებმა, რომელთა ხელშეწყობით მიმდინარეობს საქართველოს ეკონომიკის გამოცოცხლება. ასევე მეტად აქტუალურია დასავლური გამოცდილების გაზიარება საბანკო დეპოზიტების დაზღვევის სფეროში. მნიშვნელოვან ამოცანას წარმოადგენს აგრეთვე ცალკეული საბანკო პარამეტრების მათემატიკური მოდელირება მათი ოპტიმიზაციისა და პროგნოზირების მიზნით. ამ საქმეში გამოყენებული უნდა იქნეს ალბათობის თეორიისა და მათემატიკური სტატისტიკის მეთოდები.

უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგადად სავალუტო ურთიერთობანი საბანკო სფეროს გამოყენებით მრავალფეროვანია და ისინი მოიცავენ პრობლემური საკითხების ფართო სპექტრს, რომელთა სრულმასშტაბიანი გამოკვლევა მეტად რთულია. სწორედ ამიტომ, ნაშრომში გამოკვლეულია მხოლოდ ცალკეული საკითხები, როგორცაა: სავალუტო ურთიერთობათა მართვის ზოგიერთი ინსტრუმენტები, მსოფლიოს წამყვანი კლირინგული სისტემები, საერთაშორისო-ფინანსური ინსტიტუტები და მათი როლი ქვეყნის ეკონომიკის გაჯანსაღებაში, დეპოზიტების დაზღვევის დასავლური მოდელები და მათი გამოყენების შესაძლებლობები ქართულ რეალობაში, ცალკეული საბანკო პარამეტრების (აქტივები, კაპიტალი) ცვლილებათა კანონზომიერებების მათემატიკური მოდელირება და მათი პროგნოზირება.

დისერტაციის მიზანია მსოფლიოს წამყვანი ქვეყნების გამოცდილების შესწავლის საფუძველზე საბანკო სფეროში არსებული სავალუტო ურთიერთობების ანალიზი, ზოგიერთი საბანკო პარამეტრის გამოკვლევა და შესაბამისი რეკომენდაციების დამუშავება პროგრესული ფორმების საქართველოს ეკონომიკაში დანერგვისათვის.

აღნიშნული მიზნის მისაღწევად საჭირო გახდა შემდეგი ამოცანების გადაწყვეტა:

1. საბანკო სფეროში საინფორმაციო სისტემებსა და მოწინავე ტექნოლოგიებზე არსებული მზარდი მოთხოვნის წარმოჩენა, საერთაშორისო ვაჭრობის ოპერაციების, როგორც სავალუტო ურთიერთობათა უმნიშვნელოვანესი შემადგენელი ნაწილის დეტალურად გამოკვლევა;
2. საერთაშორისო ფინანსური ინსტიტუტებისა და კლირინგული სისტემების როლი და მათი მონაწილეობა საქართველოს ეკონომიკის გაჯანსაღების საქმეში;
3. დეპოზიტების დაზღვევის ადრინდელი და თანამედროვე სქემების ანალიზი და რეკომენდაციათა შემუშავება შესაბამისი მოდელის საქართველოს პირობებში გამოყენებისათვის;
4. საბანკო პარამეტრების მათემატიკური მოდელირება მათი ცვლილებების კანონზომიერებათა განსაზღვრისა და პროგნოზირების მიზნით.

დისერტაციის მეთოდოლოგიურ ბაზას წარმოადგენს უცხოელი (ა. სმიტი, დ. რიკარდო, ვ. სამუელსონი და სხვ.), აგრეთვე ქვემოთ მოცემული ქართველი მეცნიერ-ეკონომისტებისა და პრაქტიკოსების თეორიულ-გამოყენებითი სახის ნაშრომები, რომლებიც შეეხება საბაზრო ურთიერთობათა პირობებში სავალუტო მექანიზმების ჩამოყალიბებასა და მათ სრულყოფას მძაფრი კონკურენტული გარემოს გათვალისწინებით. გარდა ამისა, სადისერტაციო ნაშრომში გამოყენებულია ფულად-საკრედიტო სისტემის ფუნქციონირებისათვის აუცილებელი საკანონმდებლო და ნორმატიული დოკუმენტები, საქართველოს ეროვნული ბანკის საინფორმაციო ბიულეტენები, გლობალური საერთაშორისო კომპიუტერული ქსელით - ინტერნეტით მოპოვებული მასალები, პუბლიკაციები პერიოდულ პრესაში, საერთაშორისო ჟურნალებსა და გამოცემებში შეტანილი მონაცემები თუ რეკომენდაციები. ცალკეული მასალები მოპოვებული იქნა ცნობილი ქართველი ეკონომისტების (რ. ასათიანი, გ.

გამსახურდია, რ. გოგობია, რ. კაკულია, ე. მექვაბიშვილი, ვ. პაპავა, ა. სილაგაძე, შ. ქისტაური, ლ. ყორღანაშვილი, თ. ჩიკვაძე, გ. წერეთელი, გ. ხელაია, ა. ჯიბუტი და სხვ.) ნაშრომებიდან.

კვლევის საგანი და ობიექტი. სადისერტაციო ნაშრომის კვლევის საგანს წარმოადგენს საერთაშორისო საბანკო საქმეში არსებული სავალუტო ურთიერთობები. კვლევის ობიექტია გლობალურ ტექნოლოგიებში ჩართული საერთაშორისო საბანკო ურთიერთობების სფერო და საერთაშორისო ფინანსური ინსტიტუტების საქმიანობა.

კვლევის მეცნიერული სიახლე უკავშირდება მსოფლიო ეკონომიკაში მიმდინარე თანამედროვე ტენდენციების შესწავლის საფუძველზე, საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების მართვის ეფექტიანი ხერხების გამოვლენის და მათი საშუალებით მომავალი განვითარებისათვის კონსტრუქციული რეკომენდაციების შემუშავებას. სადისერტაციო ნაშრომში განხილულია საფინანსო-საბანკო სფეროში არსებული მოწინავე საერთაშორისო მოდელები, ჩატარებულია ცალკეულ მონაცემთა მათემატიკური ანალიზი და ადგილი აქვს ქვეყნისთვის ოპტიმალური სამომავლო სქემების დადგენის მცდელობას.

აქედან გამომდინარე, მეცნიერული შედეგები შეიძლება ჩამოყალიბებულ იქნას შემდეგი სახით:

1. თანამედროვე საბანკო სფეროში არსებული საერთაშორისო-ეკონომიკური ურთიერთობების ანალიზის საფუძველზე შემუშავებულია წინადადებები საქართველოს ეკონომიკის გაჯანსაღებისთვის.
2. დეპოზიტების დაზღვევის დასავლური (და არა მარტო) სქემების განხილვის საფუძველზე მოცემულია რეკომენდაციები საქართველოს საბანკო სფეროში ადეკვატური ვარიანტის გამოყენებისთვის.
3. საერთაშორისო ინტეგრაციისა და გლობალიზაციის ფონზე გაშუქებულია მსხვილი კლირინგული სისტემების როლი და მნიშვნელობა, აგრეთვე ადგილობრივი ფინანსურ-საკრედიტო ინსტიტუტების მათში მონაწილეობის აუცილებლობა.

4. განხილულია საერთაშორისო-ფინანსური ინსტიტუტების საქმიანობა საქართველოს საბანკო სექტორთან მიმართებაში და ნაჩვენებია მომავალში მათთან თანამშრომლობის გაფართოების გზები.
5. ალბათობის თეორიისა და მათემატიკური სტატისტიკის გამოყენებით შემუშავებულია მეთოდოლოგია საბანკო პარამეტრების მათემატიკური მოდელირებისთვის, რომელიც რეალიზებულია დასავლეთის მოწინავე საბანკო დაწესებულებათა მაგალითზე. მიღებულია სტატისტიკური მოდელები, რომლებიც ძირითადად ემორჩილებიან ექსპონენციალურ განაწილებას და საშუალებას იძლევიან მოვახდინოთ პარამეტრების პროგნოზირება პერსპექტივაში.

დისერტაციის პრაქტიკული მნიშვნელობა. სადისერტაციო ნაშრომში დამუშავებული წინადადებები და რეკომენდაციები, ასევე მეთოდოლოგიური საკითხები შეიძლება გამოყენებულ იქნეს საქართველოს ფინანსურ სექტორში არსებული ფულად-საკრედიტო ურთიერთობების დახვეწისათვის, ფინანსური სტაბილიზაციის მიღწევისა და საბანკო სისტემის მიმართ მოსახლეობის ნდობის აღდგენისათვის. აღსანიშნავია, რომ სადისერტაციო ნაშრომში განხილული და წამოყენებული ცალკეული საკითხები (პროგრესული საბანკო პროდუქტების ამუშავება, ქვეყნის ფინანსური სისტემისთვის აქტუალური სქემების შემოტანა, დანერგვა და განხორციელება, სავალუტო ურთიერთობათა სხვადასხვა ინსტრუმენტების მოქნილი და მაღალხარისხიანი ფუნქციონირება, გადახდისუუნარო და დაბალლიკვიდური ბანკების შერწყმა-გაერთიანება, ბანკების როლის ზრდა ქვეყნისთვის მნიშვნელოვანი საინვესტიციო პროექტების განხორციელებაში) წარმოადგენენ პრაქტიკული თვალსაზრისით სავსებით რეალიზებადს და შესაძლებელია მათი განხორციელება შესაბამის ექსპერტებთან და ეკონომისტებთან ერთობლივი განხილვის საფუძველზე.

დისერტაციაში მიღებული შედეგები და რეკომენდაციები შეიძლება ასევე გამოყენებულ იქნეს ლექციების კურსების "მსოფლიო ეკონომიკა", "საერთაშორისო-ეკონომიკური ურთიერთობები" და "საერთაშორისო საბანკო საქმე" სწავლების დროს.

თავი I.

სავალუტო ურთიერთობათა მართვის ძირითადი ინსტრუმენტები

1.1. მსოფლიო მეურნეობის განვითარების მექანიზმი და ეტაპები. საერთაშორისო ვაჭრობის თეორიები

მსოფლიო მეურნეობის სისტემა რთული მექანიზმია, რომელსაც თავისი შემადგენელი ნაწილები გააჩნია. მისი სუბიექტები არიან როგორც ეროვნული ეკონომიკები, ისე ტრანსეროვნული კორპორაციები და ქვეყნების ინტეგრაციული გაერთიანებები. ამათგან გამოსარჩევია ეროვნული ეკონომიკები, რომელთა ერთობლიობა განმტკიცებულია საქონლის, მომსახურებისა და წარმოების ფაქტორების, ანუ ეკონომიკური რესურსების მოძრაობით. ამის საფუძველზე მყარდება საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობები რეზიდენტებსა და არარეზიდენტებს (სხვადასხვა ქვეყნის იურიდიულ და ფიზიკურ პირებს) შორის. შესაძლებელია მათი კლასიფიკაცია ფორმების მიხედვით. ამ ფორმებს მიეკუთვნება:

1. საქონლითა და მომსახურებით საერთაშორისო ვაჭრობა;
2. სამუშაო ძალის საერთაშორისო მიგრაცია;
3. კაპიტალის საერთაშორისო მიგრაცია;
4. ტექნოლოგიების საერთაშორისო გადაცემა (საერთაშორისო ვაჭრობა ცოდნით);
5. ქვეყნებს შორის საწარმოო სპეციალიზაცია;
6. საერთაშორისო სავალუტო-საანგარიშსწორებო ურთიერთობანი;
7. საერთაშორისო ეკონომიკური ორგანიზაციების საქმიანობა.

წინამდებარე სადისერტაციო ნაშრომში აქცენტი სწორედ ორ უკანასკნელზეა აღებული.

ქვესისტემის (ბაზისის) გარდა მსოფლიო ეკონომიკას გააჩნია ზედნაშენის ელემენტები. მას მიეკუთვნება საერთაშორისო სამართალი და საერთაშორისო ორგანიზაციათა გარკვეული ერთობლიობა. საერთაშორისო სამართალი განსაზღვრავს მსოფლიო ეკონომიკური სისტემის წესს. იგი წარმოგვიდგება როგორც იურიდიულ ნორმათა ერთობლიობა, რომელსაც სხვადასხვა სახელმწიფოები ერთად ქმნიან

იმისათვის, რომ მოაწესრიგონ ურთიერთობები სხვადასხვა დარგებსა და სფეროებში. საერთაშორისო სამართლის თავისებურება ის არის, რომ საერთაშორისო სამართლის აქტებს ეძლევა უპირატესობა ამა თუ იმ სამართლებრივ სფეროში რეგულირების იურიდიული ნორმების წინაშე, რომელშიც ამ ქვეყანას დადებული აქვს შესაბამისი საერთაშორისო შეთანხმება. კერძოდ, ვენის საერთაშორისო კონვენცია ამტკიცებს, რომ “მხარემ არ შეიძლება დაიმოწმოს თავისი საშინაო სამართლის დებულებანი საერთაშორისო ხელშეკრულების დებულებათა შეუსრულებლობის გასამართლებლად”¹.

მსოფლიო ეკონომიკური სისტემის ზედნაშენს მიეკუთვნება აგრეთვე საერთაშორისო ორგანიზაციათა ერთობლიობა, რომელთა მიზანია საქმიანობის სხვადასხვა დარგებში სახელმწიფოთაშორისი ურთიერთობების კოორდინაცია. წამყვან როლს ასრულებენ ისეთი საერთაშორისო ორგანიზაციები, როგორცაა გაერო და მისი სხვადასხვა სტრუქტურები (მსოფლიო ბანკი, საერთაშორისო სავალუტო ფონდი და ა.შ.), რომელთაც ჩვენ ცალკე თავში განვიხილავთ, ასევე ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის ორგანიზაცია (ეუთო) და სხვადასხვა ტიპის რეგიონალური დაჯგუფებები თუ ალიანსები (მაგ. ბისეკი, სუუამი).

თანამედროვე საბაზრო-ეკონომიკურმა ურთიერთობებმა განვითარების რთული გზა განვლეს: სხვადასხვა პერიოდში ხდებოდა მუდმივი ცვლილებები წარმოებისა და საზოგადოების სოციალური სტრუქტურის სფეროებში. ინდუსტრიული ერა, რომლის საკვანძო მომენტს სამრეწველო რევოლუცია წარმოადგენდა, შეიცვალა საინფორმაციო ერით. ამ უკანასკნელის სრულყოფა კი ამჟამად მიმდინარეობს მაღალგანვითარებულ კაპიტალისტურ სახელმწიფოებში.

ინდუსტრიული ერა ხასიათდებოდა უპირატესად მატერიალური წარმოების დარგების განვითარებით, რაც განსაკუთრებით შეეხებოდა მრეწველობას. მისი წილი განუხრელად იზრდებოდა როგორც მოსახლეობაში, ასევე მთლიან საზოგადოებრივ პროდუქტსა და ეროვნულ შემოსავალში. თვით წარმოება მასობრივ ხასიათს ატარებდა, რომელიც ორიენტირებული იყო ფართო მოხმარების ნაწარმზე, ხოლო წარმოების

¹ “ვენის კონვენცია საერთაშორისო ხელშეკრულებათა სამართლის შესახებ”, 1980 წლის 11 აპრილის რედაქცია

ეფექტიანობის ამალღების ძირითად ფაქტორს წარმოადგენდა ცოცხალი შრომის დანახარჯების ეკონომია სხვადასხვა ფორმებში.

მისგან განსხვავებით, საინფორმაციო ერა, რომელიც წარმატებით ჩამოყალიბდა აშშ-ში, იაპონიაში, გერმანიაში, სინგაპურში, ტაივანში, სამხრეთ კორეასა და სხვა ქვეყნებში, გამოირჩეოდა ეკონომიკაში მომსახურების სფეროთა უპირატესი ზრდით, განსაკუთრებით იმ დარგებისა, რომლებიც დაკავშირებულია ინფორმაციის გადამუშავებასთან, ყოველგვარი შუამავალი საქმიანობის განხორციელებასთან.

თუკი ინდუსტრიულ ერაში ზედმეტი ღირებულების ძირითადი წყაროა წარმოების მუშაკთა ფიზიკური შრომა, საინფორმაციო ერაში ესაა საინჟინრო და მართვადი შრომა, რასაც თან ერთვის მარკეტინგით დაკავებულთა შრომაც. ყოველივე ამან მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში თითქმის აღმოფხვრა გლეხთა კლასი – შეიქმნა ფერმერთა, მეწარმეებისა და კოოპერატორთა ჯგუფები და ასევე მნიშვნელოვნად შემცირდა მუშათა კლასი. ამგვარი ტენდენცია სავარაუდოდ მომავალშიც გაგრძელდება. ანალოგიურ პროგნოზს აკეთებს აშშ-ის სტატისტიკური ბიურო: “იმ პროფესიათა შორის, რომელთა რიცხვი ამ ქვეყანაში ყველაზე დიდი ტემპით გაიზრდება, ძალზე ცოტა იქნება მუშების რაოდენობა, სამაგიეროდ 1,5-ჯერ იმატებს ინჟინრების, ეგმ-ის პროგრამისტების, ბუღალტრებისა და იმ კატეგორიის ხალხის რაოდენობა, რომელთა საქმიანობა ინფორმაციის გადამუშავებას უკავშირდება”².

საერთოდ, ქვეყნებს შორის საქონელგაცვლის პროცესი საუკუნეთა განმავლობაში მიმდინარეობდა, რამაც საერთაშორისო ვაჭრობის განხორციელების თეორიული შეხედულებებისა (კონცეფციების) და მოდელების განვითარება გამოიწვია.

ეკონომიკურ საკითხებზე ჯერ კიდევ ძველი ბერძენი ფილოსოფოსები მსჯელობდნენ, ვინაიდან დიდი იყო მათი სურვილი შეეცნოთ გარემომცველი სამყაროს რეალობა. დიდმა ბერძნებმა ქსენოფონტემ, პლატონმა და არისტოტელემ საფუძველი ჩაუყარეს ეკონომიკას, როგორც მეცნიერებას. ასე, მაგალითად, პლატონის ცნობილ “სახელმწიფოში” შემოტანილი იყო ბაზრის რეგულირების დღემდე განსჯის საგნად ქცეული ისეთი საზომები, როგორცაა “ფასის მერყეობის საზღვრები”. თავის მხრივ, არისტოტელე თვლიდა, რომ გაცვლა ათანაბრებს მოთხოვნილებასა და არა

დანახარჯებს. მიუხედავად უბველესი პერიოდის მოაზროვნეთა ცალკეული გენიალური აღმოჩენებისა, პირველი წმინდა ეკონომიკური თეორიები მხოლოდ XVII ს.-ის ბოლოს გაჩნდა. ამ პერიოდში ბატონობდა ეკონომიკის ორი ძირითადი თეორიული მიმართულება: მერკანტილიზმი და ფიზიოკრატია.

მერკანტილიზმი ინგლისში წარმოიშვა, რადგან ეს ქვეყანა კაპიტალიზმის გზას ყველაზე ადრე დაადგა. განასხვავებენ ადრინდელ და გვიანდელ მერკანტილიზმს. ადრინდელი მერკანტილიზმი (უ.სტაფორდი, გ.სკარუფი) XV-XVI სს.-ში არსებობდა. მისი მქადაგებლებისთვის სიმდიდრის მთავარი წყარო ფასეულობათა ფლობით (ოქრო, ვერცხლი) განისაზღვრებოდა. მათი აზრით, აუცილებელი იყო ძვირფასი ლითონების უცხოეთში გატანის აკრძალვა. გვიანდელი მერკანტილიზმი (თ.მენი, ა.მონკრეტენი) XVII-XVIII სს.-ში არსებობდა და მისმა წარმომადგენლებმა პირველად გამოიყენეს აქტიური და პასიური სავაჭრო ბალანსის ცნებები. მათ აქტიური სავაჭრო ბალანსის მისაღებად საჭიროდ მიაჩნდათ ვაჭრობის სახელმწიფო მონოპოლია. ამ ფონზე გამოსარჩევია პირველი პროფესიონალი ეკონომისტი, ფიზიკის დოქტორი და ანატომიის პროფესორი უ.პეტი და გამოჩენილი ინგლისელი ფილოსოფოსი ჯ.ლოკი. მათ მიაჩნდათ, რომ სახელმწიფო მით უფრო მდიდარია, რაც უფრო მეტია სხვაობა გატანილ და შემოტანილ საქონლის ღირებულებას შორის და იბრძოდნენ ექსპორტის სტიმულირებისა და იმპორტის შეზღუდვისათვის პროტექციონისტული ზომების გამოყენების გზით. მერკანტილიზმის აღნიშნულ მიმართულებებს შორის განსხვავება ისაა, რომ პირველი სიმდიდრეს ოქრო-ვერცხლთან აიგივებდა და ფულის ფუნქციები მხოლოდ დაგროვების დონემდე დაჰყავდა, ხოლო მეორე კი სიმდიდრედ მიიჩნევდა ზედმეტ პროდუქციას, რომელიც უცხოეთის ბაზარზე ფულად უნდა გარდაქმნილიყო. იგი ფულში ხედავდა არა მარტო დაგროვების, არამედ მიმოქცევის საშუალებასაც.

მერკანტილისტთა შემცვლელი ფიზიოკრატები (XVIII ს.-ის II ნახევარი) თვლიდნენ, რომ სიმდიდრის საფუძველს შეადგენს სოფლის მეურნეობა, ხოლო ეკონომიკისა და ვაჭრობის სხვა დარგები მხოლოდ გადაანაწილებს დამატებულ ღირებულებას, მოპოვებულს სასოფლო-სამეურნეო შრომით და მიღებულს მიწიდან. ფიზიოკრატებს შორის ყველაზე დიდი როლი შეასრულეს: ვაჭარმა და ფინანსისტმა

² რობერტ პინდაიკი, დანიელ რუბინფელი. “მიკროეკონომიკა”. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2001წ.,

ირლანდიიდან რ.კანტილიონიმ, რომელმაც პირველმა ჩამოაყალიბა და გამოიკვლია ბაზრისა და საბირჟო თამაშის – “იყილო იაფად, გაყილო ძვირად” ძირითადი პრინციპები; ფრანგმა დე გურნემ, რომელმაც გაახმაურა ეკონომიკური ლიბერალიზმის მთავარი პრინციპი “დაე, ყველაფერი წავიდეს ისე, როგორც მიდის”, ე.ი. სახელმწიფოს ჩარევის გარეშე; და ავტორმა პირველი დარგთაშორისი ბალანსისა ფ.კენემ.

გამოჩენილი ფილოსოფოსი და ეკონომისტი დ.იუმი, რომელიც ერთგვარად აერთიანებს ეკონომიკის განვითარების კლასიკურ პერიოდს, შეიძლება ჩაითვალოს ფულის რაოდენობრივი თეორიის ფუძემდებლად და თანამედროვე მონეტარიზმის წინამორბედად. მან შექმნა ფულის მიმოქცევის მოდელი, რომელიც დღემდე ფინანსურ თეორიაში აქტუალურია.

კლასიკური ეკონომიკური მეცნიერების თვალსაჩინო წარმომადგენელი, ფილოსოფიისა და ლოგიკის პროფესორი, გლაზგოს უნივერსიტეტის რექტორი ა.სმითი აგვირგვინებდა თავისი შრომებით 18-ე საუკუნის ეკონომიკას და განსაზღვრა მისი განვითარება 19-ე საუკუნეში. მან გააკრიტიკა მერკანტილისტური თეორია და განაცხადა, რომ ქვეყნის რეალური სიმდიდრე შედგება წარმოებული საქონლისა და მომსახურებისაგან. მართალია, სმიტმა ბევრი რამ აიღო ფიზიოკრატებისგან, მაგრამ იგი სიმდიდრის წყაროდ თვლიდა არა მარტო სამიწათმოქმედო, არამედ ნებისმიერ შრომას. ფაქტიურად, სმითი –ღირებულების შრომითი თეორიის ფუძემდებელია, რომლის თანახმადაც საქონლის ღირებულება განისაზღვრება ძირითადად მის შექმნაზე გაწეული შრომით. სმითმა დაამუშავა აბსოლუტური უპირატესობის თეორია და ხაზი გაუსვა, რომ ცალკეულ ქვეყანას კონკრეტული საქონლის ეფექტურად წარმოება შეუძლია. სმიტის განსხვავებული შეხედულება ქვეყნის სიმდიდრის წყაროს შესახებ იმ დროისთვის რევოლუციური იყო, რადგან მიაჩნდათ, რომ ყოველ გარიგებაში მხოლოდ ერთი მხარეა მოგებული, მეორე კი აუცილებლად წაგებული. მან თავისი თეორიით დაამტკიცა, რომ თავისუფალი გაცვლის შემთხვევაში, როცა თითოეული სუბიექტი პარტნიორის არჩევისა და ფასის დადგენაში შეუზღუდავია, გარიგება სასარგებლოა ყველა მონაწილისათვის.

მისმა დიდმა მიმდევარმა დ. რიკარდომ 25 წლის ასაკში მოახერხა ემოვნა ბირჟაზე რამდენიმე მილიონი და დაიწყო თეორიული კვლევა მაშინ, როცა მიღებული ჰქონდა პრაქტიკული გამოცდილება. მისი მთავარი ნაშრომი “პოლიტიკური ეკონომიისა და დაბეგვრის საფუძვლები” მიძღვნილია იმ საკითხის გამოსაკვლევად, თუ როგორ მოქმედებს წარმოების ზრდაზე მიღებული შემოსავლის განაწილება რენტის, მოგებისა და ხელფასის სახით. რიკარდომ გაავრცელა “უხილავი ხელის” პრინციპი საერთაშორისო ვაჭრობაზე და შექმნა შედარებითი უპირატესობების თეორია.

XIX ს.-ის შუახანებში მეცნიერ-ეკონომისტებმა აქტიურად დაიწყეს საერთაშორისო ვაჭრობაში კაპიტალის საერთაშორისო მოძრაობის გამოკვლევა, რასაც შესაბამისი თეორიები მოჰყვა. კაპიტალის საერთაშორისო ღირებულების თეორიას საფუძველი ჩაუყარა ერთ-ერთმა კლასიკოსმა, ინგლისელმა ეკონომისტმა ჯ.ს.მილმა, რომელმაც გვიჩვენა, რომ კაპიტალი ქვეყნებს შორის მოძრაობს მოგების ნორმაში განსხვავების გამო და ამას კაპიტალით ყველაზე მდიდარ ქვეყნებში აქვს შემცირების ტენდენცია, რასაც რიკარდოც ამტკიცებდა. ამასთან, მილი ხაზს უსვამდა, რომ ქვეყნებს შორის მოგების ნორმებში მერყეობა არსებითი უნდა იყოს, რათა ის რისკიც დაფაროს, რომელიც უცხოელ ინვესტორს აქვს სხვის ქვეყანაში.

კაპიტალის საერთაშორისო გატანის თეორიის სხვა მიმართულების სათავეში იდგა კ.მარქსი, რომელიც ამ პროცესს იმით ასაბუთებდა, რომ იგი ჭარბად იყო კაპიტალის ექსპორტიორ ქვეყნებში. კაპიტალის სიჭარბედ, კლასიკოსთა მსგავსად, მას მიაჩნდა ისეთი კაპიტალი, რომლის გამოყენება ქვეყანაში გამოიწვევდა მასში მოგების ნორმების შემცირებას. აღსანიშნავია, რომ თუკი მარქსიზმი დაკავებული იყო ეკონომიკის ქცევის შესწავლით ხანგრძლივი პერიოდების განმავლობაში და საზოგადოებრივი კეთილდღეობის ზრდით, თითქმის ამავე პერიოდში წარმოშობილი ნეოკლასიკური თეორია აქცენტს აკეთებდა ცალკეული ფირმის საქმიანობაზე მცირე დროით ინტერვალებში. მაშასადამე, ნეოკლასიკური თეორიის საგანს წარმოადგენდა მიკროეკონომიკა. ცენტრალურ ცნებად ამ თეორიაში ხდება სარგებლიანობა, ანუ აქ ყველა ძირითადი ეკონომიკური კატეგორია განისაზღვრება დანახარჯების ზღვრული სარგებლიანობის მნიშვნელობით. ამიტომ, ნეოკლასიკური თეორიის ფუძემდებლები –

კ.მენგერი, ს.ჯევონსი და ლ.ვალრასი – გახდნენ იმავდროულად მათემატიკური ეკონომიკისა და მოდელირების მამამთავრებიც. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ფრანგი ეკონომისტის ვალრასის წვლილი, რომელმაც შემოგვთავაზა ზოგადი წონასწორობის მოდელი, რასაც დღეს ბაზრის დახასიათებაში ცენტრალური ადგილი უკავია. მოცემულ სისტემაში წონასწორობა არის მდგომარეობა, რომლის დროსაც მოთხოვნა-მიწოდება საქონელსა და მომსახურებაზე ტოლია და ემყარება გარკვეული ოპტიმუმის დადგენას.

ცნობილმა ამერიკელმა ეკონომისტმა ა. მარშალმა შეაჯამა XIX ს.-ის მიღწევები და თავის სამტომიან ნაშრომში “პოლიტიკური ეკონომიის პრინციპები” მოახდინა წინამდებარე თეორიების ერთგვარი სინთეზირება. მარშალმა ძირითადად მიიღო ვალრასის წონასწორობის მოდელი, ხოლო მიწოდების და მოთხოვნის ტოლობის გრაფიკულ გამოსახულებას ეწოდა “მარშალის ჯვარი”. მისი ნაშრომების შემდეგ მოხდა ეკონომიკური თეორიის გაყოფა მიკრო- და მაკროეკონომიკად.

XX ს.-ის დასაწყისში შვედმა ეკონომისტებმა ე.ჰექშერმა და ბ.ოლინმა დაამუშავეს წარმოების ფაქტორთა თანაფარდობის თეორია (განსხვავებულ ფაქტორებზე დაფუძნებული ვაჭრობა). ნებისმიერი პროდუქციის დასამზადებლად აუცილებელია წარმოების სამი ფაქტორის (შრომა, მიწა, კაპიტალი) არსებობა. ყოველ კონკრეტულ ქვეყანას კი ეს ფაქტორები განსხვავებული ოდენობით აქვს. მოცემული თეორიით ირკვევა, რომ ერთგვაროვანი პროდუქციის საწარმოებლად ყოველი ქვეყანა ამ ფაქტორებზე სხვადასხვა დანახარჯებს გასწევს. მაგალითად, თუ შრომითი რესურსები მიწასთან და კაპიტალთან განსხვავებით მოცემულ ქვეყანაში ჭარბია, მაშინ სამუშაო ძალა იაფია და შრომის ანაზღაურებაზე გაწეული ხარჯები შედარებით მცირეა, ხოლო კაპიტალური დანახარჯები და მიწის ღირებულება – დიდი. ამის საპირისპიროდ, თუ შრომითი რესურსები მცირეა, მაშინ მისი ღირებულება სხვებთან შედარებით მაღალი იქნება. შედეგად, ქვეყანა ახორციელებს იმ საქონლის ექსპორტს, რომლის წარმოება მოითხოვს ჭარბი ფაქტორების ინტენსიურ გამოყენებას და ახდენს იმ პროდუქციის იმპორტს, რომლის დამზადება მას ძვირი უჯდება. მოგვიანებით, 1948 წელს ამერიკელმა ეკონომისტებმა პ.სამუელსონმა და ვ.სტოლპერმა ჰექშერ-ოლინის თეორია განავითარეს და დაასაბუთეს, რომ წარმოების ფაქტორთა ერთგვაროვნების, ტექნიკის იდენტურობის, სრულყოფილი კონკურენციისა და სრული მობილურობის

შემთხვევაში საერთაშორისო გაცვლა ქვეყნებს შორის წარმოების ფაქტორთა ფასს ათანაბრებს.

საერთაშორისო ვაჭრობის ფუნქციონირებას ნათელს ჰყენს საქონლის სასიცოცხლო ციკლის თეორია, რომლის მიხედვით, ყოველი საქონელი გაივლის ციკლს, რომელიც შედგება ოთხი ეტაპისგან (დანერგვა, ზრდა, სიმწიფე და დაცემა). აქედან გამომდინარე, მისი წარმოება და მოხმარება ამ ეტაპების მიხედვით ქვეყნებს შორის გადაადგილდება. მართალია, ეს ოთხი ეტაპი ერთიანობას წარმოადგენს, მაგრამ ყოველ ეტაპს მისთვის დამახასიათებელი თავისებურებები აქვს.

გასული საუკუნის 40-იან წლებში საერთაშორისო საქონელგაცვლის თეორიამ მნიშვნელოვანი კორექტივები განიცადა. ნობელის პრემიის ლაურეატმა, ამერიკელმა ეკონომისტმა ვ.ლეონტიევმა ჰექშერ-ოლინის თეორიის გამოყენებით გამოიკვლია აშშ-ს ექსპორტისა და იმპორტის სტრუქტურა და მრავალი ექსპერტის გასაოცრად (ამიტომ ეწოდა მას “ლეონტიევის პარადოქსი”) სრულიად საპირისპირო სურათი გამოავლინა. კერძოდ, მან დაასაბუთა, რომ ომისშემდგომ პერიოდში ამერიკის ეკონომიკა წარმოების იმ სახეებში დასპეციალდა, რომელიც კაპიტალთან შედარებით მეტ შრომას მოითხოვდა. სხვა სიტყვებით, ამერიკის ექსპორტი იმპორტთან შედარებით უფრო შრომატევადი და ნაკლებად კაპიტალტევადი გახდა.

ამ პრობლემის კვლევით დასტურდება, რომ ეს პარადოქსი მოიხსნება, თუ საერთაშორისო ვაჭრობის სტრუქტურის ანალიზის დროს გათვალისწინებული იქნება წარმოების არა ორი ფაქტორი (როგორც ეს ჰექშერ-ოლინის თეორიით განიხილება), არამედ მრავალი ფაქტორი (ფინანსური და ადამიანური კაპიტალი, სასოფლო-სამეურნეო წარმოებისთვის ხელსაყრელი მიწის სავარგულები და ა.შ.). ლეონტიევის სიახლემ ფართო რეზონანსი ჰპოვა, ამის შედეგად კი შედარებითი უპირატესობის თეორიამ შემდგომი განვითარება განიცადა. მან ტექნიკური პროგრესის არათანაბარი განაწილებისა და ქვეყნებს შორის განსხვავებული ანაზღაურების საკითხები მოიცვა.

საერთაშორისო ვაჭრობის პრობლემათა შესწავლისას ფართოდაა გამოყენებული მულტიპლიკატორის თეორია. XX ს.-ის 20-იან წლებში განვითარებულმა მსოფლიო ეკონომიკურმა კრიზისმა წარმოშვა ახალი თეორიული მიდგომისა და მოდელების საჭიროება. ამ თვალსაზრისით გამოსარჩევია გასული საუკუნის ერთ-ერთი უდიდესი

ეკონომისტის, ჯ.მ.კეინზის მიერ შემოთავაზებული კარდინალურად ახალი კონცეფცია. კეინსმა, რომელიც თავის დროზე ისმენდა მარშალის ლექციებს, თავის ნაშრომში “დასაქმების, პროცენტისა და ფულის ზოგადი თეორია” შემოიღო მოხმარებისადმი ზღვრული მიდრეკილების ცნება და თეორიულად დააფუძნა მულტიპლიკაციური ეფექტი “შემოსავლების გამრავლებისა”. ამ თეორიის თანახმად, საგარეო ვაჭრობის გააქტიურებით (კერძოდ, ექსპორტით) მიღებული ეფექტი ეროვნული შემოსავლის ზრდაში, დასაქმების გადიდებაში, ინვესტიციურ აქტიურობასა და მოხმარებაში აისახება, რომელიც ყველა ქვეყნისთვის გარკვეული ოდენობით განისაზღვრება და კონკრეტული კოეფიციენტით – მულტიპლიკატორით გამოითვლება. მულტიპლიკატორი რთული წრიული სახის ჯაჭვური რეაქციაა, რომლითაც მტკიცდება, რომ ერთი ეკონომიკური სიდიდის ცვლილება სხვა მაჩვენებლის ცვლილებას იწვევს. ფაქტიურად, კეინსის თეორიამ დასაქმება, ბანკის პროცენტი, დანაზოგი და მშპ-ს დონე დააკავშირა ერთიან მოდელად. აღწერა რა კრიზისის წარმოშობისა და გამძაფრების მიზეზები, კეინსმა შემოგვთავაზა ახალი, რევოლუციური მეთოდი კრიზისიდან გამოსასვლელად, რომელიც დაფუძნებულია ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირებაზე.

აღსანიშნავია, რომ კეინზის შემდეგ მთელი ეკონომიკური მეცნიერება გადავიდა ერთნაირ ენაზე, სადაც ყველა ძირითადი კატეგორია საყოველთაოდაა აღიარებული. სწორედ ამ გაგებით განაცხადა ცნობილმა მონეტარისტმა მ.ფრიდმანმა: “ახლა ჩვენ ყველა კეინზიანელები ვართ”.

კეინზიანელთა და ნეოკეინზიანელთა აზრით, სახელმწიფოს შეუძლია და კიდევაც უნდა შეასრულოს აქტიური როლი ეკონომიკის სტაბილიზაციაში. აღნიშნული საკითხი საზღვარგარეთ აქტუალური კვლევის საგანი გახდა. სახელდობრ, ცნობილი მეცნიერ-ეკონომისტების რ.ფრიშის (ნორვეგია), ი.ტინბერგენის (ჰოლანდია), ასევე “შვედური სკოლის” წარმომადგენელთა გამოკვლევებში მოცემულია ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირების სისტემაში საბიუჯეტო და ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გამოყენების იდეები. ინგლისელი სპეციალისტის უ.ბევერიჯის, აგრეთვე ამერიკელების უ.მიტჩელისა და კ.ლაპანდაურის მიერ სახელმწიფო ძალაუფლება,

წესრიგი და ინიციატივა აუცილებელია ეკონომიკის, მით უფრო გარდამავალ პერიოდში მყოფი ქვეყნის ნორმალური და მოქნილი ფუნქციონირებისათვის.

წარმოების ფაქტორების ეფექტიანი გამოყენების საკითხს მიემდგვნა ამერიკელი პროფესორის მაიკლ პორტერის კონკურენტულ უპირატესობათა თეორია. XX ს.-ის მეორე ნახევარში მოღვაწე ამ მეცნიერმა თავის წიგნში “საერთაშორისო კონკურენცია” მოახდინა 10 ქვეყნის 100-ზე მეტი დარგისა და ქვედარგის ანალიზი და გააკეთა დასკვნა, რომ ეროვნული ფირმების ამ დარგებსა და ქვედარგებში მოქმედი საერთაშორისო კონკურენტული უპირატესობანი დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა მაკროგარემოში ხორციელდება მათი საქმიანობა საკუთარ ქვეყანაში. მაკროგარემო განისაზღვრება არა მარტო წარმოების ფაქტორებით, არამედ შიგა ბაზარზე მოთხოვნის ხასიათით, მონათესავე და მომიჯნავე დარგების განვითარებით, ქვეყანაში მენეჯმენტისა და კონკურენციის დონით, აგრეთვე მთავრობის ეკონომიკური პოლიტიკითა და შემთხვევითი მოვლენებითაც. ამ კომპონენტთა შეხამება, რომელთაც პორტერი დეტერმინანტებს უწოდებს, განსაზღვრავს ფირმების, ქვედარგებისა და ქვეყნების კონკურენტულ უპირატესობებს მსოფლიო ბაზარზე.

მონოპოლისტურ უპირატესობათა მოდელი შეიმუშავა ამერიკელმა ეკონომისტმა სტივენ ჰაიმერმა, ხოლო შემდეგ განავითარეს ჩ. კინდლბერგერმა და სხვა ეკონომისტებმა. მას საფუძვლად უდევს იდეა, რომ უცხოელი ინვესტორი ადგილობრივთან შედარებით უფრო არახელსაყრელ სიტუაციაშია: მან ცუდად იცის ქვეყნის ბაზარი და იქ “თამაშის წესები”, არა აქვს ვრცელი კავშირები, განიცდის დამატებით სატრანსპორტო ხარჯებს და მეტად აწუხებს რისკიც. ამიტომ მას სჭირდება დამატებითი, ე.წ. მონოპოლისტური (ე.ი. მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი) უპირატესობანი ადგილობრივ კონკურენტთან შედარებით, რომელთა მეშვეობით უფრო დიდ მოგებას მიიღებდა. ეს არის ერთგვარი პრემია საინვესტიციო რისკისათვის.

XX საუკუნის 70-იანი წლებიდან მოყოლებული, წამყვანი ტექნოლოგიების დანერგვამ და მისმა გადაადგილებამ ქვეყნებს შორის გამოაცოცხლა მთელი რიგი თეორიული მოდელები. კერძოდ, ამერიკელი ეკონომისტის მაიკლ პოზნერის ტექნოლოგიური გარღვევის მოდელის თანახმად, ახალი ტექნოლოგიის შექმნა ქვეყანას ანიჭებს დროებით მონოპოლიას ამ ტექნოლოგიაზე დაფუძნებული საქონლის

წარმოებასა და ექსპორტში. ამის შედეგად, ქვეყანა იღებს შედარებით უპირატესობას ისეთი წარმოებრივი ფაქტორის მიხედვით, როგორცაა ტექნოლოგია.

გასული საუკუნის 80-იანი წლებში მოზღვავებულმა ინფორმაციულმა ნაკადმა და განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკურმა ბიძგმა გარკვეულწილად საფუძველი ჩაუყარა ერთიანი პოსტინდუსტრიული და ინფორმაციული საზოგადოების თეორიებს. თავდაპირველად წარმოიქმნა ერთიანი ინდუსტრიული საზოგადოების თეორია, რომლის ინიციატორი-ფრანგი სოციოლოგი რაიმონ არონი-ამტკიცებდა, რომ სხვადასხვა ქვეყნების ინდუსტრიალიზაციის დროს მათთვის იქმნება ერთიანი ინდუსტრიული საზოგადოება. ტექნიკური პროგრესი, მისი აზრით, ცვლის ეკონომიკური კანონების არსს: უქმდება საკუთრების წამყვანი როლი, ეკონომიკური ძალაუფლება გადადის მსხვილ კორპორაციათა ხელში, სახელმწიფოს მეშვეობით ისპობა სიმდიდრისა და სიღატაკის პოლუსები.

“ახალი ინდუსტრიული საზოგადოების” იდეა აღწერა ამერიკელმა ეკონომისტმა ჯონ გელბრეიტმა თავის იმავე სახელწოდების წიგნში. იგი ცდილობდა დაემტკიცებინა, რომ რთული და სულ უფრო დახვეწილი ტექნიკის გამოყენებას მოსდევს კაპიტალიზმის შიგა გადაგვარება, ბაზრის სამომხმარებლო საქონლით გაჯერება, იქმნება კარგად ორგანიზებული მომსახურების სისტემა და, როგორც შედეგი, ქრება წინანდელი სოციალური კონტრასტები. მოგვიანებით, ამერიკელი სოციოლოგის დანიელ ბელის მიერ, გავრცელება ჰპოვა პოსტინდუსტრიული საზოგადოების კონცეფციამ, რომელშიც დასმულია საკითხი ინდუსტრიალიზაციის დამთავრების შემდეგ ეკონომიკურ თავისებურებათა შესახებ. მისი აზრით, პოსტინდუსტრიული საზოგადოება ხასიათდება ხუთი ნიშნით: 1. ეკონომიკა საქონლის წარმოებიდან გადადის მომსახურების წარმოებაზე; 2. დასაქმებულ მუშაკთა შორის ჭარბობენ პროფესიონალი სპეციალისტები და ტექნიკოსები; 3. წამყვან როლს ასრულებს თეორიული ცოდნა; 4. ტექნიკურ-ეკონომიკური გარემო ორიენტირებულია ტექნოლოგიისადმი კონტროლზე; 5. უზრუნველყოფილია ახალი “ინტელექტუალური ტექნოლოგიის” მიერ გადაწყვეტილებათა მიღების პროცესი.

პოსტინდუსტრიული საზოგადოების შესახებ იდეის მეორე ვარიანტია სუპერინდუსტრიალიზმის თეორია, რომელიც ამერიკელმა სოციოლოგმა ალვინ

ტოფლერმა ჩამოაყალიბა წიგნში “მესამე ტალღა”. ავტორი ცდილობს ცვლილებათა ყველა რთული და სხვადასხვაგვარი პროცესი, რომლებსაც თანამედროვე საზოგადოება განიცდის, იმით ახსნას, რომ დაიმსხვრა ინდუსტრიალიზმი და წარმოიშვა “ახალი ცივილიზაცია”. ამგვარ გადასვლას იგი ხსნის ისტორიული განვითარების პროცესში აგორებული “ცვლილებათა ტალღების” თანმიმდევრული შეცვლის თეორიით. მისი გაგებით, “მესამე ტალღის” საზოგადოება ნიშნავს “წარმოებასა და მოხმარებაზე ორიენტირებული ინდუსტრიული ინდივიდისგან” “სულიერ ღირებულებებსა და შემოქმედებაზე ორიენტირებულ ახალ პიროვნებაზე” გადასვლას.

XX საუკუნის ბოლოს გაბატონდა ინფორმაციული ფაქტორის თეორია. ბევრი მეცნიერი, მაგალითად, კანადელი სოციოლოგი ხ.მაკლიუენი, საზოგადოების განვითარებას ხსნის საინფორმაციო ტექნოლოგიების სრულყოფით ჩვეულებრივი ადამიანური ენის გაჩენიდან საბეჭდ დაზგამდე და შემდეგ კომპიუტერამდე, ინტერნეტამდე. საინფორმაციო ტექნოლოგიები მართლაც უზარმაზარ (თუმცა არა ერთადერთ) გავლენას ახდენენ თანამედროვე მეგაეკონომიკაზე.

ამჟამად, მოდურია ფინანსური თეორიები, რომლებიც ასახავენ საყოველთაო განვითარებას ფინანსურ ტექნოლოგიებში პირველი გადამცვლელიდან თანამედროვე კომპიუტერულ ბანკინგამდე. მათ შორის არიან საკმაოდ ორიგინალურნიც. მაგალითად, ამერიკელი მკვლევარი ჩ.ადამსი ისტორიის დიდ მოვლენებს-რომის იმპერიის დაშლას, ესპანეთის დაცემას, აშშ-ის დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლას, საფრანგეთის დიდ რევოლუციას-ხსნის ადამიანთა უკმაყოფილებით, რომელიც გამოწვეული იყო არსებული საგადასახადო სისტემით და საგადასახადო ინოვაციების აუცილებლობით. ამის პარალელურად, კ.ბიუხერმა შემოგვთავაზა, ასე ვთქვათ, მარკეტინგული თეორია. მის საფუძვლად აღებულია გზის სიგრძე მწარმოებლიდან მომხმარებლამდე. აქედან გამოიყოფა სტადიები: ჩაკეტილი შიგა მეურნეობის, რომელიც თავისთვის აწარმოებს ყოველივე აუცილებელს; საქალაქო მეურნეობის, სადაც მწარმოებელი მუშაობს დაკვეთაზე და სახალხო მეურნეობის, სამუშაოთი უცნობი ბაზრისათვის.

ფრანგი ეკონომისტი დ. სეი ჯერ კიდევ სამრეწველო რევოლუციის ეპოქაში წარმოების მართვის წესს ასე აყალიბებდა: “საჭიროა შემცირებულ იქნას წარმოების დანახარჯები, რათა გაიზარდოს მოგება”³.

ეს გონიერი რჩევა გარკვეული პერიოდის განმავლობაში გამოადგა ბევრ მეწარმეს, როცა მრეწველობის დარგები, ბაზარი და გამოსაშვები პროდუქციის ასორტიმენტი ხანგრძლივი დროის მანძილზე სტაბილურ ხასიათს ატარებდნენ.

ამერიკელი მეცნიერ-ეკონომისტი კ.სამუელსონი აღნიშნავდა: “მწარმოებლებს შეუძლიათ მოგების გაზრდა და ფასების კონკურენციაში გაძლება პირველ ყოვლისა, დანახარჯების შემცირების გზით, რაც თავის მხრივ, მიიღწევა ეფექტური მეთოდების დანერგვით”⁴. მართლაც, ამჟამინდელ მსოფლიო ფინანსურ ბაზარზე განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა პროდუქციის/მომსახურებათა რეალიზაციას, შემოსავლების გაზრდასა და ხარჯების მინიმიზაციას. ამათგან აქცენტი ამ უკანასკნელ ფაქტორზე კეთდება, რადგან ფინანსური ინსტიტუტები და განსაკუთრებით ბანკები შემოსავლების მობილიზაციისა და მოგების მიღების პროცესში ხელმძღვანელობენ ე.წ. "ეფექტიანობის" პრინციპით, რაც გულისხმობს ბაზრის ამა თუ იმ სეგმენტზე მიღებული შემოსავლების ანალიზის საფუძველზე მომავალი ხარჯების გაწვევის მიზანშეწონილობის განსაზღვრას. ამის დასტურია მსოფლიოს ზოგიერთი უმსხვილესი ბანკების (დოიჩე-ბანკი, დრეზდნერ-ბანკი, აბნ-ამრო) მაგალითები, რომლებმაც აღნიშნულ პრინციპზე დაყრდნობით მიიღეს გადაწყვეტილება მთელ რიგ ქვეყნებში თავიანთი ფილიალებისა თუ წარმომადგენლობების დახურვისა და არამომგებიან მომსახურებათა შეკვეცის შესახებ. ეს ყველაფერი ნათლად მიუთითებს იმას, რომ მსოფლიო გლობალიზაციისა და კონსოლიდაციის გათვალისწინებით, განვითარებულ ქვეყნებში შეიმჩნევა შემდეგი ტენდენცია – უკვე 10 წელია რაც კაპიტალის ბაზრების სტრუქტურა ცვლილებებს განიცდის, რაც გამოიხატება კომერციული ბანკების რიცხვის შედარებითი შემცირებით და ამ ფონზე სხვა ფინანსური ინსტიტუტების რაოდენობის ზრდით. იგივე ტენდენციას ადგილი აქვს განვითარებად ქვეყნებშიც⁵.

³ L. Mobley, K. McKeown. Beyond IBM, N.Y., 1989, p.115

⁴ Самуэльсон П. Экономика. , Вводный курс, М., 1964г., стр. 57

⁵ Preventing Bank Crisis: Lessons from Recent Global Bank Failures. Gerald Caprio, Jr. Williams, C. Hunter, Danny M. Leipziger. EDI Development Studies. The World Bank, Washington, D.C. 1998, გვ.50.

**1.2. საგარეო ვაჭრობა და ბანკების მონაწილეობა საერთაშორისო
ეკონომიკური ურთიერთობების მართვაში. საერთაშორისო
ანგარიშსწორების ფორმები**

ზოგადად, ქვეყნებს შორის არსებულ სავალუტო ურთიერთობათა საფუძველს საგარეო-ეკონომიკური ურთიერთობები წარმოადგენენ. ისინი მოიცავენ ყველანაირ ოპერაციებს დაკავშირებულს სხვადასხვა ეკონომიკურ და სავალუტო ზონებს შორის საქონლის, მომსახურებათა, ფულისა და კაპიტალის მიმოქცევასთან. საგარეო-ეკონომიკური ურთიერთობების მნიშვნელოვანი ნაწილი კი საგარეო ვაჭრობის შედეგად ყალიბდება.

საგარეო ვაჭრობა აერთიანებს შიგა და გარე საქონელბრუნვას, ე.ი. ექსპორტულ, იმპორტულ და სატრანზიტო ვაჭრობას. რაც უფრო წარმატებით ეწევა ქვეყანა ექსპორტულ საქმიანობას, მით მეტია მისი სავალუტო შემოსავლები. იმპორტის შემთხვევაში კი, პირიქით, სჭარბობს სავალუტო რესურსების გადინება. შესაბამისად, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება სახელმწიფოს სავაჭრო ბალანსის დადებითი სალდოს ჩამოყალიბებას, ანუ საექსპორტო პროდუქციის სიჭარბეს. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ მთლიანობაში ქვეყნის საგადასახდელი ბალანსი შესაძლოა დადებითი იყოს უარყოფითი სავაჭრო ბალანსის პირობებშიც კი. ეს ფაქტი აიხსნება იმით, რომ მთელი რიგი ქვეყნებისთვის (მაგ. ესპანეთი, დიდი ბრიტანეთი) სავალუტო შემოსავლების მობილიზების არსებით წყაროს წარმოადგენს არა ექსპორტი, არამედ საერთაშორისო გადაზიდვების შედეგად მიღებული სავალუტო შემოსავლები (მაგ. საფრანგო შემოსავლები).

საგარეო-ეკონომიკური ურთიერთობების თვალსაზრისით შესაძლებელია წარმოვიდგინოთ ორი უკიდურესობა: თავისუფალი ვაჭრობა და ავტარქია. თავისუფალი ვაჭრობის პირობებში მოცემული ქვეყნების მოქალაქეებს შორის ეკონომიკური კავშირები არ ექვემდებარება არსებით სახელმწიფოებრივ შეზღუდვებსა თუ ჩარევას ვაჭრობის სფეროში. ავტარქია კი აღნიშნავს, რომ განსახილველ ქვეყანასა და საზღვარგარეთს შორის ეკონომიკური კავშირები თითქმის ჩაკეტილია.

ზემოთქმულის გათვალისწინებით, საერთაშორისო ვაჭრობის განხორციელებისას განსაკუთრებით იზრდება ბანკების მონაწილეობის მნიშვნელობა.

საერთოდ, ბანკების ადგილი და როლი ფინანსურ ბაზარზე რეგულირდება შესაბამისი საკანონმდებლო აქტებით. აშშ-ის კანონმდებლობით განსაკუთრებული ყურადღებაა გამახვილებული კომერციულ და საინვესტიციო საქმიანობას შორის პრინციპულ გამიჯვნაზე. საბანკო ბიზნესში დიდი ყურადღება ექცევა სახელმწიფოს მხრიდან ფინანსურ-საკრედიტო ბაზრის მართვა-რეგულირებას. ასეთი გამოცდილება გამოყენებას ჰპოულობს ჩვენს ქვეყანაშიც. კერძოდ, ფინანსური სისტემისა და კაპიტალის ბაზრის ცვალებადი და დინამიკური განვითარება აუცილებელს ხდის საქართველოს ეროვნული ბანკის მარეგულირებელ პოლიტიკაში შესაბამისი ცვლილებების განხორციელებას და არსებულ სიტუაციასთან ადაპტირებას, რათა ფინანსური სისტემის ეფექტიანობის ზრდის პარალელურად მინიმუმამდე იქნეს დაყვანილი საბანკო კრიზისების ალბათობა. ეს კი მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებულია ქვეყნის საკანონმდებლო ბაზაზე, ე.ი. საქართველოს ხელისუფლების მიერ მისაღებია მთელი რიგი საკანონმდებლო აქტები, რომლებითაც მოხდება არასაბანკო ფინანსური ინსტიტუტებისა თუ განსაკუთრებული დანიშნულების დაწესებულებათა (ან ფონდების) იურიდიული და ფინანსური დამკვიდრება.

რაც შეეხება საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობებში ბანკების მონაწილეობას, საკმარისია ითქვას, რომ საბანკო არხებით ხორციელდება საგარეო-ეკონომიკურ ურთიერთობათა დიდი ნაწილის მართვა და მათი მომსახურება მოიცავს:

- უცხოური ვალუტით ვაჭრობას (სავალუტო-საკასო გარიგებები, ვადიანი სავალუტო ვაჭრობა და სავალუტო ოფციონები);
- ანგარიშსწორების ოპერაციებს (დოკუმენტურ და წმინდა გადახდებს);
- ფინანსირებას (კრედიტები მიმწოდებლებზე, რესურსების გამოყოფა დამზადების პერიოდსა და ტრანსპორტირებას შორის არსებულ პერიოდში სახსრების შესავსებად);
- სხვადასხვა საბანკო მომსახურებებს (სინდიცირებული სესხები მსხვილ პროექტებზე, გარანტიები საიმპორტო და საექსპორტო გარიგებებზე და ა.შ.).

სავალუტო ურთიერთობათა წარმატებით მართვის წინაპირობას მისი ინსტრუმენტების სწორად გამოყენება წარმოადგენს. საერთოდ, ბანკების მიერ სავალუტო ურთიერთობების მართვისას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ამ სფეროში დაკავებული საბანკო პერსონალის პროფესიონალიზმს, რამეთუ ამ დროს აუცილებელია ერთის მხრივ, საგარეო ვაჭრობის თანმხლები რისკების სწორად შეფასება, ხოლო მეორე მხრივ, საერთაშორისო მასშტაბით გავრცელებული წესების კარგი ცოდნა.

მრავალი ორგანიზაცია, მიუხედავად იმისა იქნება ის წარმოების, ვაჭრობისა თუ მომსახურების სფეროში დაკავებული, დღესდღეობით აქტიურადაა ჩაბმული საერთაშორისო ვაჭრობის ოპერაციებში. ერთნი ცდილობენ საერთაშორისო ფინანსურ ბაზარზე დაიკავონ გარკვეული სეგმენტი, რისთვისაც ესწრაფვიან პოტენციურ პარტნიორთა სპექტრის გაფართოებას, ვაჭრობის ოპერაციათა მოცულობითი წილი კი ატარებს ქაოსურ ხასიათს და ძირითადად დაბალხარისხოვანი პროდუქციის ერთჯერადი იმპორტით ხასიათდება.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ საგარეო ვაჭრობის მამოძრავებელ ძალას ისტორიულად წარმოადგენდა ამა თუ იმ ქვეყნის ადგილობრივ ბაზარზე სხვადასხვა დასახელების საქონლისა თუ მომსახურების დეფიციტი ან იმპორტულ და ადგილობრივ ბაზარზე წარმოებული პროდუქციის თვითღირებულებებს შორის სხვაობა (იქნება ეს დანახარჯებში აბსოლუტური თუ შედარებითი უპირატესობა). საგარეო ვაჭრობაში მონაწილეობა გარკვეულწილად მიუთითებს ორგანიზაციის მცდელობას უზრუნველყოს საკუთარი ფინანსური სტაბილურობა და ცივილიზებული მეთოდებით აწარმოოს საქმიანობა.

მიუხედავად საგარეო ვაჭრობასთან დაკავშირებული გარკვეული უპირატესობებისა, ამგვარი ოპერაციების წარმოება მნიშვნელოვანი თანმხლები რისკების სწორად გაანალიზებას მოითხოვს.

რისკები დაკავშირებული იმპორტულ საქმიანობასთან:

- ხელშეკრულების პირობების შესრულებაზე ექსპორტიორის მიერ უარის თქმა;
- ექსპორტიორის მიერ ხელშეკრულების დარღვევა ანაზღაურებული საქონლის მიწოდებაზე უარის განცხადებით;

- ექსპორტიორის მიერ ისეთი საქონლის მიწოდება რაც ხარისხობრივად, რაოდენობრივად ან ღირებულებითი პარამეტრებით არ შეესაბამება ხელშეკრულებით დადგენილ პირობებს;
- ექსპორტიორის მიერ საქონლის მოწოდების ვადების დარღვევა.
- კონტრაგენტის ქვეყნის საგარეო ვაჭრობის რეგულირების რისკი;
- იმპორტიორის ქვეყნის ვალუტის რისკი (ვალუტის რეგულირების შემოღება და დევალვაციური პროცესები);
- პოლიტიკური რისკი (ამა თუ იმ ქვეყნის დაბალი რეიტინგის გამო).

რისკები დაკავშირებული ექსპორტულ საქმიანობასთან:

- მიწოდებულ საქონელზე იმპორტიორის მხრიდან აუნაზღაურებლობა;
- მიწოდებულ საქონელზე აუნაზღაურების შეფერხება;
- სოციალური და პოლიტიკური რისკები;
- იმპორტიორის ქვეყნის საგარეო-სავაჭრო რეგულირებაში ცვლილებები;
- იმპორტიორის ქვეყანაში სავალუტო რეგულირების შემოღება და იმპორტიორის ქვეყნის ვალუტის დევალვაცია;
- პოლიტიკური რისკი.

საგარეო სავაჭრო რისკების გამოვლენა შესაძლოა სხვადასხვა ფორმით მოხდეს (მაგ. ემბარგო, სავალუტო კონტროლი), მაგრამ “ურმის გადაბრუნებამდე” აუცილებელია გარკვეული ფინანსურ-ეკონომიკური ბერკეტების ამოქმედება.

ზემოაღნიშნული რისკებისგან მთლიანად ან ნაწილობრივ დაზღვევის მიზნით, საგარეო ვაჭრობაში მიღებული საერთაშორისო ანგარიშსწორების ფორმებია:

1. საავანსო გადახდა (წინასწარი საბანკო გადარიცხვა);
2. ღია ანგარიშით ანგარიშსწორება (საქონლის მიღების შემდგომ);
3. დოკუმენტური ინკასო;
4. დოკუმენტური აკრედიტივი.

ეს ფორმები თავისი შინაარსით ძალზე მოცულობითია საიმისოდ, რათა მოხდეს მათი სრულყოფილად აღწერა. ეს განსაკუთრებით ეხება დოკუმენტურ ინკასოსა და დოკუმენტურ აკრედიტივს. სწორედ ამიტომ, წინამდებარე ნაშრომში მოცემულია ჩამოთვლილი ფორმების ზოგადი აღწერა და ამ პროცესში განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილებულია ბანკების ფუნქციებზე.

თითოეული შემთხვევის განხილვამდე, საჭიროა გამოიკვეთოს თუ რა ფაქტორები ახდენენ ზემოქმედებას გადახდის პირობის შერჩევაზე. ზოგადად, ანგარიშსწორების ფორმაზე შეთანხმება დამოკიდებულია ბევრ ფაქტორზე, რომელთაგან უმნიშვნელოვანესია:

- გამყიდველისა და მყიდველის რეპუტაცია და მათი თანამშრომლობის ისტორიის არსებობა;
- გამყიდველისა და მყიდველის გადახდისუნარიანობა, აგრეთვე მათი მდგომარეობა ბაზარზე;
- დარგობრივი სავაჭრო პრაქტიკა და სავალუტო ოპერაციათა განხორციელების მარეგულირებელი დებულებები;
- კრედიტის მიღების შესაძლებლობები და მასთან დაკავშირებული დანახარჯები.

გარდა ამისა, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება თითოეული ანგარიშსწორების ფორმის გამოყენებისას ბანკების ფუნქციის სწორად გააზრებას და ასეთი ფუნქციების გონივრულად წარმართვას:

1. როდესაც საუბარია ექსპორტიორსა და იმპორტიორს შორის გაფორმებული კონტრაქტის მიხედვით საავანსო გადახდაზე, კონტრაგენტთა მომსახურე ბანკებმა საჭიროა გაუწიონ მათ კვალიფიციური საბანკო კონსულტაცია. ამას მივყავართ რამდენიმე გაგრძელებასთან, რაზეც დამოკიდებულია ბანკების ზემოაღნიშნული ფუნქციები. კერძოდ, თუკი ნდობის ხარისხი კონტრაგენტებს შორის მაღალია და ისინი ორმხრივ ბიზნესს ეწევიან ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე, შესაძლოა იმპორტიორმა მისცეს მარტივი ინსტრუქცია თავის მომსახურე ბანკს ავანსად თანხის გადარიცხვაზე ექსპორტიორის სასარგებლოდ, რათა შემდგომ მიიღოს საქონელი. ამ დროს ბანკის

ფუნქცია გამოიხატება მხოლოდ წმინდა გადახდის (ამ შემთხვევაში საბანკო გადარიცხვის) ორგანიზებით სვიფტის ან სხვა ანგარიშსწორების სისტემის გამოყენებით. საავანსო დაკვეთისას წმინდა გადახდის სხვა ალტერნატიული ვარიანტია, როდესაც იმპორტიორი გამოწერს ჩეკს შესაბამის თანხაზე და საბანკო არხებით ხდება ამ ჩეკის ინკასაცია.

როდესაც იმპორტიორს დროის განსაზღვრულ მომენტში არ გააჩნია საკმარისი თანხა საავანსო ანგარიშსწორებისთვის, ბანკის ფუნქცია შესაძლოა გამოიხატოს მისი კლიენტის საიმპორტო ოპერაციის დაფინანსებით. ამ დროს იგულისხმება, რომ მოცემული კლიენტი წარმოადგენს კარგი რეპუტაციისა თუ ბანკისთვის სტრატეგიული მნიშვნელობის მქონე პარტნიორს. კლიენტზე შესაძლოა გაიცეს მოკლევადიანი სესხი გარკვეული პირობებით.

საავანსო გადახდისას ასევე მნიშვნელოვანი ფუნქცია შეიძლება დაეკისროს ექსპორტიორის ბანკს. ეს მდგომარეობს იმაში, რომ იმპორტიორს უფლება აქვს თავის ბანკთან კონსულტაციის საფუძველზე მოითხოვოს ავანსად თანხის გადახდის საპირისპიროდ ექსპორტიორის ბანკის გარანტია. როგორც წესი, ამ დროს ბანკი იღებს ვალდებულებას ექსპორტიორის მიერ საქონლის არმიწოდების შემთხვევაში აუნაზღაუროს იმპორტიორს გარანტიაში მითითებული თანხა;

2. ღია ანგარიშით ანგარიშსწორება გულისხმობს საქონლის მიღების შემდგომ თანხის გადახდას. თუ შევადარებთ პირველ შემთხვევას, ცხადი ხდება რომ ამ დროს ე.წ. „თამაშის წესების კარნახი“-ის უპირატესობა იმპორტიორის მხარესაა. თუმცა, აქაც შესაძლებელია დაზღვევის გარკვეული სქემის ამუშავება. აქედან გამომდინარე მერყეობს ბანკების ფუნქციებიც. კერძოდ, პირველი შემთხვევის ანალოგიურად ისინი შესაძლოა მოიცავდნენ მარტივ ანგარიშსწორებას საბანკო გადარიცხვით ან ჩეკით, ექსპორტიორის ბანკის მიერ ექსპორტის დაფინანსებასა თუ იმპორტიორის ბანკისგან საბანკო გარანტიის მოთხოვნას;

3. დოკუმენტური ინკასოს დროს გამყიდველი აძლევს განკარგულებას საკუთარ ბანკს მოახდინოს თანხების ამოღება მყიდველის ბანკის მეშვეობით მოცემულ გარიგებასთან დაკავშირებული დოკუმენტაციის წარდგენით. საინკასო ოპერაციის ჩატარებისას ბანკები ხელმძღვანელობენ „ინკასოების უნიფიცირებული წესები“-თ,

რომელიც შემუშავებულია ქ. პარიზში განლაგებული საერთაშორისო ვაჭრობის პალატის მიერ⁶.

დოკუმენტური ინკასოს შემთხვევაში საყოველთაოდ მიღებულია ორი ვარიანტი: D/P ანუ დოკუმენტები გადახდის საპირისპიროდ და D/A ანუ დოკუმენტები (თამასუქის) აქცეპტის საპირისპიროდ.

პირველი ვარიანტის დროს ანაზღაურება დოკუმენტებზე პრინციპულად უნდა განხორციელდეს პირველივე მოთხოვნისთანავე. იმპორტიორი ვალდებულია მისი მომსახურე ბანკის მეშვეობით დაუყოვნებლივ აანაზღაუროს საინკასო დავალებაში მითითებული თანხა შესაბამისი ვალუტით რათა მიიღოს სათანადო დოკუმენტები ბანკისგან. შესაბამისად, ბანკების ფუნქცია მდგომარეობს დოკუმენტური ინკასოს ოპერაციის ჩატარებასა და ექსპორტიორის ბანკის მიერ დოკუმენტების ავანსირებაში.

მეორე ვარიანტი მოიცავს ოპერაციაში დოკუმენტების თანმხლები ფასიანი ქაღალდის-თამასუქის ჩართვას. დოკუმენტების იმპორტიორისთვის გადაცემის წინაპირობას ასეთ შემთხვევაში წარმოადგენს ხსენებული თამასუქის აქცეპტირება. მას შემდეგ, რაც გადამხდელმა თავის თავზე აიღო კანონმდებლობით თამასუქებზე განსაზღვრული ვალდებულებები, მას უფლება აქვს მიიღოს სათანადო საბუთები და შემდგომ საქონელი ჯერ კიდევ მისი ღირებულების ანაზღაურებამდე. ამ დროს ბანკების ფუნქციები გამოიხატება: ა) დოკუმენტური ინკასოს ოპერაციაში; ბ) ექსპორტიორის ბანკის მიერ აქცეპტის დისკონტირებაში; გ) თამასუქის ინკასოში; დ) იმპორტიორის ბანკის მიერ ავალირებაში.

უნდა აღინიშნოს, რომ დოკუმენტური ინკასოთი ანგარიშსწორებისას (განსაკუთრებით მეორე ვარიანტში) კონტრაგენტთა ურთიერთობა ეფუძნება ნდობის მაღალ ხარისხს, რამეთუ ამგვარი ანგარიშსწორების ფორმა ვერ უზრუნველყოფს საქმიანი პარტნიორების ჯეროვან დაზღვევას. ექსპორტიორის თვალსაზრისით, ყველაზე დიდ რისკს წარმოადგენს იმპორტიორის მხრიდან აქცეპტირებულ თამასუქზე გადახდის შესრულების უარყოფა ან, დაუყოვნებლივი გადახდის პირობის დროს, იმპორტიორის უარი დოკუმენტების მიღებაზე. რაც შეეხება იმპორტიორს, მასთან მიმართებაში ყველაზე დიდი რისკია ანაზღაურებული ან აქცეპტირებული საქონლის

⁶ Uniform Rules for Collections, ICC Publication No.522, International Chamber of Commerce, Paris.

ხარისხის/რაოდენობის კონტროლის უუნარობა. ჩამოთვლილი ნაკლოვანებების მნიშვნელოვანი კომპენსირება შესაძლებელია დოკუმენტური აკრედიტივის გამოყენებით;

4. დოკუმენტური აკრედიტივი წარმოადგენს ბანკის მყარ ვალდებულებას გადაუხადოს საქონლის ან მომსახურების გამყიდველს თანხა (ან გაუწიოს სხვა ფინანსური მომსახურება) აკრედიტივით განსაზღვრული დოკუმენტაციის წარმოდგენის საპირისპიროდ. საერთაშორისო მასშტაბით სააკრედიტივო ოპერაციის განხორციელებისას ბანკები ეყრდნობიან საერთაშორისო ვაჭრობის პალატის მიერ შემუშავებულ „დოკუმენტური აკრედიტივების უნიფიცირებულ წესებსა და ჩვეულებებს“⁷. ანგარიშსწორების ასეთი ფორმა ხშირად გამოიყენება საერთაშორისო ვაჭრობაში, ვინაიდან ვაჭრობის კონტრაგენტებს შორის (განსაკუთრებით საქმიანი ურთიერთობების საწყის ეტაპზე) არაიშვიათად სუფევს უნდობლობის ატმოსფერო. სხვა მიზეზს შესაძლოა წარმოადგენდეს სახელმწიფო შეზღუდვები ან სავალუტო რეგულირება მყიდველის ან გამყიდველის ქვეყანაში. ასეთ დროს ვაჭრობის პარტნიორები მიმართავენ ბანკის მომსახურების მოცემულ ფორმას, რომელიც მათთვის უზრუნველყოფს გაცილებით მეტ უსაფრთხოებასა და დაცვის ხარისხს, ვიდრე სხვა ზემოაღნიშნული შემთხვევები.

ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს ამ პროცესში ბანკების მონაწილეობის როლი და მათი ფუნქციები. სწორედ ამას ემყარება ორივე ვაჭრობის პარტნიორის დამოკიდებულება მოცემული სახის ოპერაციისადმი.

ერთის მხრივ, ექსპორტიორმა იცის, რომ საქონლის დოკუმენტაციის ჯეროვნად მომზადებისა და წარმოდგენის შემთხვევაში იმპორტიორის ბანკი (ან ოპერაციაში ჩართული სხვა უფლებამოსილი ბანკი) მას გადაუხდის თანხას. შესაბამისად, ექსპორტიორი დაინტერესებულია რომ შესრულდეს აკრედიტივის ყველა პირობა და დოკუმენტაციაში არ იყოს ხარვეზები, რაც ბანკს აიძულებს უარი თქვას გადახდაზე და დაეკითხოს თავის კლიენტს. თუმცა, როგორც გამოცდილება გვიჩვენებს, დოკუმენტების ყოველი 10 პაკეტიდან საშუალოდ მხოლოდ 2 შეესაბამება

⁷ Uniform Customs and Practice for Documentary Credits (UCP), ICC Publication No.500, International Chamber of Commerce, Paris.

აკრედიტივის პირობებს. ამიტომაც, შეიძლება ითქვას რომ ექსპორტიორის ლოზუნგი უნდა იყოს „შესაბამისობა აკრედიტივის ყველა პირობასთან!“.

მეორე მხრივ, იმპორტიორი საჭიროებს მის მიერ შემოსატანი საქონლის რაოდენობისა და ხარისხის მკაცრ კონტროლს კონტრაქტში აღნიშნული წონისა და სპეციფიკაციის შესაბამისად. ამის განხორციელების ერთ-ერთ საშუალებას წარმოადგენს აკრედიტივის პირობებში ცალკეული დოკუმენტების ჩართვა (მაგალითად, SGS-ის სერთიფიკატი, საქონლის მიღება-ჩაბარების აქტი და სხვ.). შესაბამისად, ბანკი ვალდებულია მაქსიმუმ შვიდი სამუშაო დღის ვადაში შეამოწმოს წარმოდგენილი დოკუმენტაცია და ბენეფიციარის თანხმობით აუწყოს იმპორტიორს ხარვეზების თაობაზე.

ზოგადად, აკრედიტივის მონაწილე მხარეებს წარმოადგენენ:

- აპლიკანტი ანუ განმცხადებელი – ის, ვინც იძლევა დავალებას აკრედიტივის გახსნაზე. ჩვეულებრივ, ესაა მყიდველი/იმპორტიორი;
- ემიტენტი ბანკი ანუ აკრედიტივის გამხსნელი ბანკი – ეს არის ბანკი, რომელიც აპლიკანტის ინსტრუქციის საფუძველზე ხსნის აკრედიტივს. ჩვეულებრივ, იგი წარმოადგენს მყიდველის მომსახურე საბანკო დაწესებულებას;
- მეავიზე ან დამადასტურებელი ბანკი, რომელიც გვევლინება მეორეული ბანკის სახით – ესაა ბანკი, რომელიც იღებს ემიტენტი ბანკისგან დავალებას აცნობოს ბენეფიციარს აკრედიტივის გახსნის თაობაზე და, რაც ასევე შესაძლებელია, დაადასტუროს ეს აკრედიტივი. ხშირ შემთხვევაში მეორეულ ბანკს წარმოადგენს გამყიდველის ბანკი;
- ბენეფიციარი – ეს გახლავთ გამყიდველი ან ექსპორტიორი, რომელმაც გადახდის უზრუნველყოფის მიზნით იმპორტიორისგან მოითხოვა აკრედიტივის გახსნა.

მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ექსპორტიორი მიიღებს აკრედიტივს გადახდის უზრუნველყოფისთვის და შეამოწმებს მის პირობებს (ე.ი. დარწმუნდება რომ შეუძლია აკრედიტივის პირობების შესრულება), იგი აგზავნის საქონელს და ამის შემდგომ მეორეულ ბანკს გადასცემს აკრედიტივში აღნიშნულ დოკუმენტებს.

თუ განვიხილავთ აკრედიტივის ფუნქციებს, ისინი გამოიხატება შემდეგში:

ა) უზრუნველყოფის ფუნქცია.

აკრედიტივის ძირითად ფუნქციას წარმოადგენს ექსპორტიორისთვის გადახდის უზრუნველყოფა. ექსპორტიორმა იცის, რომ აკრედიტივში მითითებულ თანხას მას გადაუხდიან იმპორტიორის თანხმობის გარეშე იმ შემთხვევაში თუ იგი შეასრულებს აკრედიტივში აღნიშნულ პირობებს. ფაქტობრივად, გადახდაზე პასუხისმგებელია ემიტენტი ბანკი და/ან დამატებით დამადასტურებელი ბანკი.

პარალელურად, უზრუნველყოფის ფუნქცია მოიცავს იმპორტიორის ინტერესთა დაცვასაც. კერძოდ, ესაა იმპორტიორისთვის საქონლის მიწოდების უზრუნველყოფა. იმპორტიორს არ შეუძლია საკუთრივ განსაზღვროს აკრედიტივის პირობები. მაგრამ იგი ყოველთვის მოითხოვს საქონლის გაგზავნის დამადასტურებელი დოკუმენტის წარმოდგენას, ანუ მის სასარგებლოდ საქონლის გადატვირთვის ნივთმტკიცებას. რაც შეეხება საქონლის ხარისხს, ამ კუთხით იმპორტიორი გარკვეულ რისკზე მიდის. თუმცა, ამ მხრივაც არსებობს რისკის გარკვეულ დონამდე დაზღვევის შესაძლებლობა, რაც უკავშირდება აკრედიტივში სპეციფიკური დოკუმენტების (მიღება-ჩაბარების აქტი, SGS-ის სერთიფიკატი და სხვ.) ჩართვას;

ბ) ანგარიშსწორების ფუნქცია.

საერთაშორისო ვაჭრობაში დოკუმენტური აკრედიტივი წარმოადგენს უნაღლო ანგარიშსწორების საშუალებას იმპორტიორსა და ექსპორტიორს შორის;

გ) დაკრედიტების ან დაფინანსების ფუნქცია.

დაკრედიტების ფუნქცია სათავეს იღებს უკვე აკრედიტივის გახსნის მომენტში. არაიშვიათად აკრედიტივის გამხსნელი ბანკი არ მოითხოვს განმცხადებლისგან აკრედიტივის თანხის დაუყოვნებლივ დაფარვას. ბანკი თავის კლიენტს (იმპორტიორს) სთავაზობს აკრედიტივზე გადახდის განსახორციელებლად ავალირებულ კრედიტს. ამ მომენტამდე ბანკი უფრთხილდება იმპორტიორის ლიკვიდურობას. ანალოგიურ სიტუაციას შესაძლოა ადგილი ჰქონდეს ექსპორტიორისა და მისი მომსახურე ბანკის შემთხვევაში იმ განსხვავებით რომ ექსპორტიორს, როგორც აკრედიტივის ბენეფიციარს, მისმა მომსახურე ბანკმა შეიძლება წინა-საექსპორტო დაფინანსება შესთავაზოს მოცემული სააკრედიტივო ოპერაციის განხორციელებამდე.

მიუხედავად იმისა, რომ კონტრაგენტებს შორის დადებული გარიგების განხორციელების პროცესში რაიმე დავის წარმოშობისას მხარეები, როგორც წესი, ხელმძღვანელობენ მოქმედი ხელშეკრულებით, ბანკის თვალსაზრისით, ეს სულაც არ გულისხმობს სააკრედიტივო ოპერაციასთან მოცემული ხელშეკრულების პირდაპირ დაკავშირებას. საერთაშორისო პრაქტიკის შესაბამისად, საქონლის ყიდვა-გაყიდვის კონტრაქტები ექვემდებარებიან 1980 წლის 11 აპრილს ქ. ვენაში მიღებულ გაეროს კონვენციის წესებს, მაშინ როდესაც დოკუმენტური აკრედიტივი განიხილება როგორც გამოცალკევებული ვაჭრობის ოპერაცია. ისმის კითხვა: „რა უნდა გაკეთდეს ამის მოსაგვარებლად და როგორ ხდება სააკრედიტივო ოპერაციის ინიციაცია?“ პირველ რიგში, საქონლური კონტრაქტი საჭიროა ითვალისწინებდეს ანგარიშსწორებას აკრედიტივის ფორმით. თუკი კონტრაქტში არ არის დაკონკრეტებული აკრედიტივის გასახსნელად აუცილებელი მონაცემები (მიწოდების პირობა და ვადები, დოკუმენტაციის ჩამონათვალი რომელთა წარდგენისას უნდა მოხდეს გადახდა და სხვ.), მაშინ რეკომენდებულია ასეთ კონტრაქტს გაუკეთდეს დანართი, სადაც დაწვრილებით განისაზღვრება აკრედიტივის პირობები. და მაინც, ზემოთქმულიდან გამომდინარე, თუკი აკრედიტივი განსხვავებული პირობებით გაიხსნა, ბანკები ხელმძღვანელობენ უშუალოდ მოქმედი აკრედიტივის პირობებით და არა კონტრაქტში აღნიშნულით.

მართალია, აკრედიტივის გახსნა და გადახდაზე ვალდებულების აღება მუდმივად მყიდველის ბანკის ფუნქციაა, მაგრამ გამყიდველი ხშირად არ არის დარწმუნებული, რომ გადახდა მოხდება ისეთი პირობებისა და ვადების დაცვით, რაც მასსა და მყიდველს შორის დადებულ ხელშეკრულებაშია დაფიქსირებული, რადგანაც მყიდველის ბანკის გადახდისუნარიანობა და ზოგადი ფინანსური მდგომარეობა მისთვის უცნობია. ამის საპირისპიროდ, გამყიდველს გაცილებით მაღალი რწმენა გააჩნია საკუთარი ბანკის მიმართ და ამ შემთხვევაში იგი მოითხოვს, რომ მყიდველის ბანკის ვალდებულებას გადახდაზე დაემატოს საკუთარი ბანკის ვალდებულებაც. ასეთ დროს წარმოებს ემიტენტი ბანკის მიერ გახსნილი აკრედიტივის დადასტურება გამყიდველის ბანკის (ან გამყიდველისთვის მისაღები სხვა ბანკის) მიერ.

ხშირად ვაჭრობის კონტრაგენტების ბანკებს ერთმანეთთან მცირე ან არანაირი ურთიერთობა არ გააჩნიათ და მზად არ არიან დადასტურებისა თუ გადახდაზე ვალდებულების აღებაში. ამ შემთხვევაში გამოიყენება კორესპონდენტი ბანკების ქსელი. თანამედროვე ეტაპზე ძალზე გავრცელებულია ცნება „უმადლესი/პირველი კლასის დასავლური ბანკი“. ამგვარი ბანკები ადასტურებენ ემიტენტი ბანკის მიერ გამოშვებულ საბანკო ფინანსირების ინსტრუმენტებს, ანუ დამატებით იღებენ ვალდებულებას გადახდაზე მყიდველის ბანკთან ერთად და შემდგომ ახდენენ ამ ინფორმაციის ბენეფიციარისთვის მიწოდებას ამ უკანასკნელის მომსახურე ბანკის მეშვეობით. თუკი აკრედიტივის ნაცვლად უნდა განხორციელდეს საგარანტიო ოპერაცია, მაშინ დამადასტურებელი კორესპონდენტი ბანკი ემიტენტი-ბანკის კონტრგარანტიის საფუძველზე გასცემს დამოუკიდებელ საბანკო გარანტიას ბენეფიციარის სასარგებლოდ.

საერთაშორისო-ეკონომიკური ურთიერთობების თვალსაზრისით, ამგვარი ტიპის ოპერაციებში ცნობილი ბანკების მონაწილეობა მოცემული ვაჭრობის გარიგებათა წარმატებით განხორციელების საფუძველია. გარდა ამისა, ეს მნიშვნელოვან სამსახურს უწევს ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებას.

ვინაიდან დისერტაციის მიზანს არ წარმოადგენს დოკუმენტური აკრედიტივის შინაარსობრივი განხილვა-ანალიზი, უპრიანი იქნება აკრედიტივის იმ ფორმებისა და სახეების აღწერა, რომლებიც საერთაშორისო პრაქტიკაში ამჟამად გამოიყენება და სავალუტო ურთიერთობათა შემადგენელი ნაწილია. კერძოდ, აკრედიტივის ფორმებია:

- გამოთხოვადი,
- გამოუთხოვადი,
- დაუდასტურებელი,
- დადასტურებული.

გამოთხოვადი აკრედიტივი ნებისმიერ დროს შეიძლება შეიცვალოს ან გაუქმდეს ემიტენტი ბანკის მიერ, ხშირ შემთხვევაში აპლიკანტის მითითებით და ბენეფიციარის გაფრთხილების გარეშე. ვინაიდან იგი ბენეფიციარს მხოლოდ მცირე დოზით

სთავაზობს უსაფრთხოებას ანგარიშსწორების თვალსაზრისით, ასეთი ფორმა ძალზე იშვიათად გამოიყენება.

გამოუთხოვადი აკრედიტივი ბენეფიციარს აძლევს გარანტიას, რომ მის მიერ საქონლის მიწოდება ან მომსახურება ანაზღაურდება, როგორც კი იგი შეასრულებს აკრედიტივის პირობებს და წარმოადგენს აკრედიტივთან გარეგნული ნიშნებით შესაბამის დოკუმენტებს. გამოუთხოვადი აკრედიტივის ცალმხრივად გაუქმება ან შეცვლა არცერთ მხარეს არ შეუძლია. სხვა სიტყვებით, ასეთ აკრედიტივში ცვლილების შეტანა თუ მისი გაუქმება ნებადართულია მხოლოდ ყველა მონაწილე მხარის თანხმობის შემთხვევაში.

დაუდასტურებელი აკრედიტივის დროს ბანკი-კორესპონდენტი ახდენს ამ აკრედიტივის ავიზირებას. ეს იმას ნიშნავს, რომ ეს ბანკი თავის თავზე კი არ იღებს რაიმე საგადასახდელი ვალდებულებას, არამედ მხოლოდ ემიტენტი ბანკის სახელით მოქმედებს და იძლევა ინფორმაციას მოცემული აკრედიტივის გახსნის თაობაზე.

თუკი ბანკი-კორესპონდენტი უდასტურებს აკრედიტივს ბენეფიციარს, ამით იგი ვალდებულებას იღებს დოკუმენტების საპირისპიროდ გადახდაზე, რომლებიც შეესაბამებიან აკრედიტივში აღნიშნულ პირობებს. ეს ნიშნავს რომ დამადასტურებელი ბანკი იღებს დამოუკიდებელ ვალდებულებას გადახდაზე იმისდა მიუხედავად, შეძლებს თუ არა ემიტენტი ბანკი მისთვის ანაზღაურების მიცემას.

არსებობს შემთხვევები, როდესაც ბენეფიციარს სურს იმ დოკუმენტურ აკრედიტივზე დადასტურება, რომელიც გახსნილია მაღალი რისკის მატარებელ ტერიტორიაზე, სადაც მეავიზე ბანკს საამისო უფლება არ გააჩნია. ასეთ სიტუაციაში ბენეფიციარი სთხოვს მეავიზე ბანკს დამოწმებას ე.წ. „ჩუმი ფორმით“, რაც გულისხმობს ემიტენტის ბანკისგან საამისო მანდატის არქონას, ე.ი. ამ უკანასკნელის ინფორმირების გარეშე. ბუნებრივია, რომ თუკი მეავიზე ბანკი გადადგამს ასეთ ნაბიჯს, მაშინ დადასტურების ასეთ ფორმასთან დაკავშირებული ყველა რისკი მასზე გადადის.

თანამედროვე საერთაშორისო პრაქტიკაში აკრედიტივის მრავალი ტიპია გავრცელებული. მათგან გამოსარჩევია ისინი, რომლებიც ყველაზე ხშირად გვხვდება ამჟამინდელ საბანკო გარემოში, კერძოდ:

- აკრედიტივი პირდაპირი გადახდით. ასეთი ტიპის აკრედიტივის გამოყენების არსი მდგომარეობს იმაში, რომ ბენეფიციარის მიერ თანხის მიღება წარმოებს დაუყოვნებლივ დოკუმენტების წარდგენისთანავე;
- აკრედიტივი გადავადებული გადახდის პირობით. ამ შემთხვევაში, როგორც სათაური მიანიშნებს, დოკუმენტებში მითითებული თანხის მიღება ხდება გადახდის ვადის დადგომის შემდეგ, შეთანხმებული დროის ფარგლებში. გადახდის ვადა (თამასუქის გარეშე) თავიდანვე განსაზღვრულია;
- აკრედიტივი, რომელიც ითვალისწინებს ბენეფიციარის ტრატის აქცეპტს. ასეთ დროს თანხის მიღება განხორციელდება დოკუმენტებში მითითებული თარიღის დადგომის შემდეგ. როგორც წესი, გადასაპირებელი თამასუქის (ტრატის) თარიღის მიხედვით გადახდის ვადა შეთანხმებულია, თუმცა შესაძლებელია თანხის ადრე მიღება ბანკის მიერ დადგენილი სარგებლის (დისკონტის) გამოკლებით;
- რევოლვერული აკრედიტივი. ასეთი სახის აკრედიტივზე ხდება საქონლის ცალკეული პარტიებით გადმოტვირთვა, დადგენილი წილის ფარგლებში. ამასთან, სააკრედიტივო თანხის აღდგენა თუ განახლება არ უკავშირდება აკრედიტივში ცვლილების შეტანას და აღდგენა/განახლება წარმოებს დროის ან ღირებულების თვალსაზრისით. ზოგადად, ასეთი ტიპი ნაკლებად გავრცელებულია მისი კომპლექსურობის გამო;
- აკრედიტივი, რომელიც ითვალისწინებს ბენეფიციარის ტრატის ნეგოციაციას. ამ ტიპის აკრედიტივის შინაარსი მდგომარეობს იმაში, რომ თანხის მიღება შესაძლებელია ბენეფიციარის მიერ გამოწერილი ტრატის ნეგოციაციის (რეალიზაციის) საფუძველზე. თუ აკრედიტივი არის „თავისუფლად ნეგოცირებადი“, ეს ნიშნავს რომ ნებისმიერი ბანკში შესაძლებელია მისი ნეგოციაცია. ზოგჯერ კი ნეგოციაცია შეზღუდულია დასახელებული ბანკით;
- აკრედიტივი „სტენდბაი“ (სარეზერვო აკრედიტივი). ამ სახის აკრედიტივს გააჩნია მსგავსება საბანკო გარანტიასთან. იგი ყველაზე მეტად გავრცელებულია აშშ-ში, სადაც, მოქმედი კანონმდებლობით, იქაურ ბანკებს ეკრძალებათ გარანტიების გაცემა. მამასადამე, „სტენდბაი“ აკრედიტივის შინაარსი მდგომარეობს საბანკო გარანტიის მსგავს უზრუნველყოფაში. ეს გამოიხატება იმით,

რომ ასეთი აკრედიტივის გახსნაზე ბრძანების მიმცემი ვალდებულია თავისი წილი საკონტრაქტო მოვალეობები შეასრულოს ანუ ამ აკრედიტივის გამხსნელი ბანკი ბენეფიციარის მიმართ იღებს ვალდებულებას გადახდაზე იმ შემთხვევაში, თუ მესამე პირი (ბენეფიციარის კონტრაგენტი) არ შეასრულებს თავის სახელშეკრულებო ვალდებულებას. აუცილებელია აღინიშნოს, რომ „სტენდბაი“ აკრედიტივზე დაუშვებელია გარანტიის ფორმით მოთხოვნის წარმოდგენა. სანაცვლოდ, იგი ექვემდებარება ანაზღაურებას ერთი ან რამდენიმე ზუსტად განსაზღვრული დოკუმენტის წარმოდგენის საპირისპიროდ, რომლებიც უნდა შემოწმდეს აკრედიტივის პირობებთან შესაბამისობის პრინციპის მკაცრი დაცვით;

- ტრანსფერაბელური აკრედიტივი. ამ სახის აკრედიტივის თავისებურება მდგომარეობს იმაში, რომ საქონლის/მომსახურების გამყიდველისა და მყიდველის პარალელურად ვაჭრობის ოპერაციაში აუცილებლად მონაწილეობს შუამავალი კომერსანტი. ასეთ დროს მყიდველი ვაჭრობის შუამავალს უხსნის გამოუთხოვად აკრედიტივს, რომელიც ცალსახად უნდა განისაზღვროს როგორც ტრანსფერაბელური. როგორც კი ვაჭრობის შუამავალმა მიიღო თავისი ბანკიდან შეტყობინება ასეთი აკრედიტივის გახსნაზე, მას შეუძლია დაავალოს ამ უკანასკნელს გადააგზავნოს მიმწოდებლის სახელზე აღნიშნული აკრედიტივი (გაუკეთოს ტრანსფერი ე.წ. მეორე ბენეფიციარის სასარგებლოდ). თუმცა, ბანკი ვალდებულია გადააგზავნოს აკრედიტივი მხოლოდ დადგენილი წესის შესაბამისად. კერძოდ, ტრანსფერაბელური აკრედიტივის გადაცემისას დაუშვებელია დოკუმენტების შეცვლა, გარდა ანგარიშ-ფაქტურისა. ამ დოკუმენტის ჩანაცვლების უფლება ხდება ვაჭრობის შუამავლის მიერ, შესაბამისი საშუამავლო სარგებლის (მარჟის) მისაღებად. ამასთან ერთად, ამ სახის აკრედიტივის გადაცემისას შესაძლოა განხორციელდეს რამდენიმე პირობის (გადატვირთვის ვადა, ერთეული პროდუქციის ფასი და სხვ.) კორექტირება. დაბოლოს, უნდა აღინიშნოს რომ ტრანსფერაბელური აკრედიტივის გადაგზავნა მხოლოდ ერთხელ არის შესაძლებელი;

- აკრედიტივი „Back to Back“ (სიტყვასიტყვით “ზურგით ზურგზე”). ამ ტიპის აკრედიტივიც, წინას მსგავსად, შუამავალის საქმიანობის განხორციელებას უკავშირდება. ეყრდნობა რა მხოლოდ მის სასარგებლოდ არსებულ აკრედიტივს, კომერსანტ-შუამავლის ბანკი ხსნის შემხვედრ აკრედიტივს მიმწოდებლის

სასარგებლოდ. თუმცა, იგი საამისოდ მზად მხოლოდ მაშინ იქნება, როცა შესაძლებელია დამატებითი რისკის დაზღვევა. ასეთ დროს, შუამავალი-კომერსანტი იმედს ამყარებს ბანკზე, რომელმაც მოახდინა მის სასარგებლოდ გახსნილი აკრედიტივის ავიზირება ან დადასტურება, რათა მოხდეს შემხვედრი აკრედიტივის („Back to Back“) მწარმოებლის ან უშუალო მომწოდებლის სასარგებლოდ გახსნა. საყურადღებოა, რომ „აკრედიტივების წარმოების უნიფიცირებული წესები“ არ შეიცავენ რაიმე კონკრეტულ დებულებებს მოცემული ტიპის აკრედიტივზე. ფაქტობრივად, აქ საუბარია დამოუკიდებელ აკრედიტივებზე, რომლებიც შეადგენს ეკონომიკურ ერთიანობას, მაგრამ არ არის ჩამოყალიბებული სამართლებრივი ფორმა;

- აკრედიტივი „წითელი პირობით“ (Red Clause). ეს განსაკუთრებული ტიპის აკრედიტივია, რომლის მთავარი შინაარსი მდგომარეობს ემიტენტი ბანკის (ან დამადასტურებელი ბანკის) მიერ ბენეფიციარისთვის თანხის წინასწარ გაცემაში. ამასთან, ამგვარი ავანსები გაიცემა ბენეფიციარის მიერ დოკუმენტების წარმოდგენამდე ანუ საქონლის დატვირთვამდე. ამიტომაც, აკრედიტივში არის სპეციალური მუხლი, რომელიც ავანსის გაცემის წინაპირობად ითვალისწინებს უზრუნველყოფის მხოლოდ მითითებული სახეების წარმოდგენას (მაგ. ბენეფიციარის ბანკის გარანტია საქონლის მოწოდებაზე). მოცემულ ტიპს ასეთი სახელი იმიტომ ჰქვია, რომ ეს მუხლი თავდაპირველად დაიწერა წითელი მელნით, რათა ყურადღება გამახვილებულიყო აკრედიტივის უნიკალურ ხასიათზე.

- პარალელურად შეიძლება ადგილი ჰქონდეს ე.წ. „მწვანე პირობა“-ს, რომლის ერთადერთი განმასხვავებელი ნიშანი მდგომარეობს იმაში, რომ იგი მეორეულ ბანკს უფლებას აძლევს გასცეს ავანსები ბენეფიციარის სასარგებლოდ ამ უკანასკნელის ქვითრის სანაცვლოდ. საბოლოო ჯამში, ამგვარ კრედიტზე რისკს თავის თავზე იღებს იმპორტიორი, რომელმაც თავის ბანკს დავალება მისცა აკრედიტივის გახსნაზე. გასათვალისწინებელია, რომ თუ ბენეფიციარი არ განახორციელებს საქონლის მოწოდებას და არ მოახდენს სესხის დაფარვას აკრედიტივით მოთხოვნილი დოკუმენტების წარმოდგენის გზით, მაშინ გადამხდელ ბანკს უფლება ექნება მოითხოვოს სესხის ძირისა და საჯარიმო პროცენტების დაფარვა ემიტენტი ბანკისგან, ხოლო ამ უკანასკნელს მსგავსი რეგრესის უფლება ექნება აკრედიტივის აპლიკანტის

წინაშე. ამიტომ, წესით და რიგით, აპლიკანტი დათანხმდება ნაღდ ავანსებზე მხოლოდ მაშინ, როცა ლაპარაკია პირველი კლასის კომერციულ პარტნიორზე, საკუთარ სავაჭრო წარმომადგენელსა თუ თავისივე ფირმის შვილობილ კომპანიაზე;

- აკრედიტივზე ამონაგების დათმობა. თუკი შუამავალი კომერსანტი ან გენერალური მოიჯარე და მისი მომწოდებელი ერთმანეთს კარგად იცნობენ გრძელვადიანი კომერციული კავშირებიდან გამომდინარე, მაშინ მიმწოდებელი არაიშვიათად უარს ამბობს აკრედიტივით გადახდის უზრუნველყოფაზე. იგი კმაყოფილდება შუამავალი კომერსანტისა თუ გენერალური მოიჯარის სასარგებლოდ გახსნილ აკრედიტივზე უფლების დათმობით. ამგვარი შესაძლებლობა ასევე გამოიყენება იმ სამრეწველო საწარმოთა მიერ, რომლებიც ქვე-მომწოდებლების სასარგებლოდ აკრედიტივზე ამონაგების თანხის ნაწილის დათმობას ახდენენ, მაგალითად, მასალების სანაცვლოდ.

აკრედიტივზე ამონაგების უფლების დათმობა ტრანსფერაბელური აკრედიტივისგან იმით განსხვავდება, რომ მიმწოდებელს არ შეუძლია თავად ისარგებლოს აკრედიტივით.

1.3. საგარეო ვაჭრობის მოკლე, საშუალო და გრძელვადიანი ფინანსირება

საერთაშორისო ვაჭრობაში, გარდა ჩვენს მიერ განხილული სავალუტო ურთიერთობებისა, კიდევ მრავალი მაგალითი არსებობს. ამის საილუსტრაციოდ შეიძლება მოვიყვანოთ საგარეო ვაჭრობის მოკლევადიანი ფინანსირების ისეთი ტიპები, როგორცაა ოვერდრაფტები, სადისკონტო კრედიტები, საბანკო აქცეპტები.

მოკლევადიანი ფინანსირება ძირითადად მოიცავს 12 თვემდე პერიოდს, რაც აუცილებელია:

- პროდუქციის დასამზადებლად და/ან საქონლის შესასყიდად;
- ტრანსპორტირებისთვის;
- გაყიდვებისათვის;
- 90 დღემდე გადახდის ვადებისთვის.

საექსპორტო და საიმპორტო გარიგებათა გარკვეული ნაწილი ხორციელდება სპეციალური საკრედიტო სახსრების მოზიდვის გარეშე, მხოლოდ ოვერდრაფტების გამოყენებით. რაც შეეხება სადისკონტო კრედიტებს, ისინი შეიძლება დაიყოს კლიენტების თამასუქებისა და საბანკო აქცეპტების დისკონტირების მიხედვით. ა) სარამბურსო კრედიტი წარმოადგენს აკრედიტივის კომბინაციას სააქცეპტო კრედიტთან. დოკუმენტების წარდგენისას ექსპორტიორი იღებს არა ნაღდ ფულს, არამედ საბანკო აქცეპტს, რომლის შენახვა მას შეუძლია ვადის დადგომამდე, აგრეთვე უფლება აქვს გადასცეს ბანკს დისკონტით; ბ) საგარეო ვაჭრობის მოკლევადიანი ფინანსირების მიზნით შემთხვევისამებრ გამოიყენება უცხოური ბანკების აქცეპტებიც რეზიდენტი კლიენტების თამასუქებზე.

როდესაც ექსპორტიორი აძლევს უცხოელ მყიდველს კრედიტს რაიმე სამომავლო თარიღზე გათვლილი გადასაპირებელი თამასუქის (ტრატის) გამოწერით, ასეთი თამასუქი თავად ექსპორტიორის მიერ შესაძლოა გამოყენებულ იქნას მოკლევადიანი ფინანსირების მიზნით. კერძოდ, როდესაც ტრატაზე ბანკის მიერ აღნიშნულია წარწერა „Accepted“ („მიღებულია“) და ხელმოწერილია ბანკის მუშაკის მიერ, მაშინ იგი ხდება საბანკო აქცეპტი. ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ვადიან ტრატასთან (Time Draft). ექსპორტიორს შეუძლია ეს საბანკო აქცეპტი ფულად ბაზარზე გაყიდოს დისკონტით, რომელიც დამოკიდებულია აქცეპტანტი ბანკის რისკიანობაზე. თუკი ექსპორტიორის ტრატა გამოწერილია იმპორტიორის აკრედიტივის გარეშე, მაშინ ასეთი თამასუქი წარმოადგენს კომერციულ ტრატას (Trade Draft). მისი რეალიზება აგრეთვე შესაძლებელია ფულად ბაზარზე, მაგრამ ვინაიდან იგი მხოლოდ კომერციული და არა საბანკო ვალდებულებაა, ასეთ ტრატაზე სავარაუდოა უფრო მაღალი დისკონტი ვიდრე მაშინ, ის რომ ყოფილიყო საბანკო აქცეპტი.

ზემოაღნიშნული მაგალითისგან განსხვავებით, როცა ექსპორტიორი ახდენს წარმომდგენზე თამასუქის (Sight Draft) გამოწერას, იგი იმპორტიორს აღარ აძლევს კრედიტს ვინაიდან ამ დროს არ ხდება დაყოვნება ანგარიშსწორებაში. ამის მიუხედავად, საბანკო აქცეპტი მოცემულ სიტუაციაში მაინც შეიძლება წარმოიქმნას. ეს მოხდება იმ შემთხვევაში, თუ იმპორტიორი გამოწერს ვადიან ტრატას რომელიმე ბანკის სასარგებლოდ, ხელს მოაწერს მას და ამ თამასუქს რომელიმე ბანკი აქცეპტს

გაუკეთებს. ბანკი დაუყოვნებლივ აუნაზღაურებს იმპორტიორს ტრატის დისკონტირებულ ღირებულებას. ამის შემდგომ, ბანკი ან გაყიდის ასეთ თამასუქს ან შეინახავს ინკასირების მიზნით. იმპორტიორს უფლება აქვს განახორციელოს ასეთი ნაბიჯი უცხოეთიდან შესყიდული საქონლის დასაფინანსებლად მის გაყიდვამდე.

საბანკო აქცეპტის პერიოდი, როგორც წესი, მოიცავს 30-90-180 დღეს. აქედან გამომდინარე, საბანკო აქცეპტები წარმოადგენენ ერთ-ერთ ხელსაყრელ მექანიზმს ვაჭრობის მოკლევადიანი ფინანსირებისთვის.

გარდა მოკლევადიანი ფინანსირებისა, საერთაშორისო პრაქტიკაში საკმაოდ გავრცელებულია საგარეო ვაჭრობის საშუალო და გრძელვადიანი ფინანსირება, რაც სავალუტო ურთიერთობებს განსაკუთრებულ როლს ანიჭებს. ამის უკეთ გააზრების მიზნით, განვიხილოთ საერთაშორისო ვაჭრობაში არსებული საშუალო და გრძელვადიანი ფინანსირების სპეციალური ფორმები. უნდა ითქვას, რომ აქ ჩვენ არ შევხებით ექსპორტის სტიმულირებას სხვადასხვა სახელმწიფო სააგენტოებისა და საერთაშორისო-ფინანსური ინსტიტუტების მხრიდან, რაც ცალკე თავში იქნება განხილული.

საერთაშორისო ვაჭრობაში საშუალო და გრძელვადიანი ფინანსირების ერთ-ერთ ფორმას ფორფეტინგი (Forfaiting) წარმოადგენს. ფორფეტინგი არის ფორფეტერის (კომერციული ბანკის ან სპეციალიზირებული ფინანსური კომპანიის*) მიერ საექსპორტო მოთხოვნების შესყიდვა გადაუხდელობის შემთხვევაში ექსპორტიორის (ფორფეტისტის) მიმართ რეგრესის უფლების გარეშე. სხვა სიტყვებით, ეს პროცესი მოიცავს ბანკის მიერ უმეტესად ისეთი მარტივი თამასუქების (Promissory Notes) შესყიდვას, რომლებიც გასანაღდებელია 6 თვიანი ინტერვალებით 3-5 წლიანი ვადით და ხელმოწერილია იმპორტიორის მიერ ექსპორტიორის სასარგებლოდ. ამგვარი ფასიანი ქაღალდები ხშირად ავალირებულია ან გარანტირებულია იმპორტიორის ბანკის მიერ და ექსპორტიორის მიერ ფორფეტერს დისკონტად მიეყიდება. ბანკი ექსპორტიორს დაუყოვნებლივ გადაუხდის და ამით მას საექსპორტო საქონლის წარმოების ფინანსირების საშუალებას აძლევს, ხოლო იმპორტიორს მოგვიანებით ანგარიშსწორების შესაძლებლობა ეძლევა. ეს ფასიანი ქაღალდები ფორფეტერს

ინკასირებისთვის უჭირავს, როდესაც მათზე გადახდის ვადა დადგება. თუმცა, ეს პროცესი ხდება ექსპორტიორზე რეგრესის უფლების გავრცელების გარეშე, ე.ი. იმ ექსპორტიორზე უკუმოთხოვნის წაყენების გარეშე, რომლის სასარგებლოდაც ეს ფასიანი ქაღალდები თავდაპირველად იქნა გამოწერილი, მათზე უფლებების დათმობამდე. სწორედ უკუმოთხოვნის უფლების (რეგრესის) არარსებობა გამოარჩევს მარტივი თამასუქის ფორფეტიנגს კომერციული ტრაქტების დისკონტისაგან, რომლებზეც ექსპორტიორზე შესაძლებელია რეგრესის წესის გავრცელება გადაუხდელობის შემთხვევაში⁹.

გასაგები მიზეზების გამო ფორფეტინგული ოპერაციისას მევალებად მხოლოდ ის იმპორტიორები არიან, რომელთა ქვეყანას საერთაშორისო მასშტაბით მოწინავე და/ან კარგი რეიტინგი გააჩნია ან რომელთა სანაცვლოდ ვალდებულებათა დაკმაყოფილებას თავის თავზე იღებს საერთაშორისო მასშტაბით პირველხარისხიანი ბანკი.

ფორფეტირების ვადა ზოგადად 180 დღიდან 5 წლამდე მერყეობს, თუმცა გამონაკლის შემთხვევებში ის შეიძლება 7 წელს აღწევდეს. ფორფეტინგული ოპერაციის თანხების მოცულობა საკმაოდ მაღალია და საოპერაციო ვალუტა კი – მყარი.

საბოლოო ჯამში, ფორფეტირება ექსპორტიორს ლიკვიდურობის გაუმჯობესებისა და რისკების შემცირების მთელ რიგ უპირატესობებს აძლევს, რომელთა შორისაც გამოსარჩევია:

- სავალუტო რისკის გამორიცხვა ფორფეტერის მიერ მოთხოვნების ყიდვის მომენტიდან;
- განვადებით გადახდის პირობით მიწოდების ოპერაციის გადაქცევა ნაღდი ანგარიშსწორების ოპერაციად;
- კალკულაციის მკაფიო და ზუსტი საფუძველი, რაც გამოიხატება ცვალებადი სარგებლის განაკვეთების არქონაში, რომლებიც შესაძლოა ყოფილიყო სხვაგვარი დაკრედიტებისას.

⁸ შენიშვნა: სპეციალიზირებულ ფორფეტინგულ კომპანიებს უპირატესად წამოადგენენ კომერციული ბანკების შვილობილი კომპანიები

⁹ შენიშვნა: რეგრესის არქონა მკაფიოდ განმარტავს ტერმინ “ფორფეტინგი”-ს შინაარსს (forfeit-დაკარგვა). მარტივი თამასუქის მყიდველი კარგავს რეგრესის უფლებას

ბოლო პერიოდში სულ უფრო ფართო გამოყენება ჰპოვა ე.წ. შემხვედრმა გარიგებებმა, რაც შინაარსობრივად გამოხატავს ცალკეული სახეობის საექსპორტო და საიმპორტო პროდუქციათა გაცვლას ურთიერთვალდებულებების გაქვითვის გზით.

თავდაპირველად ასეთი ოპერაციები მხოლოდ აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ქვეყნების სავაჭრო ურთიერთობებში შეინიშნებოდა, მაგრამ ამჟამად ისინი გამოიყენება განვითარებულ და განვითარებადი ბაზრის მქონე ქვეყნებს შორისაც. საერთაშორისო ვაჭრობის ეს მიმართულება (რომელიც უცხოურ ლიტერატურაში მოიხსენიება Countertrade-ის სახით) საკმაოდ საინტერესოა და გულისხმობს შესყიდვების დაკავშირებას საქონლის მიღების ვალდებულებებთან და პირიქით – გაყიდვების დაკავშირებას საქონლის მიწოდების ვალდებულებებთან. ამ დროს ანგარიშსწორებას მთლიანად ან ნაწილობრივ ცვლის საქონლისა თუ მომსახურების ტრანსფერი.

ბუნებრივია, რომ შემხვედრი ვაჭრობა მოიცავს ორმხრივ შეთანხმებას საქონლის ან მომსახურების გადაცვლაზე. მასში მონაწილე მხარეები შეიძლება იყვნენ კომერციული ფირმები ან მთავრობები და შეთანხმებებს შესაძლოა სხვადასხვა ფორმები ჰქონდეთ. ჩვეულებრივ, გამოარჩევენ საკომპენსაციო გარიგებათა 6 ძირითად ფორმას, თუმცა არსებობს სხვა კომბინაციები და შერეული ტიპებიც.

ბარტერი (Barter). შემხვედრი გარიგების უმარტივეს ფორმას ბარტერი წარმოადგენს. იგი არის ერთი ქვეყნიდან საქონლის ან მომსახურების პირდაპირი გაცვლა სხვა ქვეყნის საქონელსა თუ მომსახურებაზე. ამ დროს ხდება ანგარიშის გასწორება ფულის გადახდის გარეშე ან ფულით დარჩენილი დავალიანების უმნიშვნელო ნაწილის ანაზღაურება. საქონლისა და მომსახურების გაცვლა ერთდროულად წარმოებს, ამიტომაც არ არსებობს ვაჭრობის ფინანსირებისა და კრედიტის დაზღვევის საჭიროება. ბარტერული გარიგების ერთ-ერთ პრიმიტიული მაგალითია 70-80-იანი წლების პოლონური ფეხბურთის ვარსკვლავის კაზიმიერჟ დენას გადაცვლა ფოტო(ასლ)გადამღებ მანქანასა და ფრანგული გამოშვების ქალის თეთრეულზე¹⁰.

პარალელური გარიგებები (Counterpurchase). მაშინ, როდესაც ბარტერული ოპერაცია ითვალისწინებს ექსპორტიორსა და იმპორტიორს შორის პირდაპირ საქონელგაცვლას, პარალელური გარიგებების (შესყიდვების) დროს საქმე ეხება ხელშეკრულებებს,

¹⁰ Publication 'Euromoney', 1988, IX, p. 54

რომლებიც აბსოლუტურად დამოუკიდებელი არიან ერთმანეთისგან. ამ ფორმას ბარტერისგან უპირველესად მისი მოქნილობა განასხვავებს. კერძოდ, ბარტერის მოთხოვნაა ე.წ. “მოთხოვნილებათა ორმაგი თანხვედრა”, სადაც გარიგების თითოეულ მხარეს უნდა დასჭირდეს ის, რისი მიწოდებაც მეორე მხარემ უნდა მოახდინოს და ეს ყველაფერი უნდა მოხდეს ერთდროულად. ვინაიდან ამგვარი დამთხვევის ალბათობა ნაკლებია, უფრო მეტად გავრცელებულია პარალელური გარიგებები, როდესაც გამყიდველი მყიდველს შეუთანხმდება ან:

1. მოახდინოს შესყიდვები მყიდველის მიერ განწესებული კომპანიისგან (და შემდეგ მყიდველი ანგარიშს გაუსწორებს ამ კომპანიას), ან
2. აიღოს პროდუქცია მყიდველისგან მომავალში (მაშასადამე, გამყიდველი იღებს კრედიტს პროდუქციის თვალსაზრისით).

შესაძლოა ადგილი ჰქონდეს პირველი და მეორე ვარიანტების შეჯერებულ შემთხვევასაც. მაგალითად, გამყიდველი თანახმაა მიიღოს პროდუქცია სამომავლო თარიღში მყიდველის მიერ განწესებული კომპანიისგან.

პარალელური შესყიდვა ხშირად მოიცავს მხოლოდ ნაწილობრივ კომპენსაციას პროდუქტებთან დაკავშირებით, ხოლო ნაშთის გაქვითვას - ნაღდი ფულით. ასეთი ტიპის ოპერაციებს საკომპენსაციო შეთანხმებები ეწოდება.

წინასწარი შესყიდვა (Advance Purchase). ამ ფორმის არსებობის შემთხვევაშიც მიწოდება და მისი ექვივალენტური მიწოდება ჩვეულებრივ შეთანხმებულია ორი გამოცალკევებული ხელშეკრულებით. თავდაპირველად წარმოებს ექსპორტიორის მიერ იმპორტიორის ქვეყნიდან ექვივალენტური საქონლის ყიდვა. ამასთან, შესყიდვის ღირებულება არაიშვიათად შეიტანება ფიდუციარულ ანგარიშზე (escrow account).

უკუშესყიდვა (Buy-Back). შემხვედრი ვაჭრობის ეს ფორმა გავრცელებულია სამთო და გადამუშავების მრეწველობის დარგებში გამოყენებულ კაპიტალურ მოწყობილობათა შემოსატანად. უკუშესყიდვის ხელშეკრულების მიხედვით, კაპიტალური მოწყობილობების გამყიდველი ადასტურებს იმგვარი პროდუქციის ყიდვას, რომელიც დამზადებულია მის მიერ მიწოდებული აპარატურით. მაგალითად, სამთო-მოპოვებით მრეწველობაში გამოყენებული მოწყობილობის მწარმოებელი შესაძლოა დათანხმდეს მაღაროს (შახტის) პროდუქციის ყიდვაზე განსაზღვრულ პერიოდში (ვთქვათ 10-15

წლის მანძილზე). ეს აპარატურის მყიდველისთვის გარკვეულწილად წარმოადგენს გარანტიას, რომ მას შეუძლია აანაზღაუროს კაპიტალური მოწყობილობა, რაც არ უნდა მოუვიდეს მისგან წარმოებული პროდუქციის ფასს, ოღონდ იმ პირობით, თუ იგი უზრუნველყოფს უწყვეტ წარმოებას.

სამრეწველო კორპორაცია (Industrial Offset). დანარჩენი საკომპენსაციო გარიგებებისგან განსხვავებით, რომლებიც მეტწილად ხდება ბანკების შუამავლობითა თუ გამოყენებით, შემხვედრი ვაჭრობის აღნიშნული ფორმა თავად ექსპორტიორების მიერ ხორციელდება. აქ საუბარია ძალზე დიდი მოცულობის გარიგებებზე, მულტინაციონალურ დონეზე. მოცემული სიტუაცია მოიცავს ორმხრივ ხელშეკრულებებს შემსყიდველი კომპანიისგან ან ქვეყნიდან მასალებისა თუ შემადგენელი ნაწილების შესყიდვაზე. კერძოდ, თვითმფრინავის მწარმოებელი შეიძლება დათანხმდეს ძრავებისა თუ ფიუზელაჟის მასალების ყიდვაზე მისი თვითმფრინავის მყიდველისაგან. ეს მასალები ან კომპონენტები შესაძლოა არ იყოს განკუთვნილი მხოლოდ ამ კომპანიისა თუ ქვეყანაზე გაყიდული თვითმფრინავისთვის. კერძოდ, სამხედრო თვითმფრინავების მწარმოებელს უფლება აქვს უცხოელი მიმწოდებლისგან შეიძინოს ძრავები ყველა თვითმფრინავისთვის, თუკი ამ ძრავების დამამზადებელი ქვეყანა დათანხმდება დიდი რაოდენობის თვითმფრინავების ყიდვაზე.

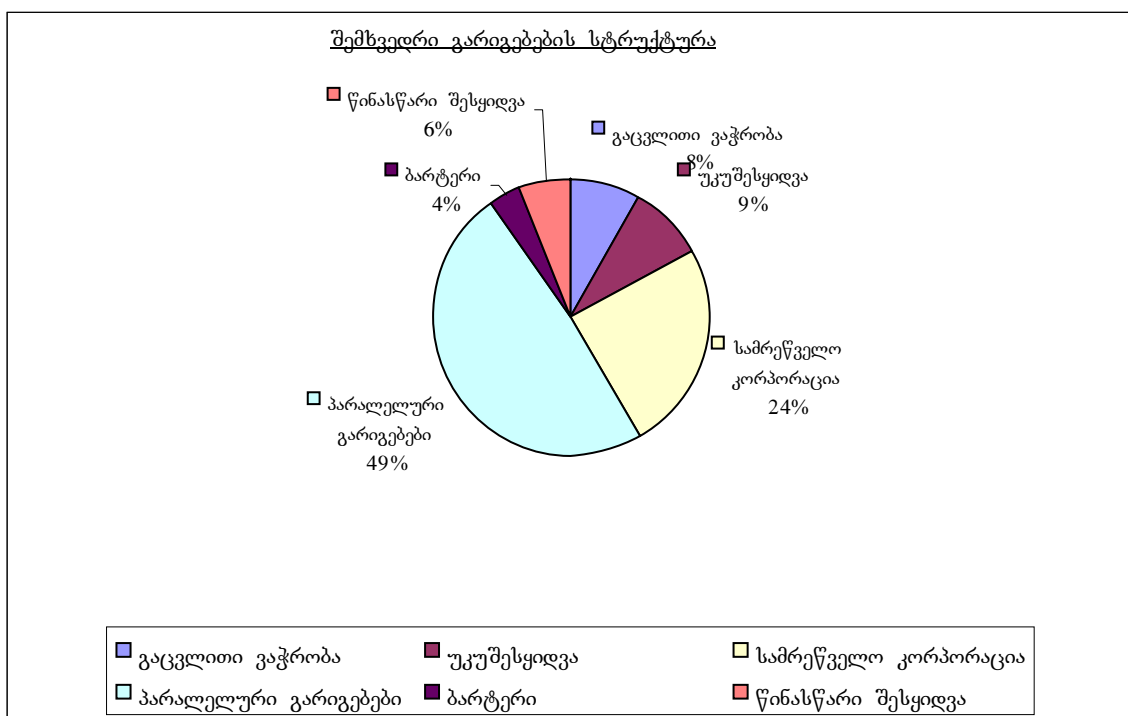
გაცვლითი ვაჭრობა (Switch Trading). გაცვლითი ვაჭრობა წარმოიშობა მაშინ, როდესაც იმპორტიორს მიღებული აქვს კრედიტი სხვა ქვეყანაში ადრეულ პერიოდში რაიმეს გასაყიდად და ამ კრედიტის გადაყვანა ფინანსურ ინსტრუმენტად არ შეიძლება, არამედ იგი გამოყენებული უნდა იქნას შესყიდვებისთვის იმ ქვეყანაში, სადაც ეს კრედიტი არის. კრედიტის მფლობელი უცვლის მასზე საკუთრების უფლებას იმ კომპანიისა თუ ქვეყანას საიდანაც აკეთებს პროდუქციის შესყიდვას. მაგალითად, ბრიტანულ ფირმას შესაძლოა პოლონეთში ჰქონდეს კრედიტი მის მიერ უკვე მიწოდებულ წარმოებრივ დანადგარებზე. თუკი რომელიმე ფირმა საფრანგეთში იპოვის პროდუქტს, რომლის ყიდვაც მას სურს, მაშინ ამ ბრიტანულ ფირმას შეუძლია ფრანგულ ფირმასთან ანგარიში გაასწოროს თავისი პოლონური კრედიტით. ფრანგული ფირმა შესაძლოა დათანხმდეს ამაზე, თუკი მას სურს პოლონეთიდან რაიმეს ყიდვა. ვინაიდან სხვადასხვა

მხარეებისთვის ასეთი გაცვლითი ოპერაციის მიზნით ერთმანეთის აღმოჩენა სიმძნელებთანაა დაკავშირებული, ამ ტიპის გარიგებათა უდიდესი ნაწილი ხორციელდება ბროკერების მეშვეობით.

საერთოდ, საკომპენსაციო ვაჭრობის საშუალო მოცულობა მთელ მსოფლიოში შეადგენს ექსპორტის 4-დან 8 პროცენტამდე, ზრდის ტენდენციების გათვალისწინებით. ამგვარი მატების მიზეზებია: ექსპორტის სტიმულირება; კონკურენტებთან შედარებითი უპირატესობა; საიმპორტო საქონელზე ფარული ფასდაკლების შეთავაზება (გამოიყენება უმეტესად ნავთობის გარიგებებზე); საგადასახდელო ბალანსის გაუარესების ერთგვარი კომპენსაცია.

შემხვედრი გარიგებების მთლიან სტრუქტურაში თითოეული ფორმის ხვედრი წილის გასაგებად საკმარისია მივმართოთ დიაგრამას¹¹.

დიაგრამა №1

¹¹ Maurice D. Levi. "International Finance", third edition, 1996, p.455

იმის გათვალისწინებით, რომ ამ ტიპის ოპერაციებს მსოფლიო ვაჭრობაში არცთუ მცირე ხვედრი წილი უჭირავთ (10-დან 20%-მდე), იბადება კითხვა: რატომ იძენს ასეთ მნიშვნელობას ესოდენ რთულად განსახორციელებელი ვაჭრობის შეთანხმებები? სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, რატომ არ მიმართავენ ბევრი კომერციული ფირმები და ქვეყნები თავიანთი პროდუქციის გასაღების სანაცვლოდ კონვერტირებადი ვალუტის მიღებას?

კონვერტირებადი ვალუტის გვერდის ავლისა და შემხვედრი ვაჭრობის გამოყენების ზოგადი მიზეზი მყიდველის მყარი ვალუტისადმი წვდომის უუნარობაა. შემთხვევითი არაა, რომ ასეთი ხასიათის გარიგებები მაშინ ხდება, როდესაც სულ ცოტა ერთ-ერთ მხარეს არ ძალუძს კონვერტირებადი ვალუტის მიღება გადახდის განსახორციელებლად. ასეთ დროს, თუ ერთი მხარე ვერ ახდენს კონვერტირებადი ვალუტით ანგარიშსწორებას, მაშინ მან უნდა გადაიხადოს ან საქონლით, რაც წარმოადგენს ბარტერს; ან სხვა კომპანიის საქონლით, რაც წარმოადგენს პარალელურ გარიგებას; ან კრედიტებით, რაც შესაძლოა ყოფილიყო გაცვლითი ვაჭრობა და ა.შ.

საერთოდ, ნაკლებად განვითარებული ქვეყნებიდან ბევრი მათგანი ზღუდავს მყარ ვალუტასთან შეხებას (მაგ. ბირმა, ირანი და სხვ.) და ამიტომაც მათ შემთხვევაში ასეთი ოპერაციები საუკეთესო გამოსავალია.

გარდა ზემოაღნიშნულისა, შემხვედრი ოპერაციები სტიმულირდება მაშინ, როცა ფასები ხელოვნურად შენარჩუნდება მაღლა ან დაბლა. მაგალითად, თუკი OPEC-ის ოფიციალური სანავთობო ფასი საბაზრო ფასზე მაღალია, ნავთობის რომელიმე გამყიდველმა შესაძლოა მიმართოს შემხვედრ გარიგებას, სადაც ნავთობი არაპირდაპირ შეფასებულია საბაზრო ღირებულებით. ნავთობის საბაზრო ფასად გაყიდვისა და ამონაგების შესყიდვებისთვის გამოყენების ამგვარი ალტერნატივა სავარაუდოდ იწვევს განრისხებას OPEC-ის კარტელის სხვა წევრებს შორის.

უფრო ზოგადად, შემხვედრი ვაჭრობა საშუალებას იძლევა საერთაშორისო მასშტაბით საქონელი გადაიცვალოს სპეციფიკური ოპერაციებით შეფარდებით ფასებში, რომლებიც ასახავენ ჭეშმარიტ საბაზრო ღირებულებებს მაშინ, როცა არასაბაზრო ფასები შეიძლება ადგილობრივ დონეზე დაწესდეს.

ბევრს კამათობენ იმაზე, რომ შემხვედრი ვაჭრობა ახდენს საექსპორტო პროდუქციის სტიმულირებას. ამერიკელი ეკონომისტები როლფ მირუსი და ბერნარდ იუინგი ამტკიცებენ, რომ “შემხვედრი გარიგებები წარმოადგენენ სამამულო პროდუქციის გაყიდვას “დიდ პაკეტზე”, რომელიც შედგება უცხოური საქონლისა და მარკეტინგული მომსახურებისაგან¹².

საერთაშორისო დონეზე გრძელვადიანი ფინანსირების კუთხით, ასევე გავრცელებულია პროექტების ფინანსირება. იგი განსაკუთრებით გავრცელდა XX-XXI საუკუნეების მიჯნაზე, როდესაც მსოფლიოს მოწინავე საბანკო დაწესებულებებმა სისტემატიურად დაიწყეს მასში მონაწილეობა. ფინანსირების ეს სახეობა უზრუნველყოფს მსხვილი საერთაშორისო პროექტების (ვთქვათ, ევროგვირაბი) “დაკვეთით” ფინანსირებას. ასეთი პროექტები ყველაზე მეტად ხორციელდება ნედლეულის მოპოვების სფეროში (ნავთობი, ბუნებრივი გაზი, ქვანახშირი, ოქრო და სპილენძი), აგრეთვე ინფრასტრუქტურისა თუ კომუნიკაციების განვითარების საქმეში.

პროექტების ფინანსირებისას ბანკები ხელმძღვანელობენ იგივე მეთოდებით, რითაც საწარმოები საინვესტიციო გადაწყვეტილებების მიღებისას. ასე მაგალითად, თუკი ჩვეულებრივი საკრედიტო ოპერაციების დროს ბანკებს აინტერესებთ მსესხებლის ფინანსური მდგომარეობა (ბალანსი, მიღებული სესხები), პროექტების ფინანსირებისას აქცენტი კეთდება დასაფინანსებელი პროექტის მოგებიანობაზე. საბაზისო წანამძღვარს შეადგენს ის ფაქტი, რომ პროექტს ჰქონდეს დამოუკიდებელი ფულადი ნაკადი (Cash Flow), ანუ ლიკვიდურობის სიჭარბე როგორც საკუთარი, ისე ნასესხები კაპიტალის მოთხოვნათა დასაკმაყოფილებლად. ამასთან ერთად, ვალის დაფარვასა და პროცენტების გასტუმრებას აბსოლუტური პრიორიტეტი ენიჭება დივიდენდების შესაძლო გაცემასთან შედარებით.

დაბოლოს, თანამედროვე ეტაპზე საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ფორმას საერთაშორისო ლიზინგი (Crossborder Leasing) წარმოადგენს. უკანასკნელი 30 წლის განმავლობაში იგი მთელს მსოფლიოში გავრცელდა და ძალზე შეუწყო ხელი ინტეგრაციული პროცესების განვითარებას, განსაკუთრებით ევროპაში.

¹² როლფ მირუსი და ბერნარდ იუინგი, “ეკონომიკური ბერკეტები შემხვედრი ვაჭრობისთვის”. “International Business Studies”, 1986წ., გვ.27-28.

საზოგადოდ, ლიზინგი გულისხმობს განსაზღვრული ვადით და გარკვეულ საფასურად საქონლის გადაცემას მოხმარებისათვის. პრაქტიკაში გვხვდება როგორც ადგილობრივი ლიზინგი (Domestic Leasing), როდესაც სალიზინგო ოპერაცია ქვეყნის ფარგლებში ხორციელდება, ისე ჩვენს მიერ შემოდანიშნული საერთაშორისო ლიზინგი, როცა ხელშეკრულებით დაკავშირებული პარტნიორები სხვადასხვა ქვეყნებში იმყოფებიან.

ლიზინგის დროს მონაწილე მხარეებია: მესაკუთრე - ლიზინგის გამცემი და მოიჯარე - ლიზინგის მიმღები.

ლიზინგის საშუალებით მეწარმეს შეუძლია მოიზიდოს საბრუნავი კაპიტალიც, თუკი უკუიჯარას მიმართავს. ამასთან, ლიზინგი საშუალებას აძლევს მეწარმეს თავიდან აიცილოს დანადგარში ერთბაშად დიდი თანხის გადახდა.

თანამედროვე ბიზნესი ლიზინგის გარეშე წარმოუდგენელია. დადგენილია, რომ მსოფლიოში გაყიდული დანადგარების მესამედის რეალიზაცია სალიზინგო ოპერაციით ხორციელდება. იგი მთელს მსოფლიოში ხელს უწყობს მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარებას და ხელსაყრელი ფინანსური ინსტრუმენტია საწარმოს გადასაიარაღებლად. ქართული საწარმოები კი დღესდღეობით სწორედ თანამედროვე დანადგარების ნაკლებობას განიცდიან. ლიზინგი მათ საშუალებას მისცემს ფეხი აუწყონ XXI საუკუნის რიტმს. თუკი ჯერ კიდევ გუშინ საწარმოებს ძვირი კაპიტალი, გირაო და სესხის დაფარვის პერიოდი საკუთარი ბიზნესის განვითარების მთავარ ხელისშემშლელ ფაქტორად მიაჩნდათ, დღეს უკვე შესაძლებელია ლიზინგის მეშვეობით ამ პრობლემების გადაჭრა.

“საქართველოში ლიზინგის ბაზარი ამჟამად 2.5 მლნ. აშშ დოლარს შეადგენს, ხოლო მისი პოტენციური ბაზარი კი 20 მლნ. აშშ დოლარია”.¹³ საყურადღებო ფაქტია ის, რომ ქართული კომპანიების დიდ ნაწილს სურს დანადგარების განახლება. 2005 წლის სექტემბრის მდგომარეობით, “70-მდე ქართულმა კომპანიამ უკვე ისარგებლა ლიზინგით”.¹⁴ მაგალითად, განხორციელდა თვითმფრინავის, მოწყობილობა-დანადგარების ლიზინგი. აქედან გამომდინარე, საქართველოში ლიზინგი ყველაზე

¹³ “ლიზინგი: გუშინ, დღეს, ხვალ”, საერთაშორისო საფინანსო კორპორაციის (IFC) ბიულეტენი, ივლის-აგვისტო 2005წ.

¹⁴ იქვე

ეფექტიანი შეიძლება იყოს მრეწველობის, ტრანსპორტის, ენერგეტიკისა და მშენებლობის სფეროში.

ასევე დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ე.წ. მიკრო-ლიზინგს, რომლის პოტენციური ბაზრის 60% რეგიონებში მდებარეობს, მაშინ როდესაც ჩვეულებრივი ლიზინგის პოტენციური ბაზრის 60% თბილისშია. დღეისათვის საქართველოში მიკრო-ლიზინგზე მოთხოვნა 4,5 მლნ. აშშ დოლარს შეადგენს. მთლიანობაში, ძირითად საშუალებებზე მოთხოვნა საქართველოში დაახლოებით 380 მლნ. აშშ დოლარს შეადგენს, რომლის დიდი ნაწილიც შეიძლება ლიზინგით იქნას დაფინანსებული¹⁵.

უკვე წელიწადზე მეტია, რაც მოქმედებს “ბიზნესის განვითარების პროექტი საქართველოში”, რომელიც მიმართულია ჩვენს ქვეყანაში ლიზინგის ბაზრის განვითარების ხელშეწყობისაკენ. კერძოდ, საერთაშორისო საფინანსო კორპორაციისა (IFC) და კანადის საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს (CIDA) ინიციატივით შექმნილი პროექტი მიზნად ისახავს ქვეყანაში სალიზინგო საქმიანობის პოპულარიზაციასა და განვითარებას. სწორედ ამიტომ, უპრიანად მიგვაჩნია მეწარმეთა და ბიზნესმენტა კავშირების აქტიური თანამშრომლობა მსოფლიო ბანკის აღნიშნულ პროექტთან, რაც, საბოლოო ჯამში, ხელს შეუწყობდა ამგვარი ტიპის ოპერაციების ინტენსიფიკაციასა და ქვეყნის ეკონომიკის გაუმჯობესებას.

თავი II.

საერთაშორისო საგადასახდელი სისტემები და მათი გამოყენება.

**საერთაშორისო-ფინანსური ინსტიტუტები, მათი როლი
და საქმიანობა საქართველოს საბანკო სექტორში.**

**2.1. ფინანსური ტელეკომუნიკაციების მსოფლიო
ბანკთაშორისი საზოგადოება (სვიფტი)**

¹⁵ იქვე

თანამედროვე ეპოქაში, როდესაც სულ უფრო მეტად ფართოვდება ეკონომიკური ინტეგრაციის პროცესები, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება საერთაშორისო კლირინგული სისტემების მოქნილ ფუნქციონირებას.

XX-XXI საუკუნეების გასაყარზე ევროკავშირის წევრი სახელმწიფოების მიერ ერთიანი ვალუტის – ევროს შემოღებამ, გლობალური გადახდების მოცულობის მკვეთრმა ზრდამ, ფინანსური წრეების მჭიდრო ინტეგრაციამ და განვითარებად ქვეყნებში ინვესტიციების ინტენსიფიკაციამ განაპირობა საერთაშორისო-ფინანსური, საგადამხდელო და კლირინგული სისტემების როლის გაზრდა. ამ პროცესში თვალსაჩინო ფუნქცია ეკუთვნის ფინანსური ტელეკომუნიკაციების მსოფლიო ბანკთაშორის საზოგადოებას (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication), რომელიც ეკონომიკურ წრეებში ცნობილია სვიფტის სახელწოდებით.

სვიფტი (SWIFT) წარმოადგენს მძლავრ კომპანიას, რომელიც აწარმოებს საერთაშორისო მასშტაბით ანგარიშსწორების ოპერაციებს სრულად ავტომატიზებულ მონაცემთა დისტანციური გადაცემის სისტემის მეშვეობით. იგი დაფუძნებული იქნა 1973 წელს 15 ქვეყნის 239 ბანკის მიერ. შემდგომ მას შეუერთდა ასეულობით საბანკო და ფინანსური დაწესებულება, ხოლო საუკუნის მიწურულს მათმა რიცხვმა უკვე 3000-ს გადააჭარბა. ანგარიშსწორების ოპერაციათა განხორციელების ტრადიციულ მეთოდებთან შედარებით სვიფტს გააჩნია რიგი უპირატესობანი:

- სისწრაფე: მონაცემთა გადაცემის დრო ბანკიდან ბანკამდე მინიმუმამდეა დაყვანილი.
- საიმედოობა: სპეციალური სტანდარტიზაციისა და საკონტროლო ელემენტების წყალობით მონაცემთა გადაგზავნის ყალბი ინტერპრეტაცია ან დამახინჯება პრაქტიკულად გამორიცხულია.
- ეკონომიურობა: სისტემა ფუნქციონირებს და მუშაობს დოკუმენტების გარეშე, მნიშვნელოვნად ამცირებს ზედმეტად შრომას და იწვევს ოპერაციათა ჩატარების რაციონალიზაციას.

სვიფტში ოპერაციების ჩასატარებლად საჭიროა ინსტრუქციის მიმცემი ბანკი და შემსრულებელი ბანკი წარმოადგენდნენ სვიფტის სისტემის წევრებს და გაცვალონ ამ სისტემით მიღებული დაშიფრული სატესტო გასაღებები (Authentication Keys). ეს საშუალებას აძლევს ნებისმიერ ბანკს აწარმოოს ანგარიშსწორება მეორე ბანკთან საგრძნობლად გაიოლებული და მოსახერხებელი მეთოდებით.

სვიფტი სრულფასოვან საქმიანობას წარმართავს 1977 წლიდან. მისი მთავარი ადმინისტრაციული შენობა განლაგებულია ბრიუსელში, ხოლო ორი ძირითადი საანგარიშსწორებო ცენტრი მდებარეობს ჰოლანდიასა (ემსახურება აღმოსავლეთ ნახევარსფეროს) და აშშ-ში (ემსახურება დასავლეთ ნახევარსფეროს). სვიფტის წევრი ბანკების უმეტესობა მისი აქციონერია. სვიფტის სახელწოდებაში სიტყვა “ბანკთაშორისი” პირობითად იქცა, ვინაიდან 1987 წლიდან იგი ღიაა არასაბანკო დაწესებულებებისთვისაც, როგორცაა საინვესტიციო კომპანიები, დეპოზიტური და კლირინგული ორგანიზაციები, მსოფლიოში აღიარებული ბირჟები, სატრასტო სამსახურები, სამგზავრო ჩეკების ემიტენტი კომპანიები, საერთაშორისო ფინანსური ინსტიტუტები და სხვ.

სვიფტში ოპერაციების წარმოება შემდეგ ტიპებს აერთიანებს: 1) გადახდები და ანგარიშსწორებები; 2) სავალუტო გარიგებები, ფულადი ბაზრები და მისი ელემენტები; 3) ფასიანი ქაღალდები; 4) სავაჭრო-კომერციული მომსახურებები.

სვიფტის ორგანიზაციული სტრუქტურა შემდეგია:

- წევრი ბანკები კოლექტიურად ახორციელებენ ორგანიზაციის საქმიანობის მართვას 25 კაციანი დირექტორთა საბჭოს მეშვეობით, რომელიც იკრიბება სულ ცოტა წელიწადში ოთხჯერ. რაც შეეხება ყოველდღიურ საქმიანობას, კონტროლი და პასუხისმგებლობა ეკისრებათ საბჭოს მიერ განსაზღვრულ პირებს;
- საბჭო აგრეთვე აყალიბებს მუშა ჯგუფებს, რომლებიც საბჭოს წევრებისგან შედგებიან და გამიზნული აქვთ განახორციელონ მნიშვნელოვანი სტრატეგიული საკითხების მართვა;

- დიდი მნიშვნელობა აქვთ ე.წ. ნაციონალურ წევრთა ჯგუფებს, რომლებიც საბჭოს წინაშე წარადგენენ საკუთარ შეხედულებებს ყოველი კონკრეტული რეგიონის ან ქვეყნის ფარგლებში განსახორციელებელი პოლიტიკისა და სტრატეგიის შესახებ;
- მომხმარებელთა ჯგუფები ორიენტირებულნი არიან სვიფტის პროდუქციასა და მართვის მოთხოვნებზე.

მთლიანობაში, სვიფტის მუშაობის შეჯამებასა და მომავალი საქმიანობის პერსპექტიულ დაგეგმვას ახორციელებს აქციონერთა საერთო კრება, რომლის მოწვევა ხდება წელიწადში ერთხელ. ასევე თვალსაჩინო ადგილი უჭირავს სვიფტში შემავალი ორგანიზაციების მონაწილეობით მოწყობილ ყოველწლიურ ფორუმს SIBOS-ი რომელიც წარმოადგენს ერთგვარ გამოფენას უახლესი საბანკო ტექნოლოგიების სფეროში.

სვიფტის მნიშვნელობა იმითაც გამოიხატება, რომ იგი მომხმარებელს უზრუნველყოფს სწრაფი, ზუსტი და უსაფრთხო კავშირით. ასეთი ეფექტიანობის გასაღებს წარმოადგენს შეტყობინებათა უნიფიცირებული სტანდარტები. ზოგადად, სვიფტში არსებობს შეტყობინებათა 3 ძირითადი ტიპი: მომხმარებელთაშორისი (ფინანსური), სისტემური და მომსახურების შეტყობინებები. მათგან პირველი ტიპი მოიცავს ცხრა კატეგორიას, რომლებიც წარმოადგენენ ფინანსური ოპერაციების სხვადასხვა შტოებს. მეორე სახის შეტყობინებები იგზავნება უშუალოდ სვიფტის სისტემასა და მომხმარებლებს შორის, ხოლო მესამე – იგივე მხარეთა შორის, ოღონდ ეხება ერთიანი გლობალური ქსელის საკომუნიკაციო მომსახურების საკითხებს.

სვიფტის სისტემაში თითოეულ ბანკს 8 ან 11 ნიშნა საიდენტიფიკაციო კოდი (BIC) გააჩნია, რომლითაც იგი რეგისტრირდება და მუშაობს აღნიშნულ ქსელში. ეს კოდი გამოიყენება როგორც ფინანსური ოპერაციების წარმოებისას, ასევე მოცემულ ბანკში ყველა სახის ინფორმაციის გასაგზავნად. BIC კოდის ფორმირების ძირითადი პრინციპი მდგომარეობს შემდეგში: პირველი ოთხი სიმბოლო აღნიშნავს კონკრეტული ბანკის დასახელებას, მომდევნო ორი – ქვეყნისას, ხოლო მომდევნო ორი კი – ადგილმდებარეობას. ზოგჯერ რვანიშნა კოდის ნაცვლად გვხვდება კოდი თერთმეტი სიმბოლოთი. ასეთ შემთხვევაში ბოლო სამი ციფრი აღნიშნავს მოცემული ბანკის ფილიალის კოდს.

ზემოთხსენებული მტკიცების ილუსტრაციის მიზნით განვიხილოთ ორი კონკრეტული შემთხვევა ამერიკული “სიტიბანკი”-ს მაგალითზე.

მაგ. №1:

“სიტიბანკი”-ს სათავო ოფისის საიდენტიფიკაციო კოდი არის CITIUS33, რომლის ფორმირება წარმოებს შემდეგნაირად:

CITI + US + 33
,fyrbc rjlb ქვეყნის კოდი ადგილმდებარეობის კოდი

მაგ.¹²:

“სიტიბანკი”-ს xbrfujc abkbfkbc საიდენტიფიკაციო კოდი არის CITIUS33CHI, რომელიც ყალიბდება ანალოგიური პრინციპით:

CITI + US + 33 + CHI
,fyrbc rjlb ქვეყნის კოდი ადგილმდ.-ის კოდი ფილიალის კოდი

სვიფტი კონცენტრირებულია 3 სტრატეგიულ პრიორიტეტზე – კლიენტებისთვის ხარისხის შეთავაზება, საბაზრო ინფრასტრუქტურათა მხარდაჭერა და სვიფტის მომავალი თაობის გაზრდა. ამის დასტურია ყოველწლიურად მზარდი მაჩვენებლები. მაგალითად, 1998 წელს წინა წელთან შედარებით 18,5%-ით მოიმატა სვიფტში გამავალი ფინანსური შეტყობინებების ნაკადმა და მან 812 მილიონს მიაღწია, მაშინ როდესაც ანალოგიურმა მაჩვენებელმა 2002 წლის მონაცემებით 1,8 მილიარდს გადააჭარბა.¹⁶ ასევე თვალშისაცემია ბოლო წლებში მთლიანი მოცულობების ნაკადის (Traffic) განუწყვეტელი ზრდა თითოეული წელიწადის პიკურ დღეს. კერძოდ, თუ 1998

¹⁶ SWIFT Annual Bulletin 2002, pp. 50-51.

წლის პიკურ დღეს სვიფტის კლიენტებმა გაგზავნეს დაახლოებით 4,2 მილიონი შეტყობინება, 2002 წელს ეს რიცხვი 8,7 მილიონამდე გაიზარდა.¹⁷

საბოლოო ანგარიშით, თანამედროვე პერიოდის მოთხოვნები და მსოფლიოში მიმდინარე ეკონომიკური ინტეგრაციის პროცესები გვკარნახობს მოწინავე საერთაშორისო სისტემებში (მაგალითად სვიფტში) ქართული საბანკო ინსტიტუტების აქტიურ მონაწილეობას. აქედან გამომდინარე, ევროპის ერთიან ეკონომიკურ სივრცესთან ჩვენი ქვეყნის შეერთება, ჩვენი რწმენით, მნიშვნელოვანწილად დააჩქარებდა ქართულ საბანკო ინსტიტუტებში უახლესი ტექნოლოგიებისა და პროგრესული საბანკო ანგარიშსწორების მეთოდების გამოყენებას.

2.2. კლირინგული სისტემები.

საერთაშორისო საბანკო ანგარიშის ნომერი

ფულადი ანგარიშსწორებები წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან პროცესს, რომელიც უზრუნველყოფს თითოეული ქვეყნის ეკონომიკის ნორმალურ ფუნქციონირებას. ფულადი ბრუნვის გარკვეული ნაწილი ხორციელდება უნაღდო ფორმით, ანუ სახსრები მოძრაობს გადარიცხვებისა და ჩარიცხვების ფორმით. “უნაღდო ანგარიშსწორების სისტემა წარმოადგენს ანგარიშსწორებათა ორგანიზაციის პრინციპებისა და ფორმების ერთობლიობას”.¹⁸

უნაღდო ანგარიშსწორების ძირითადი ფორმებია:

1. საგადასახდელო დავალებები;
2. საგადასახდელო მოთხოვნები;
3. დოკუმენტური ინკასო;
4. დოკუმენტური აკრედიტივები;
5. ჩეკები;
6. თამასუქები;
7. პლასტიკური ბარათები.

¹⁷ იქვე

¹⁸ Банковское Дело. Под ред. Лаврушина О.Ш., 1992, гв. 187

უნაღლო ანგარიშსწორება ხორციელდება როგორც ქვეყნის შიგნით, ასევე მის ფარგლებს გარეთაც. აქედან გამომდინარე, თითოეული ქვეყნისთვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება არა მხოლოდ გლობალურ საერთაშორისო-საანგარიშსწორებო სისტემებში მონაწილეობას, არამედ თავისი საკუთარი კლირინგული სისტემის სრულყოფასა და მის მოქნილ ფუნქციონირებას.

ადგილობრივი კლირინგული სისტემის ჩამოყალიბება ამერიკის შეერთებულ შტატებში ჯერ კიდევ გასული საუკუნის შუახანებიდან დაიწყო, თუმცა ორგანიზებული სახით იგი მოგვიანებით, 70-იანი წლების დასაწყისში შეიქმნა. ამ დროს განსაკუთრებით თვალსაჩინო გახდა მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მიღწევები და საბანკო ტექნოლოგიების განვითარების კუთხით არნახული წინსვლა. CHIPS - Clearing House Interbank Payments System - ბანკთაშორისი გადახდების სისტემის კლირინგულ სახლი, წარმოადგენს ბანკების საკუთრებაში მყოფ ძირითად საანგარიშსწორებო სისტემას მსხვილი გადახდების განხორციელების მიზნით. იგი მუშაობს რეალური დროის რეჟიმში და ახდენს საბოლოო ანგარიშსწორებას ამერიკულ დოლარებში იყენებს რა ორმხრივ და მრავალმხრივ ნეტინგს (მოთხოვნა-ვალდებულებების ურთიერთჩათვლა-გაქვითვა) მაქსიმალური ლიკვიდურობის პრინციპის დაცვით. CHIPS ერთადერთი მსხვილი გადახდების სისტემაა მსოფლიოში, რომელსაც გააჩნია უნარი გადაიტანოს ინტენსიური და მრავლისმომცველი ინფორმაცია გადარიცხვის შესახებ კომერციულ გადახდებზე. ეს სისტემა საშუალოდ ამუშავებს 267,000 გადარიცხვას დღეში მთლიანი ბრუნვის მოცულობით 1,37 მლრდ. აშშ დოლარი. ამასთან, იგი არა მხოლოდ შიგა საბანკო დაწესებულებათა გამართულ მუშაობას უზრუნველყოფს, არამედ თამაშობს საიმედო დასაყრდენის როლს უცხოური ბანკებისთვისაც და ემსახურება მსოფლიოს წამყვან საბანკო ინსტიტუტებს 21 ქვეყნიდან.

თავისი 34 წლიანი ისტორიის მანძილზე, CHIPS-მა განავითარა და დღესაც ინარჩუნებს ბაზარზე საიმედოობის, ეფექტიანობისა და ინოვაციის რეპუტაციას პირველ რიგში აშშ დოლარებში დენომინირებული საერთაშორისო გადახდების 95%-ზე მეტის დამუშავების გზით. ამ და კიდევ სხვა ფაქტორების გამო, რაც მეტწილად მოიცავს ახალი დამატებული ღირებულებებისა და თვისებების შექმნას, “CHIPS

წარმოადგენს წამყვან სისტემას ყველანაირი მსხვილი სიდიდის გადახდებზე მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად, როგორც ადგილობრივ ისე საერთაშორისო დონეზე”.¹⁹

1999 წლის 1 იანვრიდან ერთიანი ევროვალუტის – ევროს შემოღებასთან ერთად, წამყვანმა ევროპულმა ქვეყნებმა, უკვე არსებულის პარალელურად, ჩამოაყალიბეს მთელი რიგი საერთაშორისო და ადგილობრივი საგადასახდელო სისტემები, რომლებიც განსაკუთრებულ როლს ასრულებენ ევროზონის სახელმწიფოების ინტეგრაციულ მექანიზმში.

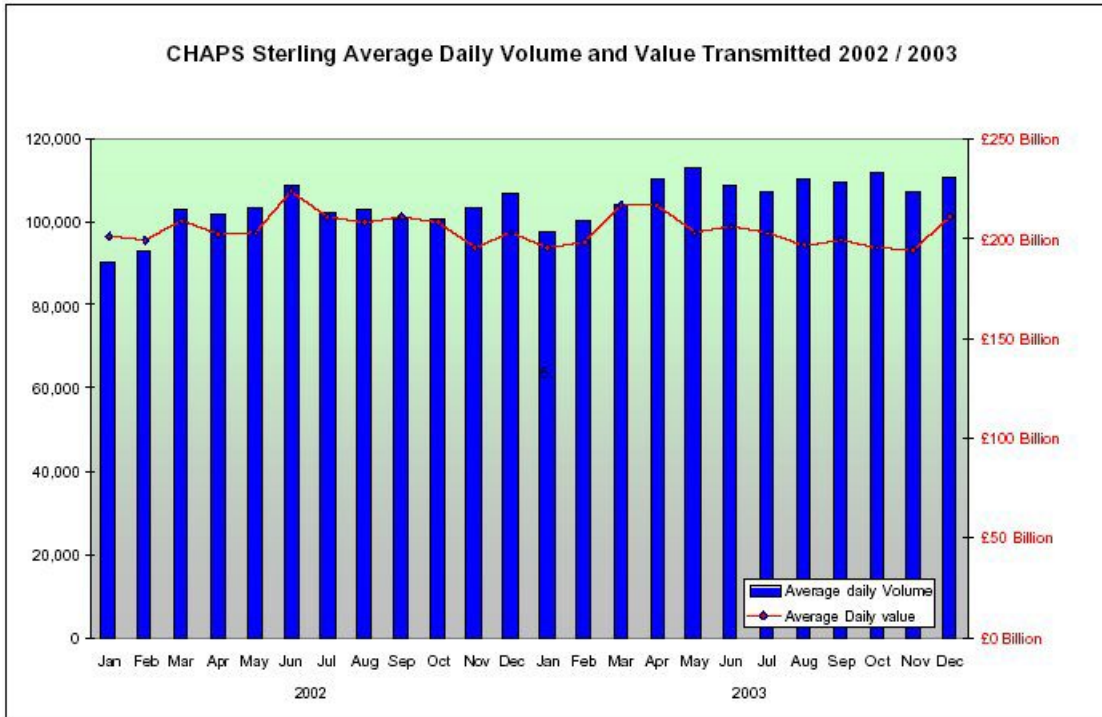
CHAPS – Clearing House Automated Payment System - კლირინგული სახლის ავტომატური საგადასახდელო სისტემა - მდებარეობს ლონდონში, დიდი ბრიტანეთი. იგი შედგება ორი ნაწილისაგან: CHAPS Sterling და CHAPS Euro. ბუნებრივია, რომ სისტემის გადახდები მოიცავს ორ ვალუტას, ე.ი. ანგარიშსწორება ხორციელდება ერთი მხრივ ინგლისურ ფუნტ-სტერლინგებში და მეორე მხრივ ევროში. მოცემული საანგარიშსწორებო სისტემის წევრებია მსოფლიოს უდიდესი ბანკები “დოიჩე ბანკი”, “აბნ-ამრო”, “სიტინაიკი”, “ბარკლაის ბანკი” და ა.შ.

ამ სისტემის უმთავრესი მიზანია გადარიცხვების დამუშავების ოპერატიული და მოქნილი უზრუნველყოფა, უსაფრთხოების მექანიზმის მაქსიმალური ფუნქციონირების პირობებში. CHAPS კვლავაც რჩება მსოფლიოში ერთ-ერთ ყველაზე მსხვილ რეალური დროის რეჟიმში მომუშავე სისტემად, რომელიც მის წევრებსა და კიდევ 400-მდე ფინანსურ ინსტიტუტს სთავაზობს ეფექტურ, ურისკო და საიმედო იმავე დღის ანგარიშსწორების მექანიზმს ორივე ვალუტაში.

CHAPS-ის მნიშვნელობაზე მკაფიოდ მიუთითებს ქვემოთ მოცემული დიაგრამა ¹²²⁰, რომელიც ასახავს სისტემის დატვირთვასა და გამტარუნარიანობას. საყურადღებოა საკლირინგო სახლის ეფექტურობის უცვლელი ხარისხი თვით ყველაზე პიკურ პერიოდებშიც.

¹⁹ <http://www.chips.org>

²⁰ “International Banking”, Seminar Handbook issued by Deutsche Bank Training Department, 2004, p.35

2002 წლის 1 იანვრიდან, როდესაც ევროკავშირის ქვეყნებში ერთიანი ევროვალუტა მიმოქცევაში შემოვიდა, ასევე სრული დატვირთვით დაიწყო ფუნქციონირება ევროპულმა კლირინგულმა სისტემებმა თუ კლირინგულმა სახლებმა, რომელთა შორის გამორჩეულები არიან:

- EAF – European Access Frankfurt – ევროპული კავშირი ფრანკფურტი (განლაგებულია ფრანკფურტში);
- EBA – European Banking Association – ევროპის საბანკო ასოციაცია (მდებარეობს ფრანკფურტში);
- TARGET – Trans-European Automated Real-time Gross-settlement Express Transfers – ტრანსევროპული რეალურ დროში მომუშავე მთლიანი გადახდების ავტომატური ექსპრეს გადაარცხვები – ანალოგიურად განლაგებულია ფრანკფურტში. ეს სისტემა იმით გამოირჩევა, რომ იგი წარმოადგენს ევროზონის ქვეყნების ცენტრალური ბანკების დამაკავშირებელ რგოლს და მისი მეშვეობით გადახდები ხორციელდება მყისიერად, მათ შორის ჩათვლების მექანიზმის გათვალისწინებით.

უნდა აღინიშნოს, რომ 21-ე საუკუნეში ტექნოლოგიათა განვითარების კვალდაკვალ დღის წესრიგში დადგა კლირინგული მექანიზმების გაუმჯობესება და საბანკო ანგარიშსწორებაში უნიფიცირებული მიდგომის შემუშავება. ამ პროცესის კატალიზატორია ისეთი ფაქტორი, როგორცაა ევროზონის ქვეყნებში ერთიანი საგადასახდელო სივრცის ჩამოყალიბება და აღმოსავლეთ ევროპის სახელმწიფოთა დაჩქარებული ინტეგრაცია ევროატლანტიკურ გაერთიანებაში. შესაბამისად, ანგარიშსწორების გაიოლების (და არა მარტო ამგვარი) მიზნით, ევროპის მასშტაბით საბანკო სფეროში შემოღებული იქნა საბანკო რეკვიზიტების შექმნის ერთგვაროვანი წესი, სხვა სიტყვებით - განხორციელდა კლიენტურის ანგარიშებისა და მათი მომსახურე ბანკების ფილიალების, სერვის-ცენტრებისა თუ სხვა შემადგენელი ერთეულების კოდების სინთეზი და ამის ბაზაზე მოხდა ერთიანი უნივერსალური ანგარიშის მინიჭება თითოეულ კლიენტზე. ამან მნიშვნელოვნად გააადვილა საბანკო ანგარიშსწორება სისტემის მონაწილე სხვადასხვა ქვეყნებს შორის და ხელი შეუწყო ელექტრონული ანგარიშსწორების მყისიერ განხორციელებას.

საერთაშორისო პრაქტიკაში ასეთი ანგარიში ცნობილია IBAN-ის^{*21} (International Bank Account Number) სახით და იგი ემყარება განსაზღვრულ პრინციპებს. IBAN შემოღებული იქნა საერთაშორისო გადახდების ეფექტურობის გასაუმჯობესებლად. აქედან გამომდინარე, იგი ახდენს მოცემული სახის გადარიცხვების თვითღირებულების შემცირებას, მათი შესრულების სისწრაფისა და ხარისხის ამაღლებას. IBAN-ის დანერგვის სხვა მიზანი ანგარიშსწორებათა და გადახდების სტანდარტიზაცია და საბანკო ანგარიშების იდენტიფიკაციაა.

ევროპული ქვეყნების უმეტესობას უკვე ამოქმედებული აქვს ასეთი სტანდარტული შიგა ანგარიშის ნომრის სისტემა, რომლის მიხედვითაც IBAN იყენებს მოქმედ საბანკო კოდს, ადგილობრივ კლირინგულ კოდსა და ანგარიშის ნომერს, ორციფრიან ქვეყნის კოდთან და საკონტროლო ციფრებთან ერთად. ცალკეულ ქვეყნებს, IBAN-ში შემავალი შიდა (სამამულო) ანგარიშის ნომრის წინ, ჩართული აქვთ რაიმე კოდი ბანკის დამატებით ამოცნობის მიზნით.

²¹ *შენიშვნა: ეს ანგარიში აერთიანებს სხვადასხვა კომპონენტებს, რომლებიც ნაჩვენებია მაგალითში

მიუხედავად იმისა, რომ IBAN მოწოდებულია იყოს საერთაშორისო სტანდარტი, მისი ზოგიერთი ელემენტი განისაზღვრება სამამულო დონეზე. ეს ფაქტორი კი არანაკლებ როლს ასრულებს ზემოაღნიშნულ კლირინგულ სისტემებში ანგარიშსწორების განხორციელებაში.

IBAN-ის ჩამოყალიბების პრინციპებზე ნათელი წარმოდგენისათვის განვიხილოთ ინგლისური ბანკის – National Westminster Bank-ის მაგალითი. კერძოდ, ბრიტანული IBAN-ის შექმნის ზოგადი წესი:

GB + 20 + NWBK + 607080 + 12345678 ²²

ქვეყნის კოდი საკონტრ. ციფრები ბანკის კოდი სორტ კოდი ანგარიშის ნომერი

აქედან გამომდინარე, ბრიტანული ბანკის მოცემული კლიენტის IBAN არის შემდეგი: GB20NWBK60708012345678. ამასთან, საერთაშორისო საბანკო ანგარიშის ამ ნომერში პირველი ორი სიმბოლო აღნიშნავს ქვეყნის კოდს, შემდეგი ორი ციფრი საკონტროლო სიდიდეა, შემდეგ მოდის ბანკის კოდი, ხოლო ბოლოს – ადგილობრივი კლირინგული სისტემის (სორტ) კოდი და კლიენტის ადრინდელი ანგარიშის ნომერი. ბუნებრივია, რომ ერთი და იგივე ბანკის IBAN-ის განსაზღვრისას, ცვლილებას უმეტესად განიცდის მხოლოდ ბოლო ორი კომპონენტი.

IBAN-ის როლი, როგორც საერთაშორისო გადახდების ხელშემწყობი ინსტრუმენტის, განუზომელია. ამის დამადასტურებელია თუნდაც ერთი ფაქტი: ბანკის კლიენტმა შესაძლოა არ იცოდეს თავისი პარტნიორის (ვისაც თანხას ურიცხავს) ბანკის არც სვიფტის კოდი, არც ფილიალი და თუნდაც ანგარიშის ნომერიც. მიუხედავად ამისა, თუკი მისთვის ცნობილია ვაჭრობის პარტნიორის IBAN-ი, საბანკო ოპერაცია დაუბრკოლებლად განხორციელდება. საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ 2006 წლის II ნახევრიდან ევროზონის ქვეყნების ბანკები არანაირ პასუხისმგებლობას აღარ კისრულობენ მათ მომსახურებაში მყოფი კლიენტების თანხების შეუფერხებელ

²² www.bankersalmanac.com/addcon/infobank/ibans.htm

ჩარცხვაზე, თუ ეს უკანასკნელები არ მიაწოდებენ თავიანთ პარტნიორებს აღნიშნულ საერთაშორისო საბანკო ანგარიშს.

IBAN-ის სრულყოფა დღესდღეობითაც მიმდინარეობს. ამის თაობაზე დამატებითი ინფორმაციის მოძიება შესაძლებელია საბანკო სტანდარტების ევროკომისიაში (ECBS) ან ამ ორგანიზაციის ინტერნეტ-გვერდზე: www.ecbs.org. პარალელურად, ევროპული ქვეყნების ეროვნული საბანკო ასოციაციები დაკავებული არიან საკითხის დამოუკიდებელი შესწავლით.

ამრიგად, თუკი საერთო სურათს განვიხილავთ, შეიძლება ითქვას, რომ ზემოთ აღწერილი სისტემების მუშაობის გამოცდილებამ დიდი როლი ითამაშა სებ-ის მიერ ანალოგიური რეალურ დროში მომუშავე საანგარიშსწორებო სისტემის – მონტრანის დანერგვაში. საინტერესოა, რომ მომავალში საერთაშორისო კლირინგულ სისტემებს (განსაკუთრებით სვიფტს) განზრახული აქვთ დამატებითი სიახლენი ანგარიშსწორების გაიოლების თვალსაზრისით, რომელთა გავრცელება ასევე იგეგმება საქართველოს საბანკო სექტორში. ეს კი საერთო ჯამში დადებით გავლენას მოახდენდა მომსახურების დონის გაუმჯობესებასა და საკომუნიკაციო საშუალებების განვითარებაზე.

2.3. საქართველოს საბანკო სექტორში მოქმედი საერთაშორისო ფინანსური ინსტიტუტები და მათი საქმიანობის სპეციფიკა

თანამედროვე პირობებში ქვეყნის ეკონომიკის წინსვლის დაჩქარების თვალსაზრისით აუცილებელ და პირველი რიგის ამოცანას წარმოადგენს მოწინავე საერთაშორისო ფინანსურ ინსტიტუტებთან მჭიდრო თანამშრომლობა. ვინაიდან ჩვენს ქვეყანას ზოგიერთი ასეთი ორგანიზაციის მიმართ საკმაო დავალიანება გააჩნია, თანამედროვე ეტაპზე სასურველია აქცენტი გაკეთდეს არა საკრედიტო ვალდებულებათა ზრდაზე, არამედ ამ ინსტიტუტების დახმარებით ევროპულ ეკონომიკურ სტრუქტურებში ინტეგრაციაზე. ერთ-ერთ აქტუალურ საკითხს წარმოადგენს აგრეთვე თვით ამ ფინანსური ინსტიტუტების ჩართვა ქვეყნისთვის

უმნიშვნელოვანესი პროექტების რეალიზაციასა თუ სპეციალური დაზღვევის სისტემების (სქემების) დანერგვისას, რაც დაწვრილებით 3-ე თავშია განხილული.

გარდა ამისა, დიდი როლი ენიჭება ამგვარი ფინანსური ინსტიტუტების მიერ განვითარებადი ქვეყნებისათვის სპეციალურად დაფუძნებულ პროგრამებში კომერციული სტრუქტურების აქტიურ მონაწილეობას.

თუ კონკრეტულად ვიგულისხმებთ საბანკო სფეროს, ერთ-ერთ თვალსაჩინო მაგალითს წარმოადგენს ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკის (ერგბ) მიერ ჩამოყალიბებული ე.წ. “ვაჭრობის ხელშეწყობის პროგრამა” (TFP), რომელიც მასში გაწევრიანებულ საბანკო დაწესებულებებს მთელ რიგ უპირატესობებს აძლევს. კერძოდ, პროგრამის ეგიდით ამა თუ იმ ბანკის სასარგებლოდ ერგბ-ს მიერ დამტკიცებული ლიმიტის ფარგლებში ერგბ ახდენს მონაწილე ბანკის (უმთავრესად განვითარებადი ქვეყნის ბანკის) გადახდის ვალდებულებათა უზრუნველყოფას, მოცემული ოპერაციის პირველად შესრულებაზე პასუხისმგებელი ბანკის (უმეტესწილად პირველი კლასის ან საერთაშორისო მასშტაბით მაღალრეიტინგული ბანკის) წინაშე.

ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკი (EBRD) 1991 წელს შეიქმნა. მისი მიზანია დახმარება გაუწიოს აღმოსავლეთ ევროპის სახელმწიფოებს (დსთ-ს ქვეყნების ჩათვლით) საბაზრო ეკონომიკაზე სრულყოფილად გადასვლის პროცესში. ამჟამად, ერგბ-ს 61 აქციონერის შემადგენლობაში გაერთიანებულია 59 ქვეყანა, აგრეთვე ევროპის საინვესტიციო ბანკი და ევროპის თანამეგობრობა. 2005 წელს ერგბ-ს საოპერაციო ქვეყნების რაოდენობა აერთიანებდა 27 სახელმწიფოს.

ერგბ-ს საქმიანობა მის საოპერაციო ქვეყნებში (ისევე როგორც საქართველოში) მოიცავს რამდენიმე მიმართულებას, რომელთა შორის გამოსარჩევია შემდეგი:

- დაკრედიტება ფინანსური შუამავლების მეშვეობით;
- დაბანდებები სააქციო კაპიტალში (კაპიტალში მონაწილეობა);
- პირდაპირი დაფინანსება და მცირე/საშუალო საწარმოთა ხელშეწყობა;
- სპეციალური პროგრამები.

როდესაც ერგბ მიმართავს დაკრედიტებას ფინანსური შუამავლების მეშვეობით, ამ შემთხვევაში იგი ხშირად გამოყოფს (ყოველმხრივი შეწავლის საფუძველზე)

საკრედიტო ხაზს კომერციული ბანკისთვის. ასეთი საკრედიტო ხაზის მიზნობრიობა შეიძლება სხვადასხვა ხასიათის იყოს (მაგ. იზოთეკური დაკრედიტება, სამომხმარებლო სესხები, მიკროსესხები), მაგრამ ერთი რამ არის საერთო: ერგბ დაკრედიტებას აწარმოებს მისი ფინანსური შუამავლის – მოცემული კომერციული ბანკის – საშუალებით, რომელიც უშუალოდ მის წინაშე არის ფინანსურად და სხვა მხრივ ანგარიშვალდებული.

დაბანდებები სააქციო კაპიტალში ერგბ-ს მიერ ბოლო დროს ფართოდ გამოყენებული საქმიანობის ფორმაა. ამ შემთხვევაში ერგბ, ამა თუ იმ საბანკო ინსტიტუტთან მჭიდრო და წარმატებული თანამშრომლობის ისტორიაზე დაყრდნობით, აგრეთვე ამ ბანკის ფინანსური მდგომარეობის გულმოდგინე ანალიზისა და სათანადო შესწავლის (ე.წ. Due Diligence) საფუძველზე იღებს გადაწყვეტილებას შევიდეს მოცემული საბანკო დაწესებულების სააქციო კაპიტალში და გახდეს მისი აქციონერი. როგორც ზემოთ აღინიშნა, ბოლო დროს არაერთ ასეთ მოვლენას ჰქონდა ადგილი ჩვენს საბანკო სექტორში (თი-ბი-სი ბანკი, საქართველოს ბანკი და სხვა).

თუ შევხებით ერგბ-ს მხრიდან პირდაპირ დაფინანსებას, საქმიანობის ეს ფორმა მეტწილად შეეხება მცირე და საშუალო საწარმოებს, სადაც ერგბ ცალკეულ შემთხვევებში იჩენს ინტერესს და პროექტის გულმოდგინე ანალიზის შემდეგ იღებს გადაწყვეტილებას პირდაპირ გამოუყოს სახსრები ამა თუ იმ კომპანიას.

რაც შეეხება სპეციალურ პროგრამებს, ამის ნათელი დადასტურება სწორედ ჩვენს მიერ ზემოთ ნახსენები ვაჭრობის განვითარების ხელშეწყობის პროგრამაა, რომელიც 1999 წელს ჩამოყალიბდა. ამჟამადაც მოქმედი ეს პროგრამა მოწოდებულია საბანკო დაწესებულებათა გამოყენებით დააკმაყოფილოს ექსპორტიორთა და იმპორტიორთა მოთხოვნილებები როგორც ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპის, ისე დსთ-ს ქვეყნებში. რიგითი საიმპორტო ოპერაციის განხორციელებაზე წარმოდგენის შექმნა შეიძლება თანდართულ სქემაზე დაყრდნობით (იხ. დანართი). რაც შეეხება პროგრამაზე სრული ინფორმაციისა და მონაწილე ბანკების სიის მოპოვებას, ეს შესაძლებელია უშუალოდ ერგბ-ს ინტერნეტ-გვერდზე: www.ebrd.com.

მსგავსი შინაარსი გააჩნია შავი ზღვის ვაჭრობისა და განვითარების ბანკის მიერ დაფუძნებულ საბანკო პროგრამასაც, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ თუ ერგბ-ს

პროექტი ვრცელდება განვითარებადი ბაზრის მქონე 27 ქვეყანაზე, შავი ზღვის ვაჭრობისა და განვითარების ბანკის (BSTDB) ინიციატივა მიმართულია მხოლოდ ბისეკის წევრი სახელმწიფოების საბანკო ინსტიტუტებზე.

შავი ზღვის ვაჭრობისა და განვითარების ბანკი წარმოადგენს საერთაშორისო ფინანსურ ინსტიტუტს, რომელიც დაფუძნებულია შავი ზღვის აუზის წევრი 11 სახელმწიფოს მიერ. ეს ბანკი მხარდაჭერას უკეთებს ეკონომიკურ განვითარებასა და რეგიონულ თანამშრომლობას წევრ ქვეყნებს შორის, ვაჭრობისა თუ პროექტების დაფინანსების გზით. იგი ასევე ახდენს მის წევრ სახელმწიფოებში როგორც საჯარო, ისე კერძო სექტორის სტიმულირებას.

თითოეულ ქვეყანაში მას გააჩნია თავისი ფინანსური შუამავლები (კომერციული ბანკები), რომელთა მეშვეობით იგი ახდენს სავაჭრო ოპერაციებისა და პროექტების დაფინანსებას. ამასთან აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ერგბ-ს მიერ უზრუნველყოფილი ოპერაციების ტიპების გარდა, შავი ზღვის ვაჭრობისა და განვითარების ბანკი აქტიურად მონაწილეობს წინა-საექსპორტო დაფინანსებაშიც.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდი (IMF) ერთ-ერთი წამყვანი საერთაშორისო საფინანსო-საკრედიტო ორგანიზაციაა. ფონდი ჯერ კიდევ 1944 წელს შეიქმნა ბრეტონ-ვუდსის შეთანხმების საფუძველზე, ხოლო რეალურად ფუნქციონირება დაიწყო 1946 წლიდან. ამჟამად საერთაშორისო სავალუტო ფონდი წარმოადგენს 184 ქვეყნისგან შემდგარ დაწესებულებას, რომლის საქმიანობაც მიმართულია ფინანსური სტაბილიზაციის უზრუნველყოფის, საერთაშორისო ვაჭრობის წახალისების, მდგრადი ეკონომიკური ზრდისა და სიდატაკის შემცირებისაკენ. ფონდი ზეგავლენას ახდენს პოსტსაბჭოური სივრცის ახალი დამოუკიდებელი ქვეყნების ეკონომიკურ პროცესებზე. ამ ორგანიზაციიდან კრედიტის მიღება შესაძლებელია იმ შემთხვევაში, თუ დასაბუთებულია მისი აუცილებლობა გარკვეული ეკონომიკური პოლიტიკის გასატარებლად. ამასთან, ფონდი კრედიტის მიმღებ ქვეყანას უყენებს გარკვეულ მოთხოვნებს (ბიუჯეტის დეფიციტისა და ფულადი მასის ზრდის ტემპის შემცირება, გადასახადების მკვეთრი ამოღება და ა.შ.). გარდა ზემოაღნიშნულისა, საქართველოს მასშტაბით სავალუტო ფონდის საქმიანობა გამოიხატება ინფლაციის ტემპების შეკავებასა და სავალუტო პოლიტიკის კონტროლის ხელშეწყობაში. 2005 წლის

სექტემბერში გამოცემულ IMF-ის საინფორმაციო ბიულეტენში აღნიშნულია, რომ უკანასკნელ ხანებში განხორციელებული და დაგეგმილი მსხვილი პროექტების გათვალისწინებით (იგულისხმება აშენებული ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის მილსადენისა და მშენებარე შაჰდენიზ-ერზურუმის გაზსადენის პროექტები), “საქართველო უნდა გახდეს ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი სატრანზიტო წერტილი ნავთობისა და ბუნებრივი გაზის ექსპორტისათვის მისი მეზობლის – აზერბაიჯანისა და კასპიის ზღვიდან ევროპისაკენ”. აქედანაც კი გამომდინარეობს ის ფაქტი, რომ ბოლო პერიოდში სავალუტო ფონდი აქტიურ თანამშრომლობას ეწევა ჩვენს ქვეყანასთან.

მსოფლიო ბანკის ჯგუფი შედგება ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებული ხუთი ინსტიტუტისგან, რომელთა მიზანიც არის განვითარებადი ქვეყნებისათვის ფინანსური დახმარების გაწევა. ესენია: ა) რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკი (IBRD), რომელიც მსოფლიო ბანკის ძირითადი ნაწილია (შეიქმნა 1945 წელს); ბ) ინვესტიციების გარანტირების მრავალმხრივი სააგენტო (MIGA), რომელიც 1988 წლიდან ფუნქციონირებს; გ) საინვესტიციო დავების დარეგულირების საერთაშორისო ცენტრი (დაფუძნდა 1966 წელს); დ) საერთაშორისო საფინანსო კორპორაცია (IFC), რომელიც 1956 წელს შეიქმნა; ე) განვითარების საერთაშორისო ასოციაცია (IDA).

ამათგან საქართველოში თავისი საქმიანობის ინტენსივობით მხოლოდ ბოლო ორი ფინანსური ინსტიტუტი გამოირჩევა. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს IFC-ის როლი, რომლის მუშაობა მიმართულია განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკურ ზრდაზე ზემოქმედებისაკენ კერძო სექტორის მხარდაჭერის გზით. დასტურად ამისა, შეიძლება მოვიყვანოთ IFC-ის მიერ საქართველოს საბანკო სექტორში განხორციელებული რამდენიმე წარმატებული პროექტი (მაგ. იპოთეკური დაკრედიტების პროგრამები სს “საქართველოს ბანკსა” თუ სს “ბანკ რესპუბლიკაში”, ზემოაღწერილი ლიზინგის პროექტი საქართველოში). ცალკეულ შემთხვევებში საერთაშორისო საფინანსო კორპორაციამ უფრო რადიკალური გადაწყვეტილებები მიიღო (მაგ. სს “თი-ბი-სი ბანკი“-ს კაპიტალში მონაწილეობა). გარდა ამისა, IFC-ის პოტენციალის გამოყენება შესაძლებელია ქვეყნისთვის მნიშვნელოვანი ახალი სქემების ამოქმედების საქმეშიც, რაც დაწვრილებით განხილულია მომდევნო თავში.

საერთაშორისო საფინანსო კორპორაციის მსგავს საქმიანობას ეწევა გერმანიის განვითარებისა და ინვესტიციების სააგენტო (DEG), რომელიც გერმანული სამთავრობო ბანკის – KFW-ს ჯგუფის წევრ ორგანიზაციას წარმოადგენს. საქართველოში ამ დაწესებულების საქმიანობის სპეციფიკა გამოიხატება როგორც ქართული ბანკების კაპიტალში მონაწილეობით, ისე კერძო სექტორის მხარდაჭერით ფინანსური შუამავლების გამოყენების გზით. საამისოდ კი ამ ორგანიზაციის მიერ გასულ წლებში მილიონობით აშშ დოლარი და ევრო გამოიყო მცირე და საშუალო საწარმოთა განვითარების მიზნით. ამასთან, ორგანიზაცია აქტიურად თანამშრომლობს მთავრობასთან ბორჯომ-ხარაგაულის პარკის რეაბილიტაციის საქმეში და ასევე ბანკებთან ე.წ. “საკრედიტო საგარანტიო ფონდი“-ს დანერგვის კუთხით, რაც აღნიშნულია მომდევნო თავში.

მაშასადამე, შეიძლება თამამად ითქვას, რომ საერთაშორისო ფინანსური ინსტიტუტების დახმარების გონივრულად გამოყენება და განსაკუთრებით ზემოაღნიშნულ პროგრამებში საქართველოს ბანკების აქტიური მონაწილეობა შესამჩნევად გამოაცოცხლებდა ეროვნული ეკონომიკის განვითარებას.

თავი III

საბანკო დეპოზიტების დაზღვევა სხვადასხვა ქვეყნებში და მისი განვითარების პერსპექტივები საქართველოში

3.1. საბანკო დეპოზიტების დაზღვევის აქტუალურობა

ბანკისა და მისი კლიენტის ურთიერთობების საუკეთესო რეფლექტორი, ჩვეულებრივ, ამ ბანკის ფინანსური მდგომარეობაა. აქედან გამომდინარე, დეპოზიტარი კლიენტურის განსაკუთრებული მხედველობის არეშია კონკრეტული საბანკო დაწესებულება.

ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ საბანკო პანიკისა და კრიზისების დროს მეანაბრები ნაკლებად არიან დაკავებულნი "ცუდი" და "კარგი" ბანკების გარჩევით, რამეთუ ადგილი აქვს დეპოზიტების მასობრივ გადინებას. აღნიშნულ პროცესს კი

გადახდისუუნარო ბანკებთან ერთად არაერთი ჯანმრთელი ფინანსური ინსტიტუტიც ეწირება.

ბანკის მეანაბრეთათვის, როგორც წესი, თანხის ბანკში განთავსებისას დამახასიათებელია კონსერვატიული, ნაკლებად რისკიანი და, შესაბამისად, ნაკლებად სარფიანი გადაწყვეტილებები მაქსიმალური უსაფრთხოებისა და გარანტიის სანაცვლოდ. მეანაბრე თანხის დეპოზიტზე განთავსებით უარს ამბობს მრავალ ალტერნატივაზე, რომელიც მოგების მიღების თვალსაზრისით გაცილებით სარფიანი შეიძლება იყოს, ვიდრე საბანკო დეპოზიტი. მეანაბრის რიგით პირველი კრიტერიუმი, რომლის მიხედვითაც ის იღებს გადაწყვეტილებას გარკვეული თანხა განათავსოს ბანკში, ბანკის სანდოობა და სტაბილურობაა. მნიშვნელობით მეორე კრიტერიუმი სარგებელი (დარიცხული პროცენტი), რომელსაც ბანკები სთავაზობენ პოტენციურ მეანაბრეებს მათთან განთავსებულ თანხებზე. ამდენად, მეანაბრის უმთავრესი და ძირითადი მოტივაცია არის მისი ქონების (ანაბრის) საიმედოდ შენახვა და მხოლოდ ამ პირობის დაკმაყოფილების შემთხვევაში სარგებლის მიღება.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, იბადება კითხვა: რა მექანიზმებითაა დაცული საქართველოს მოსახლეობის ანაბრები კომერციულ ბანკებში? ზოგადად, საბანკო საქმიანობა სახელმწიფოს მხრიდან განსაკუთრებით მკაცრ კონტროლსა და ზედამხედველობას ექვემდებარება. როგორც წესი, ზედამხედველობისა და კონტროლის ფუნქციები ეკისრებათ სახელმწიფოს ცენტრალურ ბანკებს. საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ (რომლებიც მონიტორინგს უკეთებენ საქართველოს ეროვნული ბანკის საქმიანობას კონკრეტული მიმართულებებით) ბოლო წლების განმავლობაში გაკეთებული ანგარიშების მიხედვით, საქართველოს ეროვნული ბანკის (სებ-ის) საქმიანობა დადებითადაა შეფასებული. ეს კი არსებული და პოტენციური მეანაბრეებისათვის მარტივად ნიშნავს იმას, რომ ეროვნულ ბანკს შესწევს უნარი, გააკონტროლოს კომერციული ბანკები და, შესაბამისად, დაიცვას მოსახლეობა ამ ბანკებში განთავსებული ანაბრების დაკარგვისაგან. მიუხედავად ამისა, ბევრს შეიძლება გაუჩნდეს ეჭვი იმის თაობაზე, თუ რამდენად საკმარისია თუნდაც იდეალურად მკაცრი და გამართული საბანკო ზედამხედველობა და რა შემთხვევაშია იგი არაეფექტური, უძლური მოსახლეობის ანაბრების დაცვისათვის. მაგალითისთვის,

1980-1997 წლებში დაფიქსირდა 40 საბანკო კრიზისი, რომელმაც ასახვა ჰპოვა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის 61 წევრ ქვეყანაზე. ამ კრიზისების შედეგები გამოიხატა იმაში, რომ მოხდა ბანკების გაკოტრება და მეანაბრეთა უზარმაზარი ქონების დაკარგვა. რა თქმა უნდა, ყველა ამ კრიზისის მიზეზი არ იყო სისტემური ხასიათის, ანუ კრიზისის მიზეზი არ იდო საბანკო სისტემაში. უმრავლეს შემთხვევაში საბანკო კრიზისები გამოიწვია საბანკო სისტემის გარეთ მიმდინარე პროცესებმა: პოლიტიკურმა, ეკონომიკურმა, საზოგადოებრივმა და ა.შ. კარგი მაგალითი იმისა, თუ რა შემთხვევაში არის ბანკების მხოლოდ ზედამხედველობა, რეგულირება და კონტროლი არასაკმარისი და არაეფექტური მეანაბრეთა ინტერესების დაცვისას, არის ე.წ. საბანკო პანიკა.

კონკრეტულმა გარემოებამ (ან გარემოებებმა) მოსახლეობაში შესაძლებელია დაბადოს ბანკებში განთავსებული ანაბრების დაკარგვის შიში მიუხედავად იმისა, ამა თუ იმ მოვლენას რეალურად შეუძლია თუ არა საფრთხე შეუქმნას მოქალაქის მიერ ბანკში განთავსებულ თანხას და კითხვის ქვეშ დააყენოს ამ თანხის დაბრუნება. თითოეული მეანაბრის სუბიექტური და ირაციონალური მოსაზრებებიდან გამომდინარე, ამ დროს ჩნდება შიშის ფაქტორი, რაც ბანკებში განთავსებული თანხების დაკარგვას უკავშირდება. აღსანიშნავია, რომ ასეთ საბანკო პანიკებს, უმრავლეს შემთხვევაში, საფუძვლად უდევს მეანაბრეთა ვარაუდები ერთმანეთის მოქმედებებთან დაკავშირებით: კონკრეტული მეანაბრე თვლის, რომ ესა თუ ის გარემოება სხვა მეანაბრეებში გამოიწვევს შიშს, რის გამოც ისინი დაიწყებენ ბანკებიდან თანხების გამოტანას. ამ შემთხვევაში ის, ვინც დაგვიანებით მიმართავს ბანკს, აღმოჩნდება დაზარალებული. სწორედ სხვა მეანაბრეების მიმართ ასეთი ვარაუდი აიძულებს ყოველ მეანაბრეს თვითონ მიმართოს ბანკს და დაუყოვნებლივ მოითხოვოს თავისი ანაბარი. ამ სახის ვარაუდები და ქმედებები იწვევს საზოგადო პანიკას, რასაც მოსდევს ბანკებიდან ანაბრების მასიური გატანა და, ცხადია, საბანკო კრიზისები. ეს მოვლენა იყო ერთ-ერთი უმთავრესი, რამაც 1998 წელს, სხვა ფაქტორებთან ერთად, რუსეთის ფინანსური კრიზისი განაპირობა.

თითოეული მეანაბრის მხრიდან ანაბრის დაბრუნების მოთხოვნა სავსებით გასაგებია, რა მოტივაციაც არ უნდა ჰქონდეს მას ამ მოთხოვნის საფუძვლად. ბანკი

მოქალაქის ანაზრის მიღებასთან ერთად კისრულობს ვალდებულებას, დაუბრუნოს მეანაზრეს კუთვნილი თანხა დაუყოვნებლივ, მისი მოთხოვნის შესაბამისად. მაგრამ ისიც ცხადია, რომ თვით ყველაზე წარმატებულ და მდგრად კომერციულ ბანკსაც კი არ შეუძლია დააკმაყოფილოს ყველა მეანაზრის ერთდროული მოთხოვნა კუთვნილი ანაზრების დაუყოვნებლივ უკან დაბრუნებაზე.

მეანაზრეთა მიერ ერთმანეთის მოქმედებების ვარაუდსა და ამ ვარაუდების შესაბამისად მოქმედებას თეორეტიკოსები მეანაზრეთა შორის “კოორდინაციის არარსებობას” უწოდებენ – თუ მეანაზრეები ერთმანეთს მოელაპარაკებოდნენ და კოორდინირებულად იმოქმედებდნენ, თავიდან აიცილებდნენ პანიკას, ბანკებიდან ანაზრების მასობრივ ამოღებასა და თითოეული მათგანის კუთვნილი საბანკო ანაზრის დაკარგვას. რა თქმა უნდა, ამის პრაქტიკული განხორციელება შეუძლებელია და სწორედ ეს მეტყველებს ზოგადად საბანკო სისტემის არაეფექტურობაზე. კერძოდ, ეფექტური საბანკო სისტემა კონკრეტულ მომენტში არალიკვიდურ, მაგრამ გადახდისუნარიან ბანკებს უნდა აძლევდეს საშუალებას, დაუყოვნებლივ დააკმაყოფილოს ყველა მეანაზრის მოთხოვნა. სწორედ ამიტომ დღის წესრიგში დგება ისეთი გამოსავლის მოძიება, რომელიც ქვეყანას თავიდან ააცილებს მასობრივ საბანკო პანიკასა და აქედან გამომდინარე ფინანსურ კრიზისს. ამ მხრივ, დიდ აქტუალურობას იძენს დეპოზიტების დაზღვევის მწყობრი სისტემის ჩამოყალიბება.

3.2. საბანკო დეპოზიტების დაზღვევის საერთაშორისო გამოცდილება და ძირითადი მოდელები

მასობრივი საბანკო პანიკა შეიძლება გაჩნდეს ნებისმიერ ქვეყანაში ნებისმიერ დროს და ამ პრობლემას ხშირად ცენტრალური ბანკის მხრიდან კომერციული ბანკების მკაცრი ზედამხედველობა-კონტროლიც კი ვერ უშველის. საბანკო ფსიქოზის წარმოშობას კი მნიშვნელოვანი უარყოფითი ზეგავლენის მოხდენა შეუძლია საზოგადოებაზე, ვინაიდან მეანაზრის მიერ თანხების დაკარგვის შიშით გამოწვეული პანიკის პარალელურად, იგი იწვევს ბანკების მიმართ საზოგადოების ნდობის დაკარგვას. ამიტომაც, უპრიანი იქნებოდა არა მხოლოდ ვესწრაფვოდეთ კრიზისული

სიტუაციის შედეგების გამოსწორებას, არამედ გულდასმით ჩავუღრმავდეთ ამგვარი ნდობის დაკარგვის მიზეზებს და შევიმუშავოთ ისეთი მიდგომა, რომელიც უზრუნველყოფს გარკვეული დამცავი მექანიზმების შექმნას. სწორედ ასეთი უარყოფითი მიზეზების აღმოსაფხვრელად ფინანსური სისტემის რეგულატორებმა თუ დამოუკიდებელმა კომპანიებმა ჯერ კიდევ გასული საუკუნის გარიჟრაჟზე დაიწყეს დეპოზიტების დაზღვევის სპეციალური პროგრამების განხორციელება. ნიშანდობლივია, რომ მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში დეპოზიტების დაზღვევის სისტემები იმ პერიოდებზე მოდის, როდესაც ამ ქვეყნებში ადგილი ჰქონდა ეკონომიკურ თუ ფინანსურ კრიზისებს.

დეპოზიტების დაზღვევის სისტემა ორგანიზებულად ერთ-ერთი პირველი აშშ-ში ჩამოყალიბდა 1933 წელს დეპოზიტების დაზღვევის ფედერალური კორპორაციის (FCDI) სახით, სადაც ანაბრების მიმღებ საბანკო და არასაბანკო დაწესებულებებს დაევალით დაეზღვიათ მათთან განთავსებული მოქალაქეთა ანაბრები. ფაქტობრივად, ეს გახლდათ დამოუკიდებელი ფედერალური სააგენტო, რომელიც მოწოდებული იყო დაეცვა მეანაბრეები კრიზისისგან და გაეკონტროლებინა ბანკები. ეს იყო საპასუხო რეაქცია იმ საბანკო კრიზისებზე, რომელიც მოხდა აშშ-ში “დიდი დეპრესიის” დროს, 1929-1933 წლებში. კერძოდ, ამ პერიოდში აშშ-ში გაკოტრდა დაახლოებით 10 000 ბანკი და შემნახველი სალარო, რასაც მოჰყვა მოსახლეობის კუთვნილი ანაბრების მასობრივად დაკარგვა²³. დეპოზიტების დაზღვევის ფედერალური კორპორაციის პირველ ნაბიჯს წარმოადგენდა სამამულო ბანკების მობილიზაცია და მართვის მოქნილი მექანიზმის შექმნა. ეს სააგენტო უზრუნველყოფდა და ამჟამადაც უზრუნველყოფს 100,000 აშშ დოლარამდე თანხების ანაბრებს და იღებს შემოსავლებს დაზღვეული ბანკების შენატანებიდან, აგრეთვე სარგებელს სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდებიდან.

შემდგომში აღმოჩნდა, რომ ანაბრების სავალდებულო დაზღვევას ჰქონდა აბსოლუტური წარმატება – მას შემდეგ აშშ-ში არ შექმნილა არცერთი საბანკო პანიკა.

²³ დავით ხოსიაშვილი "აშშ-ს დეპოზიტების დაზღვევის სისტემის განვითარების თავისებურებები", გაზეთი "ბანკი", №6, 2002წ., გვ.42

ამან კი, თავის მხრივ, ფინანსური სისტემის სტაბილურობასა და ეკონომიკური სისტემის მყარ ზრდას შეუწყო ხელი.

ამ მიმართულებით დანერგილი ამერიკული გამოცდილება ძალზე წაადგა ბევრ მაღალგანვითარებულ ქვეყანას, რადგანაც “მათმა მთავრობებმა სრულად გაისიგრძეგანეს მთავრობის როლი ანალოგიური სისტემების შექმნის პროცესში”²⁴. კერძოდ, FCDI-ის გამოცდილება გამოყენებულ იქნა დეპოზიტების დაზღვევის სისტემათა დასამუშავებლად ისეთ ქვეყნებში, როგორცაა კანადა, დიდი ბრიტანეთი, იაპონია, ინდოეთი და სხვ.

კანადის დეპოზიტების დაზღვევის კორპორაცია (CDIC) წარმოადგენს ფედერალურ სამთავრობო კორპორაციას, რომელიც შეიქმნა 1967 წელს იმ მიზნით, რათა მოეხდინა დეპოზიტების დაზღვევა და წვლილი შეეტანა კანადის ფინანსური სისტემის სტაბილიზებაში. CDIC აზღვევს მისი წევრი ინსტიტუტების შესაბამის დეპოზიტებს (60,000 აშშ დოლარამდე ყოველ მეანაბრეზე) და უზრუნველყოფს სათანადო კომპენსაციების გაცემას მეანაბრეთათვის მათ მფლობელობაში მყოფ დაზღვეულ დეპოზიტებზე, როდესაც წევრი-ინსტიტუტი გაკოტრდება.

იმისათვის, რათა დაექვემდებარონ სავალდებულო დაზღვევას, დეპოზიტები უნდა არსებობდნენ კანადურ დოლარებში და მათზე გადახდა გათვალისწინებული უნდა იყოს კანადაში. ვადიანი ანაბრების გასტუმრება არ უნდა აღემატებოდეს მაქსიმუმ 5 წელიწადს ანაბრის თარიღიდან. საინტერესოა, რომ მეანაბრეს არ სჭირდება დეპოზიტის დასაზღვევად მიმართვის გაკეთება, რამეთუ CDIC ავტომატურად აზღვევს მისი წევრი ინსტიტუტის დეპოზიტს დაზღვევის მოცულობის ლიმიტებიდან გამომდინარე. 2002 წლის აპრილის ბოლოს, CDIC-ს დაზღვეული ჰქონდა 347 მლრდ აშშ დოლარამდე დეპოზიტები.²⁵

XX საუკუნის შუა პერიოდში ანალოგიური სისტემის ჩამოყალიბება განვითარებულმა ევროპულმა ქვეყნებმაც დაიწყეს. შედეგად, ერთიმეორის მიყოლებით ჩამოყალიბდნენ ბანკთაშორისი დეპოზიტების გარანტიის ფონდები თუ სისტემები დასავლეთ ევროპის ისეთ სახელმწიფოებში, როგორცაა იტალია (Fondo Interbancario di

²⁴ “International Experience of Bank Deposits Insurance”, Center for Economic Research, Report 2002/03, gv 5.

²⁵ <http://www.cdic.ca/?id=100>

(კანადის დეპოზიტების დაზღვევის კორპორაციის ინტერნეტ-გვერდი)

Tutela dei Depositi), გერმანია (Deposit Insurance Fund), საფრანგეთი, დიდი ბრიტანეთი და ა.შ.

ამჟამად, პრაქტიკულად ყველა განვითარებულ ქვეყანაშია შექმნილი საბანკო დეპოზიტების დაზღვევის სისტემები მეანაბრეთა ინტერესების დაცვის მიზნით. ამ სისტემების ძირითადი არსი მდგომარეობს შემდეგში: იქმნება დაზღვევის ფონდი (სახელმწიფო, კერძო ან შერეული), რომელშიც კომერციული ბანკები აზღვევენ თავიანთი მეანაბრეების თანხებს რეგულარული დაზღვევის გადასახადების სახით (როგორც წესი, ერთი მეანაბრის მიერ ერთ ბანკში განთავსებული დაზღვევით გარანტირებული თანხა ლიმიტირებულია – მაგალითად, საქართველოს ეროვნული ბანკის გეგმის მიხედვით, ერთი მეანაბრის მიერ ერთ ბანკში განთავსებული პირველი 10.000 ლარი უნდა დაეზღვიოს). კომერციული ბანკის გაკოტრების შემთხვევაში დაზღვევის ფონდიდან ხდება მეანაბრეთათვის კუთვნილი ანაბრების ანაზღაურება.

საინტერესოა, რომ ზოგიერთი სქემები, როგორც, ვთქვათ გერმანიაშია, მოქმედებს კერძო სახით ანუ მთავრობის მინიმალური მონაწილეობით. ასეთ შემთხვევაში ადგილობრივი საბანკო ასოციაცია კოორდინატორის როლს თამაშობს ბანკების აღნიშნულ სქემაში ჩასართავად. უნდა ითქვას, რომ ჯერ კიდევ XIX საუკუნის ბოლოს ცალკეულმა კოოპერატიულმა ბანკებმა გერმანიაში ჩამოაყალიბეს დეპოზიტების ერთობლივი დაზღვევის პირველი არასამთავრობო სისტემა, რომელიც შემდგომ წარმატებით განვითარდა და ამჟამად არსებული სისტემის საფუძვლად იქცა. მისი არსი მდგომარეობს იმაში, რომ საბანკო ასოციაციის ხელშეწყობით სპეციალურად შექმნილი ფინანსური ინსტიტუტი ახდენს ბანკების დეპოზიტების დაზღვევას სახელმწიფოს მხრიდან ჩარევის გარეშე. ბანკების მონაწილეობა ნებაყოფლობითია და ემყარება ისეთ პრინციპებსა და პრიორიტეტებს, რომლებიც შესაძლოა თითოეული ბანკისთვის განსხვავდებოდეს.

ამგვარმა იდეებმა მოგვიანებით ფართო გამოყენება ჰპოვა დასავლეთ ევროპის მთელ რიგ ქვეყნებში (ჰოლანდია, ავსტრია, შვეიცარია, საფრანგეთი) არასამთავრობო ბანკთაშორისი დაზღვევის სისტემების დაპროექტებისას. ამ პროცესმა მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ევროკავშირის ფარგლებში მეანაბრეთა დაცვის სისტემის

ჩამოყალიბებაში. იმავდროულად, თითოეულმა ევროპულმა ქვეყანამ დეპოზიტების დაზღვევის საკუთარი სისტემა განავითარა.

1970-იანი წლების დასაწყისში, ფინანსურ-ეკონომიკური სისტემების განვითარების კვალდაკვალ, ბევრი განვითარებადი ქვეყანა ესწრაფვოდა გაეუმჯობესებინა საკუთარი ფინანსური სისტემის სტაბილურობა და მოეზიდა გრძელვადიანი ინვესტიციები. სწორედ ამ კონტექსტში მიიღეს გადაწყვეტილებები დეპოზიტების დაზღვევაზე ჩილეში, კოლუმბიაში, დომინიკის რესპუბლიკაში, კენიაში, ნიგერიაში, ტრინიდადი და ტობაგოსა და სხვა ქვეყნებში.

სოციალიზმის კრახისა და სოციალისტური ბანაკის რღვევის შემდეგ, გასული საუკუნის 90-იანი წლებში, დეპოზიტების დაზღვევის სისტემები ფუნქციონირებას იწყებს აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებშიც (პოლონეთი, ჩეხეთი, ბულგარეთი, უნგრეთი). განსაკუთრებით საინტერესოა ამ სისტემის ძირითადი მომენტების განხილვა, რომელიც ჩვენ ბულგარეთის მაგალითზე მოვახდინეთ.

ბულგარეთში “კანონი საბანკო დეპოზიტების გარანტიის შესახებ” ვრცელდება ყველა ლიცენზირებულ ბანკზე, რომელსაც აქვს დეპოზიტების მოზიდვის უფლება. იგი ასევე ვრცელდება ბულგარეთში არსებული უცხოური ბანკების ყველა ფილიალზე, იმ შემთხვევაში, როდესაც ასეთი უცხოური ბანკის სათაო ოფისს არ გააჩნია დეპოზიტების გარანტიის სისტემა, ან ისეთი სისტემა გააჩნია, რომელიც უზრუნველყოფს უფრო დაბალი გარანტიის თანხას, ვიდრე ეს ხსენებული კანონით არის განსაზღვრული. ეს კანონი არეგულირებს საბანკო დეპოზიტების გარანტიის ფონდის (შემდგომში "ფონდი") დაფუძნების მექანიზმს, ფონდის ფუნქციონირებასა და მოქმედებას ბულგარეთში და ადგენს იმ გარემოებებს, რაც განაპირობებს ფონდის მიერ რესურსების ხარჯვისა და დეპოზიტების გადახდის პროცედურებს გარანტიის თანხის ფარგლებში. ბუნებრივია, რომ ბანკები იხდიან განსაზღვრულ ფულად შენატანებს ფონდში. დეპოზიტები ლევში და უცხოურ ვალუტაში შეიძლება იყოს გარანტირებული. ფონდის მიერ აუცილებელი წესით გარანტირებული თანხა 10,000 ბულგარულ ლევს შეადგენს. აღსანიშნავია, რომ არსებობს ცალკეული კატეგორიები, რომელთაც ფონდის მიერ საბანკო დეპოზიტების გარანტიის თანხა არ უნაზღაურდებათ. ესენია უმეტესად

შემდგომი და პრივილეგირებული თანამდებობის პირები თუ ადამიანები, აგრეთვე სპეციალიზებული ფინანსური ინსტიტუტები*²⁶.

ზემოაღნიშნულ კანონში აგრეთვე ნახსენებია, რომ “ბანკის მთლიანი ვალდებულება დეპოზიტარის მიმართ უნდა განისაზღვროს დეპოზიტარის ყველა დეპოზიტის დაჯამებით დარიცხული პროცენტის ჩათვლით. დეპოზიტარის მიმართ ბანკის მთლიანი ვალდებულების განსაზღვრისათვის დეპოზიტები უცხოურ ვალუტაში გადაყვანილ უნდა იქნეს ლევში (ბულგარულ ვალუტაში) ბულგარეთის ეროვნული ბანკის კურსის მიხედვით, გარანტიის გადახდის დღისათვის”²⁷. ფონდი აღიარებულია იურიდიულ პირად და მისი ოფისი სოფიაშია. ამასთან, ფონდი გათავისუფლებულია სახელმწიფო და ადგილობრივი გადასახადებისაგან და მოსაკრებლებისაგან მხოლოდ დეპოზიტების გარანტიის ოპერაციებისათვის. ფონდის საქმიანობაზე კონტროლს ახორციელებს ეროვნული აუდიტის პალატა.

ფონდის მმართველთა საბჭო შედგება 5 წევრისგან - ფიზიკური პირებისაგან, რომლებიც ინიშნებიან შემდეგი წესით:

1. მმართველთა საბჭოს თავმჯდომარე - მინისტრთა საბჭოს მიერ;
2. მმართველთა საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე - ეროვნული ბანკის მმართველთა საბჭოს მიერ;
3. ერთი წევრი - კომერციული ბანკების ორგანიზაციის მიერ;
4. ორი წევრი - ერთობლივად, ფონდის თავმჯდომარისა და თავმჯდომარის მოადგილის მიერ.

ფონდის მმართველთა საბჭოს წევრებს უნდა ჰქონდეთ აკადემიური ხარისხი ეკონომიკაში ან იურისპრუდენციაში და არანაკლებ 5 წლიანი პროფესიული გამოცდილება საბანკო სფეროში, ფინანსებსა თუ მსგავს სექტორში.

კანონით მკაფიოდ არის განსაზღვრული მმართველთა საბჭოს წევრების უფლება-მოვალეობები. ინტერესთა კონფლიქტის თავიდან აცილების მიზნით აკრძალულია

²⁶ *შენიშვნა: სრული ჩამონათვალი მოცემულია ბულგარეთის კანონში „საბანკო დეპოზიტების გარანტიის შესახებ“

²⁷ ბულგარეთის კანონი „საბანკო დეპოზიტების გარანტიის შესახებ“

ისეთი პირების წევრობა, რომლებიც ვერ აკმაყოფილებენ კანონით განსაზღვრულ კრიტერიუმებს (მაგ. ადრე გაკოტრებული ბანკების ხელმძღვანელები).

ფონდის რესურსების წყაროს წარმოადგენს:

1. პირველადი (გაწევრიანების) შენატანები ბანკებიდან;
2. წლიური შენატანები ბანკებიდან;
3. ფონდის რესურსების ინვესტირებიდან მიღებული შემოსავალი;
4. შემოსავალი, რასაც ფონდი იღებს ბანკის ქონებიდან სუბროგაციის შემთხვევაში;
5. სხვა წყაროები (სესხები, შენაწირები, უცხოური დახმარება და სხვ.).

ბულგარეთის ეროვნული ბანკი არის ფონდის რესურსების დეპოზიტარი. ამასთან, ბანკების შენატანები დაბრუნებას არ ექვემდებარება, მათ შორის ბანკების ლიკვიდაციის შემთხვევაშიც, თუკი სხვაგვარად არაა გათვალისწინებული აღნიშნული კანონით. როდესაც ფონდში აკუმულირებული სახსრები გადააჭარბებს ბანკებში არსებული დეპოზიტების მთლიანი თანხის 5%-ს, მმართველთა საბჭომ შეიძლება მიიღოს გადაწყვეტილება შეტანილი დაზღვევის ანარიცხების თანხის შემცირებაზე. ფონდის მმართველთა საბჭოს თხოვნისთანავე, ბულგარეთის ეროვნული ბანკი მას მიაწოდებს ხელთ არსებულ ყველანაირ ინფორმაციას საბანკო დეპოზიტების თანხაზე და იმაზე, რაც სავალდებულოა ბანკების მიერ გადასახდელი შენატანების დასაანგარიშებლად. ბულგარეთის ეროვნული ბანკმა ასევე უნდა უზრუნველყოს ამომწურავი მიმდინარე ინფორმაცია ბანკების ფინანსურ სტატუსზე, მათ სუსტ და ძლიერ მხარეებზე და სხვ.

აღნიშნული კანონის მიხედვით, “ფონდის რესურსების ინვესტირება უნდა მოხდეს:

1. სამთავრობო ფასიან ქაღალდებში, რომლებიც გამოშვებულია ან გარანტირებულია მთავრობის მიერ;
2. კომერციული ბანკების მოკლევადიან დეპოზიტებში, რომლებიც წარმოადგენენ მთავრობის ფასიანი ქაღალდებით მოვაჭრეებს (დილერებს);
3. ბულგარეთის ეროვნული ბანკში განთავსებულ დეპოზიტებზე²⁸.

²⁸ იქვე

რაც შეეხება გარანტირებული დეპოზიტების კომპენსაციის წესებსა და პროცედურებს, აქ მთავარი მომენტი ის არის, რომ ფონდმა უნდა გადაიხადოს დეპოზიტების გარანტირებული თანხა ერთ-ერთი კომერციული ბანკის მეშვეობით, რომელიც განისაზღვრება მისი მმართველთა საბჭოს მიერ. ამასთან, დაუშვებელია ფონდის მიერ რაიმე სარგებლის დაწესება გარანტირებულ თანხებზე.

ბულგარეთის მაგალითი ცხადყოფს, რომ კოორდინირებული მოქმედებისა და დიდი ძალისხმევის გატარების შემთხვევაში, დასახული მიზნის მიღწევა სავსებით რეალურია. გასაკვირი არაა, რომ ეს საკითხი განსაკუთრებით სასიცოცხლო მნიშვნელობის გახდა დსთ-ს ქვეყნებში.

გასული საუკუნის მიწურულს, როდესაც 90-იანი წლების დასაწყისში მსოფლიო რუკაზე დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად ჩამოყალიბებულმა ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნებმა დაიწყეს საბაზრო რელსებზე გადასვლა, გაკეთდა რამდენიმე მცდელობა დეპოზიტების დაზღვევის სხვადასხვა სქემების შესაქმნელად. ორგანიზებულად ეს პროცესი ამჟამად მიმდინარეობს. მაგალითად, 2003 წლის ბოლოს რუსეთის სახელმწიფო დუმამ მიიღო კანონი კერძო პირთა ანაზღაურების დაზღვევის შესახებ, რომელიც 2004 წლიდან შევიდა ძალაში. ზოგიერთ სახელმწიფოში (უზბეკეთი, ყაზახეთი, უკრაინა, მოლდოვა) აქტიური მუშაობა მიმდინარეობს უცხოელ ექსპერტებთან ერთად ანალოგიური სისტემის ჩამოყალიბებისთვის, ხოლო ბალტიისპირეთის ქვეყნები ფაქტობრივად ეზიარნენ აღნიშნულ გამოცდილებას მათი ევროპულ სტრუქტურებთან მჭიდრო ინტეგრაციის წყალობით.

3.3. საბანკო დეპოზიტების დაზღვევის პერსპექტივები საქართველოში

უნდა ითქვას, რომ სწორი სადაზღვევო სქემის ჩამოყალიბებას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ქვეყნის თავისებურებათა გათვალისწინებით. იმისათვის, რომ განვიხილოთ ასეთი სქემის ამუშავების შესაძლებლობა საქართველოს მაგალითზე, საჭიროა მოკლედ მიმოვიხილოთ ადგილობრივი მაკროეკონომიკური გარემო და ძირითადი ფინანსური პარამეტრები უახლოეს პერიოდში.

პროცენტული თვალსაზრისით საქართველოს საბანკო სექტორს მცირე ხვედრითი წილი უკავია მთლიან შიგა პროდუქტში (მშპ), ეკონომიკური განვითარებისა და თანამშრომლობის ორგანიზაციის (ეგთო) ქვეყნების ეკონომიკასთან შედარებით, სადაც ბანკის აქტივები, როგორც წესი, მოიცავს მშპ-ს 50%-ზე მეტს. 2002 წლის 1 ოქტომბრისთვის მთლიანი საბანკო აქტივები საქართველოში შეადგენდა დაახლოებით 491 მილიონ აშშ დოლარს (1067 მილიონი ლარი; ამ დღისთვის ვალუტის კურსი იყო 1 აშშ დოლარი = 2,17 ლარი), რაც ექვივალენტურად წარმოადგენდა მშპ-ის 10%-ს. თუ აბსტრაქტულად განვაზოგადებთ, მაშინ შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენი საბანკო სისტემა შემოიფარგლება დეპოზიტების შედარებით მცირე დონით, მოკლე ვადიანობითა და ამ დეპოზიტების დოლარიზაციის ბუნებით, ანუ საერთო ჯამში დეპოზიტების მოცულობა მცირეა, რადგან:

1. საზოგადოება კვლავაც არ ენდობა ბანკებს. USAID-ის მიერ რამდენიმე წლის წინათ ჩატარებული გამოკითხვის თანახმად, საზოგადოების მცირე ნაწილი ინახავს ფულს ქართულ ბანკებში. იმ შემთხვევაშიც თუ ისინი დააგროვებენ გარკვეულ დანაზოგებს, გამოკითხულთა 69%-ის აზრით, ისინი ნაღდად ან ალბათ არ შეინახავდნენ ფულს ბანკში. რესპოდენტთაგან 10-იდან 7 კაცი უფრო უსაფრთხოდ თვლიდა ფულის შენახვას სახლში, ვიდრე ბანკში. ეს მეტწილად გამოწვეულია იმით, რომ გამოკითხულთა ნახევარზე მეტს დაკარგული აქვს ფული ყოფილი საბჭოთა კავშირის ან საქართველოს ბანკებში;
2. საზოგადოება და საწარმოები შეწყუბუბული არიან საგადასახადო ორგანოებით, რომლებიც ბეგრავენ მათ თანხებს;
3. მცირე ნდობაა იმისა, რომ ლარი შეინარჩუნებს სტაბილურ კურსს აშშ დოლართან მიმართებაში.

2003 წლის ბოლოს საქართველოს ეროვნულმა ბანკმა შეიმუშავა დეპოზიტების დაზღვევის სისტემის მოწყობისა და ფუნქციონირების ძირითადი პრინციპები. მომდევნო წლის მაისში პარლამენტის მიერ მიღებულ იქნა დადგენილება “საქართველოს 2004 წლის ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებების შესახებ”, რომლის მიხედვითაც უნდა დაწყებულიყო მუშაობა

დეპოზიტების დაზღვევის სისტემის საკანონმდებლო ბაზის შესაქმნელად. რა თქმა უნდა, სასურველია ეს კანონი უკვე არსებობდეს საქართველოში.

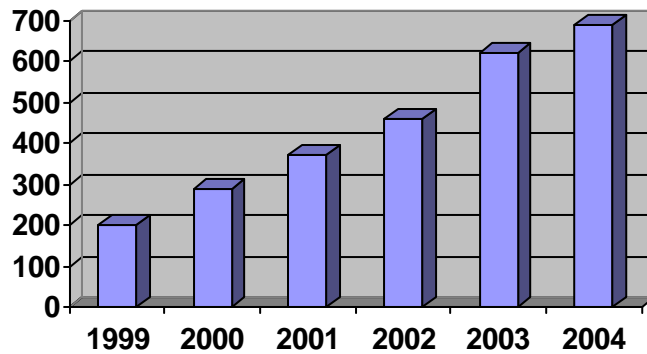
ბოლო წლებში საქართველოში ცალსახად დადებითი ტენდენცია ფიქსირდება ანაბრების მოცულობისა და ვადიანობის მიხედვით. საკმარისია ითქვას, რომ 1999 წლიდან 2004 წლის პირველი კვარტლის ბოლომდე ბანკებში განთავსებული დეპოზიტების მოცულობა თითქმის სამჯერ გაიზარდა. ასე, მაგალითად, 1999 წლის 31 ოქტომბრის მდგომარეობით საქართველოს ეროვნულმა ბანკმა აღრიცხა 66 მილიონი ლარის დეპოზიტები ფიზიკური პირებისგან მთელ საბანკო სისტემაში, პლუს დამატებით 27 მლნ ლარი ვადიანი ანაბრები. ამგვარად, დეპოზიტები ფიზიკური პირებისგან სავარაუდოდ მერყეობდა 40-50 მლნ აშშ დოლარის ფარგლებში, ხოლო მთლიანი ანაბრები (იურიდიული პირების ჩათვლით) 200 მლნ ლარს აღწევდა. შედარებისთვის, 2002 წელს მთლიანი ანაბრების მაჩვენებელმა 400 მლნ ლარს გადააჭარბა²⁹. უფრო გაუმჯობესებული სურათი გვაქვს უახლოესი მაჩვენებლების მიხედვით. პარალელურად გაიზარდა დეპოზიტების ვადიანობა: თუ 1999 წელს ვადიანი დეპოზიტების საშუალო ვადიანობა 6 თვე იყო, 2004 წლის პირველი კვარტლისათვის ეს მაჩვენებელი თითქმის 12 თვეს შეადგენდა. ქვემოთ მოცემული 13 დიაგრამა სწორედ ზემოთხსენებული ტენდენციის გამოხატულებაა და ასახავს კომერციულ ბანკებში ფიზიკური და იურიდიული პირების ანაბრების (მიმდინარე ანგარიშები, ყველა სახის ვადიანი და მოთხოვნამდე დეპოზიტები) მოცულობასა და დინამიკას ბოლო ხუთი წლის განმავლობაში³⁰.

დიაგრამა №3

²⁹ საქართველოს ეროვნული ბანკი, "მონეტარული და საბანკო სტატისტიკის ბიულეტენი", №3 (იანვარი-სექტემბერი 2003), გვ. 14, 17.

³⁰ გაზეთი "ბანკები და ფინანსები", III, 2005წ., გვ.8

ანაბრები საქართველოს კომერციულ ბანკებში
(მლნ. ლარი)

მიუხედავად ზემოაღნიშნულისა, საქართველოში საკმაოდ დაბალია საბანკო არხებში ფულის მიმოქცევის დონე (ე.წ. ფულის სტრუქტურული პრობლემა). კერძოდ, 2003 წლისათვის “ფართო ფულის” თანაფარდობამ მთლიან შიგა პროდუქტთან 12 პროცენტი შეადგინა, როცა განვითარებულ ქვეყნებში ეს მაჩვენებელი 40-90%-ია. როგორც წესი, ანაბრების დაზღვევის შედეგია მოსახლეობის ნდობის ამაღლება ბანკებისადმი, რაც გამოიხატება ბანკებში არსებული ფულის მასის ზრდაში. ამდენად, დეპოზიტების დაზღვევის სისტემა განიხილება როგორც სებ-ის დამატებით, ე.წ. არაპირდაპირ მონეტარულ ინსტრუმენტად, ზემოხსენებული ფულის სტრუქტურული პრობლემის გადასაწყვეტად.

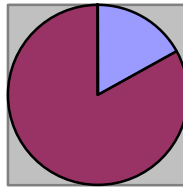
საქართველოსთვის დეპოზიტების დაზღვევა კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი პრობლემის მოგვარების საშუალებად განიხილება. 2004 წლის I კვარტლის ბოლოს ფიზიკური და იურიდიული პირების მიერ კომერციულ ბანკებში ანაბრების სახით სულ განთავსებული იყო 750 მლნ. ლარი³¹ (იგულისხმება მიმდინარე ანგარიში, ვადიანი ანაბარი, სხვა დეპოზიტები მოთხოვნამდე). როგორც ქვემოთ მოყვანილი დიაგრამა №4 გვიჩვენებს, ამ თანხის მხოლოდ 17 პროცენტია განთავსებული ლარში, დანარჩენი კი უცხოურ ვალუტაში. ეს მიუთითებს იმას, რომ მოსახლეობაში ჯერ კიდევ არასაკმარისია ეროვნული ვალუტის სიმყარისადმი ნდობა და არსებობს მისი გაუფასურების შიშიც. ამ შემთხვევაში ლოგიკურია, რომ ქართველი მეანაბრეები საკუთარი გამოცდილებით ხელმძღვანელობენ, რაც 90-იანი წლების პირველ ნახევარში

³¹ საქართველოს ეროვნული ბანკი, "მონეტარული და საბანკო სტატისტიკის ბიულეტენი", (ივნისი-სექტემბერი 2004), გვ. 21

კუპონის გაუფასურებასთან არის დაკავშირებული. უცხოური ვალუტის პოპულარობის პრობლემა საქართველოში, რომელსაც თეორიულად დოლარიზაციას უწოდებენ, ძალიან აქტუალურია ბოლო წლებში.

დიაგრამა №4

ანაბრები ლარსა და ვალუტაში საქართველოს კომერციულ ბანკებში

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ დეპოზიტების მკვეთრი ზრდა და ეროვნული ვალუტისადმი ნდობის საჭირო ზომამდე აღდგენა ნაკლებ სავარაუდოა საბანკო სისტემაზე საზოგადოებრივი წარმოდგენების გამოსწორებამდე. ერთ-ერთი ვარიანტი, რომელმაც შეიძლება გააუმჯობესოს საზოგადოების მზადყოფნა ბანკებში დეპოზიტებზე თანხების განთავსებისთვის, დეპოზიტების დაზღვევის სქემის ამუშავებაა.

თითქმის ყველა ქვეყანაში მხოლოდ ქვეყნის ეროვნულ ვალუტაში განთავსებული დეპოზიტების დაზღვევა ხდება. ლარში ანაბრების დაზღვევის სისტემის შემოღება კი იქნება დოლარიზაციის დონის შემცირების კიდევ ერთი ინსტრუმენტი ლარის – როგორც დაგროვების საშუალების - ფუნქციის გაძლიერების, ეროვნული ვალუტით საბანკო შუამავლობის გაუმჯობესებისა და ლარზე მოთხოვნის გაზრდის თვალსაზრისით. თუმცა, დეპოზიტების დაზღვევა პანაცეა არ არის: ამ დროს არსებობს განსაზღვრული რისკები, ისევე როგორც პოტენციური სარგებელი. ამიტომაც უნდა იყოს გარკვეული წანამძღვრები, კერძოდ:

1. სასურველია ქვეყანაში იყოს ბანკების ადეკვატური რაოდენობა (სავარაუდოდ მაქსიმუმ 15-20 ბანკი);
2. მოქმედი ბანკების უმეტესობას უნდა ჰქონდეს სურვილი ამ სქემაში მონაწილეობისა და იგი საჭიროა სავალდებულო იყოს ყველა მონაწილე ბანკისთვის;

3. იმ შემთხვევაში, თუ ეროვნული ბანკი ითამაშებს მნიშვნელოვან როლს, საჭიროა იგი იყოს მაღალი რეპუტაციის მქონე და მთავრობისგან დამოუკიდებელი;
4. უნდა არსებობდეს ფონდირებული სქემა არაფონდირებულის საპირისპიროდ. ფონდირებულ სქემას გააჩნია მთლიანი ფონდი (რეზერვების გაერთიანება), რომლიდანაც ხდება სახსრების ამოღება; არაფონდირებული სქემა რესურსებს მოიპოვებს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ან პარტნიორი ბანკებისგან რომელიმე ბანკის ლიკვიდაციის შემთხვევაში;
5. დაზღვევის შენატანის (პრემიის) დაწესება;
6. რისკით შეწონილი დაზღვევის შენატანები. საუკეთესო პრაქტიკა აჩვენებს, რომ ამ შენატანების ამოღება ოპტიმალურია მაშინ, როცა ემყარება ბანკის რისკის რეიტინგს. როგორც წესი, დაბალრისკიანი ბანკები იხდიან უფრო მცირე დაზღვევის პრემიას.

საერთოდ, არსებობს დეპოზიტების დაზღვევის სისტემის სხვადასხვა მოდელი, ანუ საკუთრების სხვადასხვა ტიპის გამოყენების შესაძლებლობა. ესენია: სახელმწიფო, კერძო და შერეული ფორმები, რომლებიც ჩვენ უკვე მოვიხსენიეთ ცალკეული ქვეყნების მაგალითებზე. მათგან პირველი ემყარება სახელმწიფოს მიერ ჩამოყალიბებული დეპოზიტთა დაზღვევის სისტემის ფუნქციონირებას. ეს სქემა გათვლილია სახელმწიფოსა და მთლიანობაში საბანკო სისტემის მიმართ ნდობის მაღალი ხარისხის უზრუნველყოფაზე. მისი ძლიერი მხარე გამოიხატება მთავრობის მხრიდან დამცავი ღონისძიებების გატარებით დეპოზიტების დაზღვევის მხარდაჭერის მიზნით. სუსტ მხარეს წარმოადგენს დეპოზიტთა დასაზღვევად განკუთვნილი რესურსების სავარაუდოდ არაეფექტური გამოყენება.

დაზღვევის კერძო ფორმა წარმოიშობა მაშინ, როდესაც არსებობს მტკიცე შეთანხმება კომერციულ ბანკებს შორის. ეს სქემა სისტემის რესურსების ძალზე ეფექტურად გამოყენების შესაძლებლობას იძლევა. მეორე მხრივ, მან შეიძლება ინტერესთა კონფლიქტიც გამოიწვიოს, რაც გამომდინარეობს სისტემის მოგებიანობასა და ვალდებულებებს შორის. გამორიცხული არაა, რომ ვინაიდან კომერციული ბანკები იქნებიან ამ სისტემის დამფუძნებლები და მნიშვნელოვანი მონაწილეები ყოველგვარი კონტროლის გარეშე, მათ მოახდინონ აკუმულირებული რესურსებით მანიპულირება

(ვთქვით, ეძებონ ეფექტური ინვესტირების გზები მაქსიმალური მოგების მისაღებად, ნაცვლად მათი ძირითადი ვალდებულებისა – მეანაბრეთა ფულის დაზღვევისა). გარდა ამისა, შეიძლება მცირე ბანკები ჩაყენებულ იქნენ წაგებიან პოზიციაში სისტემის არასწორი მოთხოვნების დადგენის შემთხვევაში.

დაზღვევის შერეული ტიპის ფორმა ყალიბდება მაშინ, თუკი მის შექმნაში მონაწილეობენ როგორც სახელმწიფო, ისე კომერციული ბანკები. იმავდროულად, აქ არცთუ მცირე მისია ეკუთვნის საბანკო ასოციაციას. ამ შემთხვევაში, სისტემას მეტი შესაძლებლობები გააჩნია შიგა რესურსების მოსაზიდად. თუმცა, ეს სქემა ასუსტებს ინვესტორის მოტივაციას მაშინ, თუკი მთავრობა აგრძელებს სისტემაზე აქტიურ ზედამხედველობას.

ჩვენი აზრით, საუკეთესო იქნებოდა ე.წ. II და III მოდელების ნაზავის დამკვიდრება, ე.ი. თავდაპირველად სისტემის შერეული სქემით ამუშავება და შემდეგ მისი კერძო ფორმაზე გადაყვანა. აქ დიდ როლს თამაშობს ფონდის მართვის სწორი სტრუქტურის ჩამოყალიბება დირექტორთა და მმართველთა საბჭოების სახით, რომლებიც იქნებიან მთავარი პასუხისმგებელი რგოლები. აუცილებელია ცალსახად ითქვას, რომ ასეთი ფონდის რესურსები სასურველია განთავსდეს ეგთო-ს ერთ-ერთი ქვეყნის მოწინავე საბანკო დაწესებულებაში.

რა ზომის საწყისი დაფინანსება შეიძლება დასჭირდეს ფონდირებული დეპოზიტების დაზღვევის აღნიშნულ სქემას საქართველოში? 2002 წლის ბოლოს საქართველოს ეროვნულმა ბანკმა აღრიცხა 540 მილიონი ლარის მოცულობის არასაბანკო დეპოზიტები მთელ საბანკო სისტემაში (248,8 მლნ. აშშ დოლარი, კურსი: 1 აშშ დოლარი=2,17 ლარი), აქედან თითქმის 181 მლნ. ლარი (83,4 მლნ. აშშ დოლარი) ფიზიკური პირების ვადიანი ანაბრები. ფონდს არ დასჭირდებოდა მთელი ამ დეპოზიტების გადაფარვა. იგი მხოლოდ მოიცავდა დეპოზიტებს განსაზღვრულ თანხამდე და შესაძლოა საჭირო არ ყოფილიყო ამ ზომის ყველა დეპოზიტის ჩართვა მთლიან საბანკო სისტემაში (დაუჯერებელია, რომ ყველა ბანკი გაკოტრდებოდა).

საკმაოდ პრობლემური საკითხია ამგვარი სისტემის საწყის ეტაპზე დაფინანსება. მიუხედავად უკანასკნელ პერიოდში არსებული ბიუჯეტური პროგრესისა, ნაკლებად რეალური ჩანს მთავრობის მიერ მისი ფინანსური მხარდაჭერა. ჩვენი აზრით, აქედან

ერთ-ერთი გამოსავალი შესაძლოა იყოს უცხოური ფინანსური ინსტიტუტების (მაგ. IFC, EBRD, KFW) დახმარებით სისტემის დაფინანსება იმ პირობით, რომ მათი წარმომადგენლები მონაწილეობას მიიღებენ ფონდის მმართველობით სტრუქტურაში, ხოლო ფონდის მტკიცე ფინანსური მდგომარეობის ჩამოყალიბების შემდეგ (ფონდის შექმნიდან სავარაუდოდ რამდენიმე წელიწადში) ნებაყოფლობით საფუძველზე გავლენ მმართველობიდან შესაბამისი მოგების მიღების პირობით. გამოსვლის პროცედურები აღნიშნული საწყისი ინვესტორებისთვის, რომლებიც არ წარმოადგენენ ქართულ ბანკებს (მაგ. IFC, EBRD, KFW), საჭიროებენ დამუშავებას. ერთ-ერთ წინადადებას შეიძლება წარმოადგენდეს ის, რომ მითითებული პერიოდის გასვლისთანავე (ვთქვათ 5 წლის შემდეგ), ინვესტორის წილის გამოსყიდვა დაიწყება თანდათანობით. ფაქტობრივად, ამ ინვესტორისთვის ეს იქნებოდა მის მიერ შეძენილი წილის ოფციონით მიყიდვა სხვა აქციონერებზე, მაგრამ არა ერთბაშად მთლიანად, არამედ გარკვეული ვადის (მაგ. 3 წლის) განმავლობაში.

რაც შეეხება საკუთარი ბიზნესის წარმართვას, ფონდი შეიმუშავებდა სახელმძღვანელო ინსტრუქციებს იმის თაობაზე, თუ როგორ უნდა მოახდინოს თავისი აქტივების ინვესტირება (მაგ. ლიკვიდურ ფასიან ქაღალდებში, ანუ იმ სამთავრობო ფასიან ქაღალდებში, რომლებიც გამოშვებულია ეკონომიკური განვითარებისა და თანამშრომლობის ორგანიზაციის ქვეყნების - ეგთო-ს მთავრობების მიერ) და ყოველწლიურად დაექვემდებარებოდა აუდიტს საერთაშორისო ბუღალტრული სტანდარტების მიხედვით. ფონდის მმართველობის ჩამოყალიბება შესაძლებელია მოხდეს ბანკების მიერ გაკეთებული შენატანების პროპორციულად. ფონდის საბჭო შეიკრიბებოდა წელიწადში რამდენჯერმე ფონდის მუშაობის ეფექტურობის გასაანალიზებლად.

ეროვნული ბანკის სახელმძღვანელო პრინციპებში ჩამოყალიბებულია ერთი ძალიან პოზიტიური მიდგომა იმის შესახებ, რომ უნდა დაიზღვეს როგორც ფიზიკური, ასევე იურიდიული პირების ყველა სახის ანაბრები. სხვადასხვა ქვეყნებში არსებული კანონების მიხედვით, მხოლოდ ფიზიკური პირების ანაბრები დაიზღვევა, მიუხედავად იმისა, რომ იურიდიულ პირებს ამ სახის გარანტიები არანაკლებ ესაჭიროებათ, განსაკუთრებით კი მცირე და საშუალო საწარმოებს.

ფონდისთვის დამატებითი დამცავი დონის უზრუნველსაყოფად საჭიროა გამოკვლეულ იქნას გადაზღვევის შესაძლებლობა. სხვა სიტყვებით, დეპოზიტების დაზღვევის სქემის მმართველთა ორგანომ უნდა დაამტკიცოს ფონდისთვის მიზნობრივი მოცულობა ან გარკვეული საპროცენტო ზომა, სადამდეც ფონდისგან უპირობოდ იქნება გარანტირებული დეპოზიტარის ანგარიშზე არსებული თანხა. ეს შესაძლოა დასაწყისისთვის იყოს 10,000 ლარიც. ფონდის საქმიანობაში წარმატებებისა და მაკროეკონომიკური გარემოდან გამომდინარე, ფონდის დირექტორებმა შემდგომში უნდა გადაწყვიტონ გაადიდონ თუ არა მოცულობა თითოეულ დეპოზიტარზე.

თითოეული ბანკის პირველადი (გაწევრიანების) გადასახადი საჭიროა შეტანილ იქნას ბანკის რეგისტრაციიდან 30 დღის განმავლობაში და იყოს სავარაუდოდ ბანკის საწესდებო კაპიტალის 1%, მაგრამ არანაკლებ 100,000 ლარისა. რაც შეეხება ანარიცხებს, როგორც აღვნიშნეთ, მიზანშეწონილია დიფერენცირებული მიდგომა ბანკების ფინანსური სიმყარისა და ფონდში მათი წილის პროპორციულობის გათვალისწინებით.

საბანკო ანაბრების დაზღვევის სისტემის უმთავრესი მიზანია წარმოადგენს კომერციული ბანკების მეანაბრეთა ინტერესების დაცვა, საბანკო სისტემის მიმართ საზოგადოებრივი ნდობის ამაღლება, აგრეთვე საბანკო არხებში ფულის მასის ზრდა და თვით კომერციული ბანკების დაცვა საბანკო პანიკებისა და მეანაბრეთა “არაკოორდინირებული” ქმედებებისგან. მსოფლიოს უმრავლესი ქვეყნების გამოცდილება და პრაქტიკა ამტკიცებს, რომ დეპოზიტების დაზღვევის სისტემა ძალიან ეფექტური ინსტრუმენტია ზემოხსენებული მიზნების მისაღწევად. ამდენად, სასურველია, რომ მიმდინარე წელს არა მარტო დაიწყოს მუშაობა შესაბამისი კანონპროექტის შემუშავებაზე, არამედ მაქსიმალურად სწრაფად დასრულდეს და მიღებულ იქნეს კანონის სახით.

საბოლოო ჯამში, აღნიშნული სქემის ამუშავება მნიშვნელოვან წვლილს შეიტანს საქართველოში ფინანსური სისტემის მოწესრიგების საქმეში. ეს განსაკუთრებით მიღწევადია მოცემულ ეტაპზე, როდესაც მოცემულ პროცესში ჩაებნენ უცხოური სტრუქტურებიც. ამის მაგალითად გამოდგება გერმანიის განვითარების ბანკის (KfW) ინიციატივით ჩამოყალიბებული “საკრედიტო გარანტიის ფონდი”, რომელიც ქართულ

კომერციულ ბანკებთან, საბანკო ასოციაციასთან და ეროვნულ ბანკთან ერთად გეგმავს ზემოაღწერილი მექანიზმის სისრულეში მოყვანას.

თავი IV

საბანკო პარამეტრების მათემატიკური მოდელირება და პროგნოზირება

1.4. საბანკო პარამეტრები, როგორც შემთხვევითი სიდიდეები და ალბათობის თეორიის გამოყენება მათი შესწავლის დროს

თანამედროვე ეტაპზე, როდესაც ფინანსურ ბაზრებზე ადგილი აქვს კონკურენციული გარემოს გამწვავებას, მსოფლიო საბანკო სისტემაში შეიმჩნევა ინტეგრაციული პროცესები, რაც ხელს უწყობს ცალკეული ბანკების გამსხვილებას და კაპიტალიზაციას. აქედან გამომდინარე უცხოური ბანკები სულ უფრო და უფრო აფართოებენ ახალი გზების ძიებას მოგების გაზრდისათვის, ამ გზების მიღწევისათვის ბანკები მიმართავენ სხვადასხვა საშუალებებს დანახარჯების შემცირების, მუშა აქტივების გაზრდის, ახალი ტექნოლოგიების დანერგვის და ა.შ.

მსოფლიო ეკონომიკასა და მის ერთ-ერთ სეგმენტში-საბანკო სფეროში მიმდინარე ინტეგრაციის საკითხების განხილვის ფონზე საინტერესოა კონკრეტული საბანკო პარამეტრების პროგნოზირების მცდელობა.

დინამიკაში საბანკო პარამეტრების ცვალებადობის გამოსაკვლევად და შესაძლო პროგნოზირების სავარაუდო გათვლებისათვის, სხვადასხვა მეცნიერ-ეკონომისტები მათ განიხილავენ, როგორც დეტერმინებულ სიდიდეებს, იღებენ შესაბამის მათემატიკურ მოდელებს და ცდილობენ მოახდინონ შედეგების ინტერპოლირება.

საკითხისადმი ასეთი მიდგომა არამართებულია, რადგანაც საბანკო სფეროსთან დაკავშირებული თითქმის ყველა ეკონომიკური კატეგორია სტოქასტიკურია და შემთხვევით სიდიდეს წარმოადგენს³². ასეთი პარამეტრების გამოკვლევისა და

³² Карасев А.И. Теория Вероятностей и Математическая Статистика, М., «Статистика» 1979г, стр. 90

მოდელირების დროს გამოყენებული უნდა იქნეს ალბათობის თეორიისა და მათემატიკური სტატისტიკის მეთოდები.

ამგვარი მეთოდები საშუალებას გვაძლევენ საბანკო პარამეტრები განვიხილოთ როგორც შემთხვევითი სიდიდეები, რომლებიც ემორჩილებიან განსაზღვრული განაწილების კანონსა და მივიღოთ შესაბამისი ეკონომიკურ – სტატისტიკური მოდელები პერსპექტივაში პროგნოზირების მიზნით.

აღნიშნულ ეკონომიკურ კატეგორიებს მიეკუთვნებიან ისეთი ფინანსური პარამეტრები, როგორცაა: აქტივები, მოგება, დეპოზიტები და ა.შ. ისინი დროში ცვალებადი სიდიდეებია და მათი პროგნოზირება დეტერმინებული მეთოდებით შეუძლებელია. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საბანკო კაპიტალისა და აქტივების ალბათურ-სტატისტიკური მოდელირება, რომლებიც მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ ბანკების ლიკვიდურობაში.

ალბათობის თეორიისა და მათემატიკური სტატისტიკის ძირითადი დებულებებისა და თვისებების გამოყენებით შესაძლებელია მოვახდინოთ მსოფლიოს განვითარებული ქვეყნების საბანკო მაჩვენებლების ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელების მიღება, რომლებიც საშუალებას მოგვცემს შესაბამისი დასკვნები გავაკეთოთ მსოფლიო მაშტაბით პარამეტრების ცვალებადობის ტენდენციასა და განვითარების პროგნოზირებაზე.

საბანკო პარამეტრები ძირითადად შემთხვევითი სიდიდეებია (შემთხვევითი არის სიდიდე, რომელსაც გამოკვლევის დროს შეუძლია მიიღოს ნებისმიერი, წინასწარ უცნობი მნიშვნელობა). სწორედ ამის ერთ-ერთი მაგალითია ბანკის დეპოზიტები, რომელთაც შესაძლოა მიიღონ ჩვენთვის წინასწარ უცნობი მნიშვნელობა დროის მიხედვით.

შემთხვევითი სიდიდის შესაძლებლობა მიიღოს ესა თუ ის მნიშვნელობა ფასდება ალბათობის საშუალებით. რაიმე ხდომილების ალბათობა არის ამ ხდომილების ხელშემწყობ შემთხვევათა რიცხვი შეფარდებული მთლიან შემთხვევათა რიცხვთან, თუ ეს შემთხვევები ხდომილებათა სრულ სისტემას ქმნიან, სადაც თითოეული მათგანი თანაბრად შესაძლებელია.

$$P(A) = \frac{m}{n}, \text{ სადაც}$$

$p(A)$ - A ხდომილების ალბათობაა;

m – A ხდომილების ხელშემწყობ შემთხვევათა რიცხვი;

n – მთლიან შემთხვევათა რიცხვი.

ფორმულის ილუსტრაციისათვის მოვიყვანოთ კონკრეტული მაგალითი: ვთქვათ «შავ ყუთში» არის 30 ხუთლარიანი კუპიურა და 50 ათლარიანი. განვსაზღვროთ ათლარიანი კუპიურის ამოღების ალბათობა. ცხადია, ჩვენს შემთხვევაში,

$$m = 50, \text{ ხოლო } n = 80$$

და გვექნება

$$P(A) = \frac{50}{80} = \frac{5}{8},$$

ხოლო 5 ლარიანი კუპიურების ამოღების ალბათობა იქნება

$$P(B) = \frac{m}{n} = \frac{30}{80} = \frac{3}{8}$$

ცხადია, $P(A)+P(B)=\frac{5}{8}+\frac{3}{8}=1$

ე.ი. ურთიერთსაწინააღმდეგო ხდომილებათა ალბათობების ჯამი ტოლია ერთის. შემთხვევითი სიდიდების მნიშვნელობათა ერთობლიობას, რომლებიც განლაგებულნი არიან ზრდადი რიგით, მათი ალბათობის ჩვენებით, ეწოდებათ შემთხვევითი სიდიდეების განაწილება. არჩევენ შემთხვევით სიდიდეების თეორიულ და ემპირულ განაწილებას. თეორიულ განაწილებაში შემთხვევითი სიდიდეების შესაძლო მნიშვნელობათა შეფასება ხდება ალბათობათა საშუალებით, ხოლო ემპირულში კი ფარდობითი სიხშირით, რომელიც ტოლია:

$$W_i = \frac{M_i}{N}, \text{ სადაც}$$

W_i – ფარდობითი სიხშირეა;

M_i – ემპირული (ცდით მიღებული) სიხშირე;

N – მთლიან დაკვირვებათა რიცხვი.

ვთქვათ, X არის შემთხვევითი სიდიდე (საბანკო პარამეტრი), ხოლო x – რაიმე ნამდვილი რიცხვია.

ამასთან $X < x$ და ამ ხდომილებას პასუხობს ალბათობის $P(X < x)$, რომელიც არის x -ის ფუნქცია, ე.ი.

$$P(X < x) = F(x)$$

$F(x)$ -ს ეწოდება შემთხვევითი სიდიდის განაწილების ფუნქცია, ანუ განაწილების ინტეგრალური ფუნქცია.

ჩვენთვის მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ განაწილების ინტეგრალური ფუნქცია საშუალებას გვაძლევს გავაკეთოთ იმის პროგნოზი, რომ იგი აღმოჩნდება $[x_1, x_2]$ ინტერვალში. აღნიშნულის ალბათობა ტოლია:

$$P(x_1 \leq X \leq x_2) = F(x_2) - F(x_1)$$

მაშასადამე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ალბათობა იმისა, რომ შემთხვევითი სიდიდე (საბანკო პარამეტრი) გამოკვლევის დროს აღმოჩნდება $[x_1, x_2]$ ინტერვალში ტოლი ყოფილა აღნიშნულ ინტერვალში ინტეგრალური ფუნქციის ნაზარდისა. ეს მომენტი მეტად მნიშვნელოვანია საბანკო საქმის პარამეტრების პროგნოზირებისათვის.

უწყვეტი შემთხვევითი სიდიდეების ინტეგრალური ფუნქცია დეფერენცირებადია და მის პირველი რიგის წარმოებულს ეწოდება განაწილების დიფერენციალური ფუნქცია ანუ ალბათობის სიმკვრივე

$$f(x) = F'(x), \quad \text{ე.ი. } f(x) = \int_{-\infty}^{+\infty} \delta(x) dx$$

4.2 საბანკო პარამეტრების (შემთხვევითი სიდიდეების)

განაწილების გენერალური მახასიათებლები

საბანკო პარამეტრების განაწილების შესწავლისათვის ვიყენებთ რიცხვით მახასიათებლებს, რომლებსაც გენერალური მახასიათებლები ეწოდებათ და ისინი განსაზღვრავენ პარამეტრის დაჯგუფების ცენტრის მდებარეობას და ამ ცენტრის მიმართ გაბნევას.

დაჯგუფების ცენტრის შეფასების საზომად გამოყენებულია საბანკო პარამეტრის მათემატიკური ლოდინი, საშუალო არითმეტიკული მნიშვნელობა, მედიანა და მოდა, ხოლო გაბნევის ზომად კი – დისპერსია, საშუალო კვადრატული გადახრა და ვარიაციის კოეფიციენტი. აღნიშნული სიდიდეების გამოთვლების დროს უნდა გავითვალისწინოთ

შემთხვევითი სიდიდის სახე, რომელიც შეიძლება იყოს უწყვეტი და წყვეტილი ანუ დისკრეტული.

საბანკო სფეროში დისკრეტული სიდიდის მაგალითია კომერციული ბანკების რაოდენობა გარკვეული დროის განმავლობაში, ფულის ემისიის რიცხვი და ა.შ.

უწყვეტი შემთხვევითი სიდიდეების მაგალითია ბანკის კაპიტალი, აქტივი, დეპოზიტი და ა.შ. დისკრეტული შემთხვევითი სიდიდის მათემატიკური ლოდინი იანგარიშება ფორმულით.

$$M(x) = \sum_{i=1}^K x_i P(x_i)$$

სადაც:

x_i - შემთხვევითი სიდიდეა;

K - მისი მნიშვნელობათა რიცხვი;

$P(x_i)$ - შემთხვევითი სიდიდის ალბათობა.

უწყვეტი შემთხვევითი სიდიდისათვის მათემატიკური ლოდინი ტოლია

$$M(x) = \int_{-\infty}^{+\infty} x \varphi(x) dx, \text{ სადაც}$$

$\varphi(x)$ - განაწილების დიფერენციალური ფუნქციაა.

განაწილების შემდეგი გენერალური მახასიათებლის საშუალო არითმეტიკული ტოლია:

$$\bar{x} = \sum_{i=1}^n x_i W_i = \frac{1}{n} \cdot \sum_{i=1}^n x_i m_i$$

სადაც, W_i - არის ფარდობითი სიხშირე და ტოლია

$$W_i = \frac{m_i}{N};$$

x_i - შემთხვევითი სიდიდე.

უწყვეტი შემთხვევითი სიდიდის მედიანა ეწოდება მნიშვნელობას, რომლისათვისაც განაწილების ფუნქცია უდრის $\frac{1}{2}$, მედიანა აღინიშნება M_e

$$\int_{-\infty}^{Mei} \varphi(x) dx = \int_{Me}^{+\infty} \varphi(x) dx$$

გეომეტრიულად მედიანა წარმოადგენს ალბათობის სიმკვრივის $\varphi(x)$ -ის აბცისის შესაბამისი გრაფიკის ისეთ წერტილს, რომლის ორდინატა წირის ქვეშ მყოფ ფართობს ორ ტოლ ნაწილად ჰყოფს. მოდა არის შემთხვევითი სიდიდის ისეთი მნიშვნელობა, რომელსაც შეესაბამება მაქსიმალური ალბათობის შემთხვევითი სიმკვრივე.

დისკრეტული შემთხვევითი სიდიდის დისპერსია ტოლია:

$$D(x) = \sum_{i=1}^K (x_i - M(x))^2 P(x_i),$$

ხოლო უწყვეტი შემთხვევითი სიდიდისათვის

$$D(x) = \int_{-\infty}^{+\infty} ((x - M(x))^2 \varphi(x) dx$$

ემპირული განაწილებისათვის დისპერსია გამოითვლება ფორმულით:

$$\sigma^2 = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^K (x_i - \bar{x})^2 m_i$$

დისპერსიას აქვს განზომილება, რომელიც წარმოადგენს შემთხვევითი სიდიდის განზომილების კვადრატს, რაც უხერხულებას ქმნის გაანგარიშებაში, ამიტომ ალბათობის სტატისტიკური მოდელირების დროს სარგებლობენ საშუალო კვადრატული გადახრით, რომელიც ტოლია:

$$\sigma = \sqrt{D(x)}$$

ან ემპირული განაწილებისათვის:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^K (x_i - \bar{x})^2 m_i}{N}}$$

σ -ს განზომილება ემთხვევა თვით x შემთხვევით სიდიდის განზომილებას.

ვარიაციის კოეფიციენტი იანგარიშება ფორმულით

$$V = \frac{\sigma}{M(x)}$$

ან ემპირული განაწილებისათვის:

$$V = \frac{\sigma}{x}$$

ვარიაციის კოეფიციენტის სიდიდის მიხედვით შეირჩევა შემთხვევითი სიდიდის განაწილების კანონი. თუ $V=1$, მაშინ განაწილების კანონი ემორჩილება ექსპონენციალურ განაწილებას, როცა $V \leq 0,32$ - ნორმალურ განაწილებას, ხოლო როცა $V > 0,32$ - ვეიბულის განაწილებას.

4.3. საბანკო პარამეტრების განაწილების ძირითადი კანონები და მათი ადეკვატურობის შემოწმება

საბანკო სისტემის პარამეტრების შესწავლის დროს საქმე გვაქვს შემთხვევითი სიდიდეების სხვადასხვა სახის განაწილებასთან, რომლებიც დაწვრილებით გამოკვლეულია ალბათობის თეორიასა და მათემატიკურ სტატისტიკაში.

აღნიშნული განაწილებანი მრავალი სახისაა, მაგრამ ყველაზე უფრო გავრცელებულია სამი სახის განაწილება: ექსპონენციალური, ნორმალური და ვეიბულის.

განვიხილოთ თითოეული მათგანი ცალ-ცალკე. ექსპონენციალური განაწილებით ძირითადად გამოისახება ისეთი საბანკო პარამეტრები, როგორცაა მოგება, დეპოზიტების ბაზა და სხვა. ასეთი განაწილების დიფერენციალური ფუნქცია გამოითვლება ფორმულით:

$$f(x) = \lambda e^{-\lambda x}$$

სადაც x – შემთხვევითი სიდიდეა (საბანკო პარამეტრი);

$f(x)$ – განაწილების დიფერენციალური ფუნქცია;

λ – მუდმივი რიცხვი, რომელიც მიიღება ცდით;

e – ნეპერის ლოგარითმის ფუძე.

გრაფიკულად ეს განაწილება ასე გამოისახება:

ნახ. 1 შემთხვევითი სიდიდის ექსპონენციალური განაწილება

აღნიშნული განაწილების გამოყენებით პროგნოზის გასაკეთებლად მნიშვნელოვანია შემდეგი გამოსახულება:

$$P(a \leq x \leq b) = e^{-\lambda x}$$

ექსპონენციალური განაწილების დროს განაწილების გენერალური მახასიათებლები გამოითვლებიან ფორმულებით:

$$M(x) = \int_0^{\infty} x \varphi(x) dx = \frac{1}{\lambda}$$

$$\sigma = \frac{1}{\lambda}$$

$$D(x) = \int_0^{\infty} (x - M(x))^2 \varphi(x) dx = \frac{1}{\lambda^2};$$

$$V = \frac{\sigma}{M(x)} = 1$$

სადაც: $M(x)$ - შემთხვევითი სიდიდის მათემატიკური ლოდინია;

λ - მუდმივი სიდიდე, რომელიც მიიღება გამოკვლევის

შედეგად;

σ - საშუალო კვადრატული გადახრა;

V - ვარიაციის კოეფიციენტი.

გარდა ექსპონენციალური განაწილებისა, ფართოდ გამოიყენება ნორმალური განაწილებაც, რომელიც საშუალებას გვაძლევს ადექვატურად აღვწეროთ ისეთი ეკონომიკური კატეგორიები, როგორცაა ბანკის კაპიტალი, აქტივები და ა. შ.

ნორმალური განაწილების დიფერენციალური განაწილება გამოისახება ფორმულით:

$$\varphi(x) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{(x-\bar{x})^2}{2\sigma^2}}$$

სადაც: $\varphi(x)$ - დიფერენციალური ფუნქციაა;

x - გამოსაკვლევი საბანკო პარამეტრი;

σ - საშუალო კვადრატული გადახრა;

$\pi = 3,14$ - მუდმივი სიდიდე;

\bar{x} - საშუალო არითმეტიკული.

გრაფიკულად ნორმალური განაწილება შემდეგნაირად გამოისახება (ნახ.2)

ნახ. 2 ნორმალური განაწილების დიფერენციალური ფუნქციის გრაფიკი

საბანკო პარამეტრის პროგნოზირებისათვის ჩვენთვის მნიშვნელოვანია განისაზღვროს ალბათობა იმისა, რომ გამოსაკვლევი სიდიდე აღმოჩნდება $[a, b]$ ინტერვალში:

$$P(a \leq x \leq b) = \int_{-\infty}^{+\infty} \varphi(x) dx = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^x e^{-\frac{(x-\bar{x})^2}{2\sigma^2}} dx = \Phi(t_2) - \Phi(t_1)$$

სადაც, $\Phi(t_2) - \Phi(t_1)$ - შესაბამისად ლაპლასის ნორმირებული ფუნქციებია და მათი მნიშვნელობები განისაზღვრებიან მათემატიკური სტატისტიკის სპეციალური ცხრილებიდან t -ს მიხედვით, სადაც

$$t = \frac{x - \bar{x}}{\sigma}$$

ზოგიერთ სტატისტიკურ გამოკვლევაში იყენებენ ვეიბულის განაწილების კანონს, რომელიც უფრო ზოგადი ხასიათისაა და გამოირჩევა ნორმალური განაწილების გრაფიკის უფრო ასიმეტრიულობით.

ასეთი განაწილების დიფერენციალური ფუნქცია განისაზღვრება ფორმულით:

$$\varphi(x) = \frac{b}{a} \left(\frac{x}{a}\right)^{b-1} e^{-\left(\frac{x}{a}\right)^b}$$

სადაც: a და e - მუდმივი კოეფიციენტებია და შესაბამისად

ეწოდებათ მასშტაბისა და ფორმის კოეფიციენტები;

x - შემთხვევითი სიდიდეა;

განაწილების ინტეგრალური ფუნქცია ასეთი შემთხვევისათვის ტოლია:

$$F(x) = \int_{-\infty}^{+\infty} \varphi(x) dx = 1 - e^{-\left(\frac{x}{a}\right)^e}.$$

იმისათვის, რომ განისაზღვროს მიღებული სტატისტიკური მოდელის ადეკვატურობა ანუ ალბათობა იმისა, თუ რამდენად ზუსტად ასახავს თეორიული კანონი ექსპერიმენტზე დამყარებულ მასალას, გამოიყენება მრავალი კრიტერიუმი, რომელთა შორის ძირითადია ორი - კოლმოგოროვის და პირსონის.

განვიხილოთ თითოეული მათგანი ცალ-ცალკე. კოლმოგოროვის კრიტერიუმი³³ გამოიყენება მაშინ, როდესაც ცდათა რიცხვი $N \geq 50$.

ამ დროს ჯერ განისაზღვრება ფარდობითი სიხშირე, შემდეგ დაგროვილი ფარდობითი სიხშირე W და ინტეგრალური ფუნქცია ფორმულით:

$$F(x) = \frac{1}{2} + \frac{1}{2} \phi(t)$$

ამის შემდეგ განსაზღვრავენ λ პარამეტრს ფორმულით:

$$\lambda = |W_d - F(x)|_{\max} \cdot \sqrt{N}, \text{ სადაც } N - \text{ცდათა რიცხვია};$$

დაბოლოს განისაზღვრება ემპირიული და თეორიული შედეგების დამთხვევა პირობით $P(\lambda) \geq 0,15$.

პირსონის კრიტერიუმის³⁴ გამოყენების დროს ჯერ განისაზღვრება

χ^2 (ხი—კვადრატი) ფორმულით:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^K \frac{(m_1 - m_2)^2}{m_2}$$

სადაც:

m_1 - ემპირიული სიხშირეა, ხოლო m_2 - თეორიული,

K - ინტერვალთა რიცხვი სტატისტიკურ ინტერვალში.

შემდეგ განისაზღვრება ე.წ. „თავისუფლების ხარისხი“ ფორმულით:

³³ Карасев А.И. «Теория Вероятностей и Математическая Статистика», М., «Статистика» 1979г., стр. 204

³⁴ იქვე

$$r = K - n$$

სადაც: n - არის აუცილებელ “ზმათა” რიცხვი;

χ^2 და r -ს მიხედვით, სპეციალური ცხრილებიდან განისაზღვრება თეორიული და ემპირიული შედეგებისა და ურთიერთდამთხვევის ალბათობა პირობით: $P(\chi^2) \geq 0,1$.

4.4. მოწინავე საბანკო ინსტიტუტების ცალკეული პარამეტრების მათემატიკური მოდელები და მათი პროგნოზირება

მოცემულ თავში ჩვენ მიზნად დავისახეთ, არსებული სურათის ჩვენების პარალელურად, მოგვხდინა მსოფლიო საბანკო დაწესებულებების ძირითადი პარამეტრების საპროგნოზო გაანგარიშებების დინამიკაში ასახვა.

აღსანიშნავია, რომ ჩვენს მიერ გამოყენებული მეთოდის პრაქტიკული რეალიზაციის მიზნით დამუშავებული იქნა სტატისტიკური მასალა მსოფლიოს განვითარებული ქვეყნების უმსხვილესი ბანკების აქტივების მაგალითზე. სტატისტიკური მასალის შეგროვება ხდებოდა ინტერნეტისა და 50-ე ლიტერატურული წყაროს მასალების საფუძველზე, 2002 წლის 1 იანვრის ან 1 მარტის³⁵ მდგომარეობით. დაკვირვების ობიექტად შერჩეული იქნა $N = 50$ ბანკი.

ესენია: Deutsche Bank (გერმანია); Bank of America (აშშ); UBS AG (შვეიცარია); The Sumitomo Bank Ltd (იაპონია); ABN-AMRO Holding (ნიდერლანდები); Credit Agricole (საფრანგეთი); Banca Intesa SPA (იტალია); National Westminster Bank PLC (დიდი ბრიტანეთი); National Australia Bank (ავსტრალია); Royal Bank of Canada (კანადა); Bank of China (ჩინეთი) და სხვა.

იმისათვის, რათა მოგვხდინა ზოგიერთი პარამეტრის მათემატიკური მოდელირება, ჩვენ შევეცადეთ გამოგვეყენებინა ალბათობის თეორია და მათემატიკური სტატისტიკა. შემუშავებული იქნა სპეციალური მეთოდიკა, რომელიც საშუალებას იძლევა მოვახდინოთ საბანკო პარამეტრების ალბათურ-სტატისტიკური მოდელირება და გავაკეთოთ პროგნოზი პარამეტრების შესაძლო ცვლილებების შესახებ. საკითხის

³⁵ შენიშვნა: ზოგიერთ ქვეყანაში, მაგ. იაპონიაში, ფინანსური წლის დასასრულს წარმოადგენს 1 მარტი

გადაწყვეტის დროს შესწავლილი იქნა მრავალი სტატისტიკური მასალა და სტატისტიკური მოდელი, როგორც ეკონომიკის, ასევე სხვა სფეროებიდან.

ჯერ ჩამოვაყალიბოთ მეთოდის თეორიული საფუძვლები, ხოლო შემდეგ შევეცადოთ მოვახდინოთ მისი რეალიზაცია კონკრეტული სტატისტიკური მასალის მიხედვით. ქვემოთ მოცემულია გამოსაკვლევი საბანკო პარამეტრის ალბათურ-სტატისტიკური მოდელირების ალგორითმი:

1. სტატისტიკური მონაცემების საფუძველზე ვადგენთ შესასწავლი პარამეტრის სტატისტიკურ რიგს

$$X_1, X_2, X_3, \dots, X_n.$$

2. სტატისტიკური რიგის მიხედვით ვადგენთ ვარიაციულ რიგს, რომელიც იმით განსხვავდება პირველისაგან, რომ მასში გამოსაკვლევი პარამეტრი დალაგებულია ზრდადობის მიხედვით. $X_1 < X_2 < X_3 \dots < X_n$.

3. ვანგარიშობთ ინტერვალთა რიცხვს სტატისტიკურ რიგში ფორმულით:

$$K = 1 + 3,2 \lg N$$

სადაც, N - დაკვირვებათა რაოდენობაა.

4. განვსაზღვრავთ ინტერვალთა სიგანეს:

$$h = \frac{X_{\max} - X_{\min}}{K}$$

X_{\max} და X_{\min} შესაბამისად შესწავლილი პარამეტრის მაქსიმალური და მინიმალური მნიშვნელობებია.

5. განვსაზღვრავთ პარამეტრის განაწილების გენერალურ მახასიათებლებს:

a) საშუალო არითმეტიკულს:

$$\bar{X} = \sum_{i=1}^K X_i W_i$$

b) საშუალო კვადრატულ გადახრას:

$$\sigma = \sqrt{D(X)} = \sqrt{\sum (X - \bar{X})^2 W_i}$$

გ) ვარიაციის კოეფიციენტს:

$$V = \frac{\sigma}{X}$$

სადაც, X_i - ინტერვალის საშუალო მნიშვნელობაა, ხოლო

W_i - ფარდობითი სიხშირე ანუ ემპირიული ალბათობა და

იგი ტოლია:

$$W_i = \frac{m_i}{N} \quad (m_i - \text{ემპირული სიხშირე});$$

6. ვირჩევთ განაწილების თეორიული კანონის მათემატიკურ მოდელს.

7. ვამოწმებთ შერჩეული მათემატიკური მოდელის ადექვატურობას კოლმოგოროვის კრიტერიუმებით, რისთვისაც განვსაზღვრავთ λ პარამეტრს ფორმულით:

$$\lambda = D_{\max} \sqrt{N}$$

$$D_{\max} = W_{\text{ფ}} \cdot F(x)_{\max} \sqrt{N}$$

$W_{\text{ფ}}$ - დაგროვილი ფარდობითი სიხშირეა;

$F(x)$ – პარამეტრის განაწილების ინტეგრალური ფუნქცია;

თეორიული მოდელი ადექვატურად ასახავს ემპირიულ განაწილებას, თუ დამთხვევის ალბათობა $P(\lambda) \geq 0,15$.

შეგროვილი სტატისტიკური მასალის მიხედვით განვსაზღვრავთ ინტერვალთა რიცხვს:

$$K = 1 + 3,2 \lg N = 1 + 3,2 \lg 50 = 7$$

ინტერვალის სიგანე:

$$h = \frac{X_{\max} - X_{\min}}{K} = \frac{842 - 184}{7} = 94$$

ამის შემდეგ ვაწარმოებთ ბანკების აქტივთა განაწილების ემპირიული განაწილების გენერალური მახასიათებლების განსაზღვრას, რისთვისაც ვადგენთ ცხრილს (იხ. ცხრილი 5.1).

სტატისტიკური მასალის დამუშავების შედეგები მსოფლიოს უმსხვილესი ბანკების აქტივების შესახებ.

ცხრილი 5.1.

აქტივების ინტერვალის სიგანე	ემპირული სიხშირე m_i	ინტერვალის საშუალო X_i	ფარდობითი სიხშირე W_i	$(X_i - X)$	$(X_i - X)^2$	$(X_i - X)^2 W_i$
184.....275	16	231	0,32	-139	19321	6183
278. . .372	14	325	0,28	-45	2025	567
372. . .466	10	419	0,20	49	2401	480
466. . .560	4	513	0,08	143	20449	1636
	3	607	0,06	237	56169	3370
560. . .654	2	701	0,04	331	109561	4382
654. . .748	1	795	0,02	425	180625	3612
748. . .842						

საშუალო არითმეტიკული

$$X = \sum X_i W_i = 231 \cdot 0,32 + 325 \cdot 0,28 + 419 \cdot 0,2 + 513 \cdot 0,08 + 607 \cdot 0,06 + 701 \cdot 0,04 + 795 \cdot 0,02 = 370$$

დისპერსია

$$D(x) = \sum (X_i - X)^2 W_i = (231 - 370)^2 \cdot 0,32 + (325 - 370)^2 \cdot 0,28 + (419 - 370)^2 \cdot 0,2 + (513 - 370)^2 \cdot 0,08 + (607 - 370)^2 \cdot 0,06 + (701 - 370)^2 \cdot 0,04 + (795 - 370)^2 \cdot 0,02 = 20230$$

საშუალო კვადრატული გადახრა

$$\sigma = \sqrt{\sigma^2} = \sqrt{20230} = 142$$

ვარიაციის კოეფიციენტი

$$V = \frac{\sigma}{\bar{x}} = \frac{142}{370} = 0,4$$

თეორიულ კანონად ვირჩევთ ექსპონენციალურ განაწილებას, რომლის დიფერენციალური ფუნქცია, ანუ ალბათობის სიმკვრივე იანგარიშება ფორმულით:

$$f(x) = \lambda e^{-\lambda x}$$

სადაც, λ - მუდმივი პარამეტრია და იანგარიშება ფორმულით:

$$\lambda = \frac{1}{\bar{x}} = \frac{1}{370} = 0,0027 = 27 \cdot 10^{-4}$$

მსოფლიო ბანკების აქტივების საანგარიშო მათემატიკურ მოდელს აქვს შემდეგი სახე:

$$f(x) = 27 \cdot 10^{-4} e^{-27 \cdot 10^{-4} x}$$

მიღებული მათემატიკური მოდელის ადექვატურობის შემოწმებისათვის ვიყენებთ კოლმოგოროვის კრიტერიუმს, რისთვისაც ვადგენთ 5.2 ცხრილის გამოყენებით თეორიული და ემპირიული შედეგების შეთანხმების შემოწმებისათვის საჭირო მონაცემებს.

ცხრილი 5.2

აქტივების ინტერვალის სიგანე	ემპირიული სიხშირე m_i	ფარდობითი სიხშირე W_i	განაწილების		განაწილების		F(x)- W_i
			სიმკვრივე		ინტეგრალური ფუნქცია		
			თეორიული $f(x) \cdot 10^{-4}$	ემპირიული $f(x) \cdot 10^{-4}$	თეორიული $F(x)$	ემპირიული W_i	

184...278	16	0,32	14,5	34	0,45	0,32	0,13
278...372	14	0,28	11	29,7	0,66	0,60	0,06
372...466	10	0,20	0,6	21,2	0,68	0,80	0,12
466...570	4	0,08	6,7	8,5	0,75	0,88	0,13
560...654	3	0,06	5,18	0,81	0,81	0,94	0,13
654...748	2	0,04	4	0,85	0,85	0,98	0,12
748...840	1	0,02	2,8	0,89	0,89	1,00	0,11

აქტივთა განაწილების ინტეგრაციულ ფუნქციას ვანგარიშობთ ფორმულით:

$$F(x) = 1 - e^{-\lambda x_i} = 1 - e^{-27 \cdot 10^{-4} x}$$

λ – პარამეტრი ტოლია:

$$\lambda = 0,13\sqrt{50} = 0,91$$

თუ ვიხელმძღვანელებთ ლიტერატურული წყაროების მიხედვით³⁶,

λ -ის მიღებულ მნიშვნელობას შეესაბამება ემპირიული და თეორიული შედეგების დამთხვევის ალბათობა. $P(x)=0,4$, რომელიც მეტია $0,15$. მაშასადამე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ჩვენს მიერ მიღებული მათემატიკური მოდელი ადექვატურად ასახავს ემპირიულ შედეგებს.

ჩვენს მიერ შემუშავებული მეთოდიკა შესაძლებელია ასევე გამოყენებული იქნას საბანკო სფეროს სხვა პარამეტრების მოდელირებისთვის. ამიტომაც, ჩვენ შემდეგ შევეცადეთ მიგველო ალბათურ-სტატისტიკური მოდელი მსოფლიოს განვითარებული ქვეყნების ბანკების კაპიტალის მაგალითზე, რათა მოგვეხდინა ძირითადი ტენდენციების პროგნოზირება მომავალში. სტატისტიკური მასალა ჩვენს მიერ მოკმეზნილი იქნა ინტერნეტის დახმარებით 50 მოწინავე ბანკის მაგალითზე.

ა. ლიაპუნოვის თეორემის მიხედვით³⁷, თითქმის ყველა ეკონომიკური კატეგორიის განაწილება შეიძლება აღიწეროს ნორმალური განაწილების კანონით. აღნიშნულ

³⁶ Гмурман В.Е. «Теория Вероятностей и Математическая Статистика», М., «Высшая Школа», 1977г., стр. 466

³⁷ Вентцель Е.С. «Теория Вероятностей», Гос. Издательство Физико-Математической Литературы, М., 1962г., стр. 162

განაწილებას ვიყენებთ მსოფლიოს განვითარებული ქვეყნების ბანკების კაპიტალის შესწავლისათვის.

ცხრილში 5.3 მოცემულია სტატისტიკური მასალის შედეგად მიღებული მონაცემები:

ცხრილი 5.3

ინტერვალის სიგანე (მლნ. აშშ დოლარი)	ემპირული სიხშირე, m
2,778... . 3,244	2
3,244. . . 3,710	4
3,710. . . 4,176	10
4,176. . . 4,642	18
4,642. . . 5,108	8
5,108. . . 5,574	6
5,574. . . 6,040	2

სტატისტიკური შედეგების დამუშავებას ვაწარმოებთ მომენტების მეთოდით.

ქვემოთმოცემულ ცხრილში ნაჩვენებია მონაცემების მეთოდის გამოყენებით დამუშავებული მასალები.

ცხრილი 5.4

სტატისტიკური მასალის დამუშავების შედეგები

ბანკების კაპიტალის შესახებ

$a...b$ მლნ. აშშ დოლარი	m_i	x_i	$W_i = \frac{m_i}{N}$	x^1	$x^1 m_i$	$(x^1)^2 m_i$	$(x^1)^3 m_i$	$(x^1)^4 m_i$
2,778...3,244	2	3,011	0,04	-3	-6	18	-54	162
3,244...3,710	4	3,477	0,08	-2	-8	16	-32	64
3,710...4,176	10	3,943	0,20	-1	-10	10	-10	10
4,176...6,542	18	4,409	0,36	0	0	0	0	0

6,642...5,108	8	4,875	0,16	1	8	8	8	8
5,10 8...5,574	6	5,341	0,12	2	12	24	48	96
5,574...6,040	9	5,807	0,04	3	6	18	54	162
	50		1,00	0	2	94	14	502

ინტერვალთა რიცხვი

$$K=1+3,2LgN=1+3,2Lg50=7$$

ინტერვალთა ბიჯი (სიგანე)

$$h = \frac{X_{\max} - X_{\min}}{K} = \frac{6,038 - 2,778}{7} = 0,466$$

$$x^1 = \frac{x_i - x_0}{h}$$

x_0 - არის x_i -ის ისეთი მნიშვნელობა, რომელსაც შეესაბამება

მაქსიმალური ემპირიული სიხშირე და ჩვენი შემთხვევისათვის

$$x_0 = 4,409.$$

განვსაზღვროთ საწყისი და ცენტრალური მომენტები:

$$\nu_1 = \frac{\sum_{i=1}^k x^1 m_i}{N} = \frac{2}{50} = 0,04$$

$$\nu_2 = \frac{\sum_{i=1}^K (x^1)^2 m_i}{N} = \frac{94}{50} = 1,88$$

$$\nu_3 = \frac{\sum_{i=1}^K (x^1)^3 m_i}{N} = \frac{14}{50} = 0,28$$

$$\nu_4 = \frac{\sum_{i=1}^K (x^1)^4 m_i}{N} = 10,04$$

$$\mu_2 = \nu_2 - \nu_1^2 = 1,88 - 0,0016 = 1,876$$

$$\mu_3 = \nu_3 - 3\nu_2\nu_1^2 = 0,28 - 3 \cdot 1,38 \cdot 0,04 + 2 \cdot 0,0016 = 0,0476$$

$$\mu_4 = \nu_4 - 4\nu_2\nu_1^2 + 6\nu_2\nu_1^2 - 3\nu_1^4 = 10,04 - 4 \cdot 1,88 \cdot 0,04 + 6 \cdot 1,88 \cdot 0,0016 - 3 \cdot 0,004 = 10,14$$

ამის მერე შეგვიძლია განვსაზღვროთ ნორმალური განაწილებისათვის ძირითადი გენერალური მახასიათებლები:

ა) საშუალო არითმეტიკული:

$$\bar{x} = x_0 + \nu_1 h = 4,409 + 0,04 \cdot 0,466 = 4,427$$

ბ) საშუალო კვადრატული გადახრა:

$$\sigma = h\sqrt{\mu_2} = 0,466\sqrt{1,876} = 0,466 \cdot 1,37 = 0,638$$

გ) ვარიაციის კოეფიციენტი:

$$V = \frac{\sigma}{\bar{x}} = \frac{0,638}{4,427}$$

დ) საბანკო კაპიტალის მოდალური მნიშვნელობა (როდესაც მედიანა $Me = 4.409$), ტოლია:

$$M_o = \bar{x} - 3(Me - \bar{x}) = 4,427 - 3(4,409 - 4,427) = 4,373 \text{ მლნ. აშშ დოლარი.}$$

ე) ასიმეტრიის კოეფიციენტი:

$$A = \frac{\mu_3}{\sqrt{\mu^3}} = \frac{0,0576}{2,57} = 0,022$$

ვ) ექსცესის მაჩვენებლები:

$$K = \frac{\mu_3}{\mu_2^2} - 3 = \frac{10,14}{3,5268} - 3 = 2,875 - 3 = -0,125$$

ზ) საშუალო მნიშვნელობის საშუალო ცდომილება:

$$\sigma_{\bar{x}} = \frac{\sigma}{\sqrt{N}} = \frac{0,636}{\sqrt{50}} = 0,090$$

მაშასადამე, საბანკო კაპიტალის საშუალო მნიშვნელობა იცვლება ზღვრებში
 $2,513 < x < 6,321$.

აღნიშნული ალბათობა საკმაოდ მაღალია და შეადგენს

$$P = 0,9973.$$

თ) საშუალო მნიშვნელობის გამოკვლევის სიზუსტის მაჩვენებლები:

$$\varepsilon = \frac{\frac{\sigma}{\bar{x}} \cdot 100}{\bar{x}} = \frac{0,090 \cdot 100}{4,427} = 2\%$$

სიზუსტის მაჩვენებელი ახასიათებს შესაბამის საიმედოობას. გამოკვლევის შედეგების საიმედოობა საკმარისია, როცა საიმედოობის მაჩვენებელი არ აღემატება 0,05(5%). ჩვენს შემთხვევაში $\varepsilon = 2\%$, ე.ი. შედეგების საიმედოობა უზრუნველყოფილია საკმარისი სიზუსტით.

იმისათვის, რომ მივიღოთ საბანკო კაპიტალის განაწილების თეორიული კანონის მოდელი, ვსარგებლობთ ფორმულით:

$$\varphi(x) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} \cdot e^{-\frac{(x-\bar{x})^2}{2\sigma^2}}$$

შესაბამისი სიდიდეების ჩასმით მივიღებთ:

$$\varphi(x) = \frac{1}{0,038\sqrt{2\pi}} \cdot e^{-\frac{(x_i-4,427)^2}{2 \cdot 0,638^2}}$$

თეორიული სიხშირის განსაზღვრისათვის ვსარგებლობთ ფორმულით:

$$m_x = \frac{Nh}{\sigma} \cdot Z_{t_i}$$

სადაც: $Z_{t_i} = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \cdot e^{-\frac{t_i^2}{2}}$; $t_i = \frac{x_i - \bar{x}}{\sigma}$;

შესაბამისი გამოკვლევები ასახულია ქვემოთმოცემულ ცხრილში.

ცხრილი 5.5

მონაცემები თეორიული სიხშირის განსაზღვრისათვის

$a \dots b$ მლნ. აშშ დოლარი	x_i	m_i	$t_i = \frac{x_i - \bar{x}}{\sigma}$	Z_i	m_x
2,778...3,244	3,011	2	-2,219	0,0339	1,2
3,244...3,710	3,477	4	-1,489	0,1515	5,5
3,710...4,176	3,943	10	-0,758	0,2989	10,9
4,176...4,642	4,409	18	-0,028	0,3988	14,6
4,642...5,108	4,875	8	0,702	0,3123	11,4
5,108...5,574	0,341	6	1,432	0,1485	5,4
5,574...6,040	5,807	2	2,163	0,0387	1,4

მიღებული შედეგების გათვალისწინებით ვაგებთ კაპიტალის განაწილების ჰისტოგრამას (1), პოლიგონსა (2) და თეორიულ მრუდს (3).

იმისათვის, რომ შევამოწმოთ თეორიული და ემპირიული შედეგების დამთხვევის ალბათობა, ვსარგებლობთ კოლმოგოროვის კრიტერიუმით. ამისათვის ვადგენთ ცხრილს 5.6, სადაც მოცემულია გამოთვლის შედეგები.

ცხრილი 5.6

გამოთვლები კოლმოგოროვის კრიტერიუმის გამოყენებისათვის

$a \dots b$	x_i	W_i	W დ	$t_i = \frac{x_i - \bar{x}}{\sigma}$	$\phi(t)$	$\frac{1}{2}\phi(t)$	$F(x)$	$\lambda = W_d - F _n$
2,778...3,24 4	3,011	0,04	0,04	-1,854	-0,9357	-0,4678	0,0322	0,0078
3,244...3,71 0	3,477	0,08	0,12	-1,124	-0,7373	-0,3686	0,1314	0,014
3,710...4,17 6	3,943	0,20	0,32	-0,393	-0,3035	-0,1517	0,3483	0,0283

4,176...4,64 2	4,409	0,36	0,68	0,337	0,2586	0,1293	0,6293	0,0507
4,642...5,10 8	4,875	0,16	0,84	1,067	0,7109	0,3554	0,8554	0,0154
5,108...5,57 4	5,341	0,12	0,96	1,797	0,9281	0,4640	0,9640	0,0040
5,574...6,04 0	5,807	0,04	1,00	2,528	0,9883	0,4946	0,9946	0,0014

განვსაზღვროთ λ პარამეტრი:

$$\lambda = D_{\max} \sqrt{N} = |W - F(x)|_{\max} \sqrt{N} = 0,0507 \sqrt{50} = 0,507 \cdot 0,7 = 0,358.$$

მათემატიკური სტატისტიკის წყაროების ცხრილებიდან³⁸ ვპოულობთ, რომ როდესაც $\lambda = 0,358$, მაშინ თეორიული და ექსპერიმენტული შედეგების დამთხვევის ალბათობა $P(\lambda) = 0,9997$.

ვინაიდან ალბათობის ეს მაჩვენებელი ახლოს არის 1-თან, სავარაუდოდ მათემატიკური მოდელი ადექვატურია. აქედან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ჩვენს მიერ მიღებული თეორიული მოდელი საკმარისი სიზუსტით ასახავს მსოფლიო საბანკო სფეროში აქტივების განვითარების ტენდენციას.

დასკვნები და წინადადებები

სავალუტო ურთიერთობათა სისტემა მრავალ შემადგენელ კომპონენტს მოიცავს, რომელთა შორისაც წამყვანი ადგილი უჭირავთ საგარეო ეკონომიკურ კავშირებსა და ამ ურთიერთობათა განხორციელებისათვის საჭირო ინსტრუმენტებს. თანამედროვე ეტაპზე, ამგვარი ინსტრუმენტების სრულყოფილად გამოყენება საბანკო სფეროში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების თვალსაზრისით.

³⁸ Карасев А.И. «Теория Вероятностей и Математическая Статистика», М., «Статистика», 1979г. стр. 208

ამჟამად, როდესაც ქვეყნის ხელისუფლების საგარეო კურსი და ძალისხმევა მიმართულია ევროპულ სტრუქტურებში ინტეგრაციისა და ჩვენი ქვეყნის, როგორც ცივილიზებული სამყაროს შემადგენელ წევრად გადაქცევისაკენ, სულ უფრო მეტად აქტუალური ხდება იმ გამოცდილების შესწავლა, რომელიც მსოფლიოს წამყვანმა სახელმწიფოებმა განვითარებისკენ მიმავალ რთულ გზაზე გამოსცადეს. ოპტიმალური მეთოდების მოძიება, რომელიც შეესაბამება საქართველოს უნიკალურ პირობებს, წარმოადგენს პრაქტიკულად ძნელად განსახორციელებელ ამოცანას. თუმცა, საბანკო სფეროში არსებული თანამედროვე რეალობისა და დასავლური გამოცდილების გათვალისწინებით სავალუტო ურთიერთობების ანალიზურმა შესწავლამ საშუალება მოგვცა დაგვედგინა ის ობიექტური კავშირები, რომლებიც ჩამოყალიბდა ეკონომიკაში და მათ საფუძველზე გამოგვეტანა დასკვნები ფულად-საკრედიტო სისტემის განვითარების ტენდენციების შესახებ.

დღესდღეობით, როცა აქცენტი აღებულია ქვეყნის ეკონომიკაში უცხოური ინვესტიციების მოზიდვასა და სტიმულირებაზე, წინა პლანზე გამოდის შესაბამისი საინვესტიციო გარემოს შექმნის საკითხი. ეს კი, ფინანსურ სტაბილიზაციასთან ერთად, ზოგადად მაკროეკონომიკურ სტაბილიზაციასაც უკავშირდება. სწორედ აქ შეიძლება გამოვლინდეს ბანკების როლი, როგორც სავალუტო ურთიერთობათა მთავარი რეგულატორის სახით, ვინაიდან დღის წესრიგში დგება ქვეყნის ეკონომიკისთვის სასიცოცხლოდ აუცილებელი პროექტების რეალიზაციის საკითხი.

საქართველოს ეკონომიკის ფინანსური და რეალური სექტორები, ფაქტობრივად, ერთმანეთისგან მოწყვეტილია და თითოეული მათგანი თავის საკუთარ რეჟიმში ფუნქციონირებს. ფულის ნაკადი უმთავრესად მიედინება არა რეალურ სექტორში, არამედ ფინანსურ სექტორში და არაიშვიათად სპეკულაციურ ოპერაციებს უწევს მომსახურებას. რეალური სექტორი კი განიცდის ე.წ. „ფულის შიმშილს“. ეს ძირითადად განპირობებულია იმით, რომ რეალური სექტორის ფულით უზრუნველყოფა, ანუ დაკრედიტება ყოველთვის დაკავშირებულია დიდ რისკსა და მცირე შემოსავლიანობასთან. აქედან გამომდინარე, ბანკების გულგრილობა აღნიშნული სექტორის დაკრედიტების მიმართ ობიექტური რეალობაა და მისი შეცვლა შესაძლებელია მხოლოდ საერთო ეკონომიკური სიტუაციის ცვლილების ფონზე, რაც,

უწინარეს ყოვლისა, მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის დამყარებას გულისხმობს. ასევე გასათვალისწინებელია ის ფაქტი, რომ საჭიროა საკრედიტო ხელშეკრულებათა სამართლებრივი უზრუნველყოფის გამართული მექანიზმის არსებობა. ასე, მაგალითად, სახელმწიფო ვერ იცავს ბანკების ინტერესებს სესხების დაბრუნებისას წარმოშობილი სირთულეების შემთხვევაში და ამიტომ, ვიდრე სათანადო დონეზე არ იქნება დაყენებული საკრედიტო საქმის სამართლებრივი უზრუნველყოფა და, მათსადაამე, კრედიტორთა უფლებების დაცვა, არარეალურია ველოდოთ ბანკების მხრიდან ეკონომიკის რეალური სფეროს ფართო დაკრედიტებას.

გარდა ამისა, საბანკო სისტემაში ადრე გადატანილი კრიზისები და არაერთხელ ნაგემი „მწარე გაკვეთილი“ მოქალაქეებს აიძულებთ ხშირად თავი შეიკავონ ბანკებთან ურთიერთობებზე და თავიანთი დანაზოგების იქ განთავსებაზე, რაც ფულის სტრუქტურული პრობლემის გადაწყვეტას აფერხებს.

ყოველივე ზემოთქმულზე დაყრდნობით, ჩვენი აზრით გასათვალისწინებელი და გასაკეთებელია შემდეგი:

1. სახელმწიფოს აქტიური მონაწილეობით უნდა შეიქმნას ახალი ფინანსურ-საინვესტიციო ინსტიტუტი (დეპოზიტების დაზღვევის ფონდის სახით), რომელიც ითამაშებს კრიტიკულად მნიშვნელოვან როლს საფინანსო სექტორის სტაბილიზაციისა და მოსახლეობის ბანკებისადმი ნდობის აღდგენის საქმეში;

2. სასურველია მოხდეს საბანკო საქმიანობის დაბეგვრის პრინციპების ტრანსფორმაცია, ე.ი. შეიცვალოს საბანკო საქმიანობის დაბეგვრის პრაქტიკა იმ მიმართულებით, რომ მან ხელი შეუწყოს ბანკების მხრიდან რეალური სექტორის დაკრედიტებას. კერძოდ, აუცილებელია დაბეგვრის განაკვეთების დიფერენციაცია. უნდა განისაზღვროს კოეფიციენტი, რომელიც დაადგენს რეალური სექტორის დაკრედიტებიდან მიღებული შემოსავლების ხვედრით წილს ბანკის საერთო შემოსავლებში. ასევე გასათვალისწინებელია დაკრედიტების ვადები, რადგან, რაც უფრო გრძელვადიანია კრედიტი, მით უფრო ნელია კაპიტალის ბრუნვალობა და ძლიერია მასზე ინფლაციური პროცესების ზემოქმედება. აქედან გამომდინარე, გრძელვადიანი დაკრედიტებიდან მიღებული შემოსავალი უფრო ნაკლები განაკვეთით უნდა დაიბეგროს, ვიდრე მოკლევადიანი კრედიტებიდან მიღებული შემოსავალი;

3. უნდა დაიხვეწოს საკანონმდებლო ბაზა კრედიტორის უფლებების დასაცავად, რაც წაახალისებს და ბიძგს მისცემს ბანკების მხრიდან არა მხოლოდ მოკლევადიანი, არამედ საშუალო და გრძელვადიანი დაკრედიტების განხორციელებასა და რეალური სექტორის დაფინანსების სურვილს.

ქვეყნის ეკონომიკაში უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა, მიუხედავად მრავალი განსხვავებული მოსაზრებისა, ერთ-ერთი ყველაზე აქტუალური და იმავდროულად, უალტერნატივო საკითხია. ამ პრობლემას დღევანდელი ხელისუფლება განსაკუთრებული ყურადღებით ეკიდება. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ როგორც მოწინავე ქვეყნების გამოცდილება ცხადყოფს, უცხოური კაპიტალის მოსაზიდად პირველხარისხოვან ფაქტორებს საამისოდ აუცილებელი მყარი საკანონმდებლო ბაზა და ხელსაყრელი გარემო წარმოადგენენ.

საქართველოში შემოსული უცხოური კაპიტალის მოცულობა სასურველისგან ჯერ კიდევ შორს არის. საბანკო სისტემაში არ გვხვდება ევროპის ან ამერიკის ტრანსნაციონალური ფინანსური ჰოლდინგების საბანკო თუ არასაბანკო ფილიალები და შვილობილი კომპანიები. ქართული ბანკების მთავარი საზრუნავი ამ ეტაპზე ძლიერი უცხოელი პარტნიორების მოზიდვაა. რაც შეეხება აქციონერთა ფინანსურ სიძლიერეს, მას უშუალო კავშირი აქვს ბანკის ფინანსურ მდგომარეობასთან – მიმდინარე საქმიანობის დროს თუ შესაძლო სირთულეების შემთხვევაში ბანკს აღმოუჩინოს ფინანსური და მმართველობითი მხარდაჭერა.

საერთაშორისო ბიზნესში ცნობილი კომპანიის საქართველოს ბაზარზე შემოსვლა ყოველთვის დიდ ყურადღებას იქცევს როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის ფარგლებს გარეთ და მისი ეს ინტერესი უყურადღებოდ არ რჩება სხვა მომლოდინე ინვესტორის მხრიდან. ამდენად, ეს ფაქტორი უფრო მეტად ქვეყნის ინვესტიციურ კლიმატზე ახდენს დადებით ზეგავლენას. ამ პროცესში გადამწყვეტ როლს გლობალური პროექტების დაფინანსებაც თამაშობს, რომელთაც შეუძლიათ რადიკალურად შეცვალონ ქვეყნის ეკონომიკური გარემო და რეგიონის მნიშვნელობა. ამის მაგალითად ახალი საუკუნის ცნობილი პროექტი „ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანი“ გამოდგება, რომლის რეალური შედეგები ქვეყანამ ახლო მომავალში უნდა დაინახოს.

უცხოური ინვესტიციების განხორციელება არანაკლებ მნიშვნელოვანია საქართველოს საბანკო სექტორშიც. ჯერ კიდევ დაბალია კაპიტალიზაციის დონე, იგრძნობა საბანკო სისტემის მიმართ მოსახლეობის ნდობის დეფიციტი. სახელმწიფოს მიერ ცალკეული წარმატებული მცდელობების მიუხედავად, კვლავაც არსებობს ჩრდილოვანი ეკონომიკის მასშტაბური გამოვლინება, რაც საგრძნობლად აფერხებს ბანკებს გარეთ არსებული ფულის მასის საბანკო არხებში მობილიზაციას. ეს კი, თავის მხრივ, საბანკო სისტემაში საკრედიტო რესურსების დეფიციტს ქმნის და უარყოფითად აისახება სარგებლის განაკვეთებსა და ეკონომიკის სესხებით უზრუნველყოფაზე.

სწორედ ამიტომ, სასურველია ქვეყნის ეკონომიკის გაჯანსაღების საქმეში უცხოური ინვესტიციების მონაწილეობა საბანკო სფეროშიც აქტიურად გამოვლინდეს. კერძოდ, უცხოური ინვესტიციების ქართულ საბანკო სისტემაში შემოდინების პარალელურად უნდა წარმოებდეს ბანკის მმართველობაში მათი მონაწილეობის გააქტიურება და ბანკში სხვა დამატებითი ფულადი სახსრების მოზიდვა. ერთხელ და სამუდამოდ უნდა მოხდეს ქართულ ბანკებში (და საერთოდ ქართულ რეალობაში) ფართოდ დამკვიდრებული ერთპიროვნული თუ ვიწროჯგუფური კლანური მართვის სისტემიდან კორპორაციულ მმართველობაზე გადასვლა. თავიანთი უფლებამოსილების ფარგლებში მაქსიმალური ეფექტიანობით უნდა ამოქმედდეს მართვის ყველა რგოლი: აქციონერთა კრება, მეთვალყურეთა საბჭო, სარევიზიო კომისია (ან აუდიტის კომიტეტი) და დირექტორთა საბჭო, რათა რომელიმე მათგანი არ მოგვევლინოს ბანკის საქმიანობის ერთპიროვნულად წარმმართველ ორგანოდ.

ამდენად, ჩვენი აზრით, ბანკის მართვაში საერთაშორისო ორგანიზაციებისა და ცნობილი უცხოური კომპანიების მონაწილეობა სასურველია იმდენად, რამდენადაც იგი ხელს შეუწყობს და უფრო მეტად განავითარებს ბანკებში კორპორაციული მართვის დასავლეთში აპრობირებულ სისტემას.

ამავე დროს უნდა აღინიშნოს, რომ ქართულ ბანკებთან თანამშრომლობით და მათი მეშვეობით თითოეული უცხოური ფინანსური ორგანიზაციის პროექტების წარმატებით განხორციელება ახალი საკრედიტო ხაზებისა და ინვესტიციების შემდგომი ზრდის წინაპირობაა, რაც ესოდენ ესაჭიროება საქართველოს ეკონომიკას.

უცხოურ საკრედიტო ხაზებში ჩართვას დიდი მნიშვნელობა აქვს კომერციული ბანკების სტრატეგიული განვითარებისა და ოპერატიული საქმიანობის გაუმჯობესებისათვის, ვინაიდან ამ პროცესში თანდათანობით იხვეწება საბანკო საქმიანობა და უახლოვდება საერთაშორისო პრაქტიკით მიღებულ წესებსა და ნორმებს. კერძოდ, ვითარდება ბანკის საკრედიტო პოლიტიკა და პროცედურები, იზრდება ბანკის აქტივები და საკრედიტო რესურსები, მიმდინარეობს ახალი საბანკო პროდუქტებისა და ტექნოლოგიების ათვისება, მრავალფეროვანი ხდება მათ მიერ შეთავაზებული საბანკო მომსახურება და უმჯობესდება მათი ხარისხი, რაც, საბოლოო ჯამში, ხელს უწყობს ბანკების იმიჯის ამაღლებას როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის გარეთ.

სადისერტაციო ნაშრომის დასკვნით თავში ჩატარებულმა საბანკო პარამეტრების სტატისტიკურმა ანალიზმა მკაფიოდ გვიჩვენა, რომ მათი განაწილება ემორჩილება ექსპონენციალურ კანონს. შედეგად, მიღებულია ადექვატური ალბათურ-სტატისტიკური მათემატიკური მოდელი, რომლის საშუალებითაც შესაძლებელია მოვახდინოთ აღნიშნული პარამეტრების პროგნოზირება. ამგვარი მეთოდის კი, ჩვენი ღრმა რწმენით, მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს მოცემულ სფეროში საბანკო და ფინანსური მაჩვენებლების წინასწარ გათვლებს.

საერთოდ, ეკონომიკა ცხოვრებისაგან განუყოფელია. თავის მხრივ, ცხოვრებისეული დაკვირვებები გარკვეულწილად გვაძლევს ეკონომიკის გაკვეთილებს. შედეგად, სადისერტაციო ნაშრომს საფუძვლად დაედო როგორც შეძენილი თეორიული ცოდნა, ისე მიღებული მრავალწლიანი პრაქტიკული გამოცდილება. სწორედ ამიტომ, სადისერტაციო ნაშრომი, ვფიქრობთ, გარკვეულ სამსახურს გაუწევს ნებისმიერი კატეგორიის მკითხველს თანამედროვე საბაზრო ურთიერთობების ლაბირინთებში გზის გაკვლევაში.

გამოყენებული ლიტერატურა

წიგნები, მონოგრაფიები

1. რ. ასათიანი. საქართველოს ეკონომიკა: წარსული, აწმყო, პერსპექტივა. თბილისი, გამომცემლობა “სიახლე”, 2002წ.

2. რ. ასათიანი. ეკონომიკის, განმარტებითი ლექსიკონი. თბილისი, 1996წ.
3. ბ. გაბიძაშვილი. სტატისტიკის მოკლე კურსი. თბილისი, 1971წ.
4. გ. გამსახურდია. ფინანსების როლი საქართველოს გარდამავალ ეკონომიკაში. თბილისი, 1997წ.
5. გ. გამსახურდია. მსოფლიო ფინანსები. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2002წ.
6. რ. გოგობია. შერეული ეკონომიკური სისტემა: არსი, მოდელები, განვითარების ტენდენციები. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2004წ.
7. რ. გოცირიძე. ეკონომიკა, პოლიტიკა, ცხოვრება. თბილისი, გამომცემლობა „ფავორიტი“, 1999წ.
8. ა. ინგოროყვა. საბანკო მენეჯმენტის ზოგადი საფუძვლები. თბილისი, 1997წ.
9. რ. კაკულია. საერთაშორისო სავალუტო და საკრედიტო ურთიერთობები. თბილისი, 1995წ.
10. რ. კაკულია, გ. ხელაია. ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის ზოგადი თეორია. თბილისი, 2000წ.
11. ჯ. კაციტაძე. შემთხვევითი სიდიდეების ალბათურ-სტატისტიკური მოდელები. თბილისი, 2005წ.
12. ჯ. კახნიაშვილი. მაკროეკონომიკა: თეორია და პოლიტიკა, II ნაწ. თბილისი, 1997წ.
13. ი. კოვზანაძე. საქართველოს კომერციული ბანკების ფუნქციონირების პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2001წ.
14. პ. ლინდერტი. საერთაშორისო ეკონომიკა. თბილისი, 2001წ.
15. ი. მესხია, მ. მურჯიკნელი. ეკონომიკური რეფორმა საქართველოში. თბილისი, 1996წ.
16. ე. მექვაბიშვილი. სახელმწიფო და ეკონომიკა. თბილისი, 1995წ.
17. ა. მოვსესიანი, ს. ოგნიცევი. მსოფლიო ეკონომიკა. თბილისი, გამომცემლობა „ვერჟე“, 2003წ.

18. მსოფლიო ეკონომიკა (ლექციების კურსი). შემდგენლები – პროფ. გ. თოდუა და შ. ვეშაპიძე. თბილისი, 2004წ.
19. გ. პაპავა. ეკონომიკა და ცხოვრების ზიგზაგები. საგამომცემლო ფირმა „სიახლე“, თბილისი, 2002წ.
20. ვ. პაპავა. პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმის პოლიტიკური ეკონომია და საქართველოს ეკონომიკა. საქ. მეცნ.-თა აკადემია, თბილისი, 2002წ.
21. ვ. პაპავა. პოსტკომუნისტური გარდამავალი პერიოდის მაკროეკონომიკა. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2005წ.
22. ვ. პაპავა. საერთაშორისო სავალუტო ფონდი საქართველოში: მიღწევები და შეცდომები. კომპანია „იმპერიალი“, თბილისი, 2000წ.
23. რ. პინდაიკი, დ. რუბინფელდი. მიკროეკონომიკა. გამომცემლობა „ლამპარი“, თბილისი, 1998წ.
24. ე. როდე. ბანკები, ბირჟები და სავალუტო ოპერაციები კაპიტალისტურ ქვეყნებში (ქართული თარგმანის რედაქტორი პროფ. ბ. ნამიჭეიშვილი). ქუთაისი, 1993წ.
25. საბანკო საქმე. ო. ი. ლავრუშინის რედაქციით (ქართული თარგმანის რედაქტორი პროფ. რ.შ. კაკულია). თბილისი, 1996წ.
26. ა. სილაგაძე, თ. ჩიკვაძე, თ. ბასილია. პოსტსოციალისტური ტრანსფორმაცია: საქართველოს ეკონომიკა XXI საუკუნის მიჯნაზე. თბილისი, 2001წ.
27. ლ. ქისტაური, შ. ქისტაური. თეორიები და ანტითეორიები. გამომცემლობა „ინტელექტი“, თბილისი, 2001წ.
28. ლ. ლუდუშაური. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო მექანიზმი. თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1998წ.
29. ლ. ყორღანაშვილი. საერთაშორისო ბიზნესი. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1998წ.
30. ლ. ყორღანაშვილი. საერთაშორისო სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობები. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1997წ.
31. ვ. ჩანტლაძე. ფინანსური მეცნიერების საფუძვლები. თბილისი, 1995წ.

32. გ. წერეთელი. ეკონომიკურ-მათემატიკური მეთოდების საფუძვლები და მათი ეკონომიკაში გამოყენების ზოგიერთი პრაქტიკული ასპექტი. საქ. მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, 1999წ.
33. გ. წერეთელი. ეკონომიკის მათემატიკური მოდელირების მეთოდოლოგიური საფუძვლები და მათი რეალიზების პრაქტიკული მაგალითები. საქ. მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, 2000წ.
34. გ. ხელაია. საერთაშორისო სავალუტო, საკრედიტო და საანგარიშსწორებო ურთიერთობები. თბილისი, 1996წ.
35. ე. ჯგერენაია, თ. მაღლაკელიძე. საერთაშორისო საბანკო ოპერაციების უნიფიცირებული წესები. თბილისი, გამომცემლობა „ისარი“, 1995წ.
36. მ. ჯიბუტი. საქართველოს ფასიანი ქაღალდების ბაზარი. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2003წ.
37. გ. ჯოლია. საგარეო-ეკონომიკური ურთიერთობები. თბილისი, 1998წ.
38. Байнке К., Бус В. и другие. Сделки с Заграницей. Франкфурт, Германия, 1994г.
39. Банки и Банковские Операции. Под ред. Жукова Е.Ф. Издательское объединение «ЮНИТИ», М., 1997г.
40. Банковское дело. Под ред. Лаврушина О.И. М., 1992г.
41. Баринов Э.А. Валютно-Кредитные Отношения Во Внешней Торговле. М., 1998г.
42. Васильченко В.А. Экономико-Математический Анализ Спроса на Деньги. М., 1992г.
43. Вентцель Е.С. Теория Вероятностей. Государственное Издательство Физико-Математической Литературы. М., 1962г.
44. Гмурман В.Е. Теория Вероятностей и Математическая Статистика. М., «Высшая Школа», 1977г.
45. Долан Э.Дж., Кемпбелл К.Д., Долан Р.Дж. Деньги, Банковское Дело и Денежно-Кредитная Политика. М., 1991г.
46. Дружинин Н.К. Математическая Статистика в Экономике. М., издательство «Статистика», 1989г.

47. Карасев А.И. Теория Вероятностей и Математическая Статистика, М., «Статистика» 1979г.
48. Кейнс Дж. М. Общая Теория Занятости, Процента и Денег. М., 1949г.
49. Котлер Ф. Современный Маркетинг. М., 1993г.
50. Куриганова И.П. Роль Банковской Системы в Регулировании Рыночной Экономики. М., 1992г.
51. Макконелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс. М., 1992г.
52. Пейбро М. Международные Финансовые и Валютные Отношения. М., 1993-94гг.
53. Платонов В., Хиггинс М. Банковское Дело: Стратегическое Руководство. М., 1998г.
54. Рикардо Д. Начало Политической Экономии и Налогового Обложения. М., 1955г.
55. Роуз П.С. Банковский Менеджмент. М., 1995г.
56. Самуельсон П. Экономика. Вводный курс, М., 1964г.
57. Самуельсон П. Экономика. Т 1, М., 1992г.
58. Современный Маркетинг. Под ред. Хруцкого В.Е. Издательство «Финансы и Статистика», М., 1992г.
59. Смит А. Исследование о Природе и Причинах Богатства Народов. М., 1962г.
60. Халевинская Е.Д. Европейский Банк Реконструкции и Развития в Системе Международных Экономических Организаций. М., 1993г.
61. Хасбулатов Р.Г. Мировая Экономика и Международные Отношения. М., 1994г.
62. Херрис Л., Мелвилл Дж. Международные Финансы. М., 1996г.
63. Шатравин В.А. Эффективность Лизинговых Операций. М., 1998г.
64. Шим Д.К., Джоел Г.С. Финансовый Менеджмент. М., 1996г.
65. Ширинская Е.М. Операций Коммерческих Банков и Зарубежный Опыт. М., 1993г.
66. David K. Eiterman, Arthur I. Stonehill, Cheol S. Eun. Multinational Business Finance. Fifth Edition, USA, 1989.
67. Gerald Caprio, Jr. William C. Hunter, George G. Kaufman, Denny M. Leipziger. Preventing Bank Crises: Lessons from Recent Global Bank Failures. EDI Development Studies. The World Bank, Washington D.C., 1973.
68. Gilbert B.M. Bank Management. International Finance. Third Edition, USA, 1997.

69. J. Madura. Financial Markets and Institutions. Fifth Edition, South-western college publishing, USA, 1999.
70. Maurice D. Levi. International Finance. Third Edition, USA, 1996.
71. L. Mobley, K. McKeown. Beyond IBM, N.Y., 1989.
72. Sinkey J. F. Commercial Bank Management. Fifth Edition. Prentice Hall, USA, 1998.
73. Walmsley J. International Money and Foreign Exchange Markets. England, Chichester, 1997.

საკანონმდებლო და ნორმატიული აქტები:

74. ბულგარეთის კანონი „საბანკო დეპოზიტების გარანტიის შესახებ“, 1995წ.
75. ვენის კონვენცია საერთაშორისო ხელშეკრულებათა სამართლის შესახებ, 1980 წ.
76. კანონი “მეწარმეთა შესახებ”. თბილისი, 1995წ.
77. საქართველოს კანონი “საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ”. თბილისი, 1995წ.
78. საქართველოს კანონი “კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ”. თბილისი, 1996წ.
79. საქართველოს პარლამენტის დადგენილება “საქართველოს 2004 წლის ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებების შესახებ”.
80. Uniform Rules for Collections, ICC Publication No.522, International Chamber of Commerce, Paris, 1995.
81. Uniform Customs and Practice for Documentary Credits (UCP), ICC Publication No.500, International Chamber of Commerce, Paris, 1993.

სტატიები, წლიური ანგარიშები, პერიოდული ლიტერატურა:

82. ა. აბრალავა. გლობალური ეკონომიკის განვითარების თანამედროვე ტენდენციები. ჟურნ. „სოციალური ეკონომიკა“, 2003, №1-2.
83. ს. ასათიანი. საერთაშორისო რეგიონული ინტეგრაციული გაერთიანებების როლი საქართველოს ეკონომიკის განვითარებაში. ჟურნ. “მაცნე”, 2002, №3.

84. რ. ბასარია. ეკონომიკის კრიზისი და ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა. ჟურნ. „ეკონომიკა“, 1993, №5-7.
85. ზ. ბერკაცაშვილი. საქართველო მსოფლიო ინტეგრაციულ პროცესებში. ჟურნ. „ეკონომიკა“, 2002, №12.
86. ბ. გაბიძაშვილი, გ. მაზიაშვილი, ა. სახვაძე. სტატისტიკის განვითარებისთვის. ჟურნ. „ეკონომიკა“, 1996, №4-6.
87. გ. გამსახურდია. საქართველოს საფინანსო-ეკონომიკური მდგომარეობის სტაბილიზაციისათვის. ჟურნ. „ეკონომიკა“, 1994, №9-12.
88. მ. გოგობია. ფულად-საკრედიტო ურთიერთობათა სრულყოფის საკითხისათვის. ჟურნ. „ეკონომიკა“, 1996, №12.
89. გ. თოდუა. მდგრადი ეკონომიკისა და შეფარდებითი უპირატესობის ერთიანობის საყოველთაო კანონი. ჟურნ. „ეკონომიკა“, 1996, №12.
90. რ. კაკულია. გლობალიზაცია და განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკური პრობლემები. ჟურნ. „სოციალური ეკონომიკა“, 2002, №2.
91. კ. კაციტაძე. ეკონომიკური ინტეგრაციის პროგრესული სისტემები საერთაშორისო საბანკო ანგარიშსწორების სფეროში. საქართველოს მეცნ. აკადემიის ქუთაისის სამეცნიერო ცენტრის შრომები, თბილისი, 1999, III გამოშვება.
92. კ. კაციტაძე. საფინანსო-საკრედიტო ურთიერთობათა პროგრესული მეთოდები მოწინავე კაპიტალისტური ქვეყნების ბანკების გამოცდილების გათვალისწინებით. ეკონომიკის აქტუალური საკითხები (სამეცნიერო ნაშრომთა კრებული). თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2001, XIX გამოშვება.
93. კ. კაციტაძე. საბანკო დეპოზიტების დაზღვევის პერსპექტივები საქართველოში. ჟურნ. „ეკონომიკა“, 2002, №12.
94. კ. კაციტაძე. ზოგიერთი საბანკო პარამეტრის მათემატიკური მოდელირება. ჟურნ. „სოციალური ეკონომიკა“, 2003, №1-2.
95. მ. კვანტალიანი, ა. აბრალავა. თანამედროვე მსოფლიოს ეკონომიკური ერთიანობა და წინააღმდეგობები. ჟურნ. „სოციალური ეკონომიკა“, 2003, №1-2.

96. ი. კოვზანაძე. საქართველოს კომერციული ბანკების ფუნქციონირების პრობლემები და მათი გადაწყვეტის სრულყოფის გზები გარდამავალი ეკონომიკის პირობებში. ეკ. მეცნ. დოქტ. დისერტაცია, თბილისი, 2001წ.
97. თ. მაღლაკელიძე, ე. ჯგერენაია. ლიზინგის საერთაშორისო გამოცდილება და მისი მნიშვნელობა საქართველოსათვის. ჟურნ. „ეკონომიკა“, 1996, №4-6.
98. ო. მაღლაფერიძე. საერთაშორისო სავალუტო-საკრედიტო ურთიერთობები. ჟურნ. „ეკონომიკა“, 1996, №12.
99. ე. მექვაბიშვილი. ეკონომიკური ზრდისა და გლობალიზაციის ზემოქმედება ფულად-საკრედიტო პოლიტიკაზე საქართველოში. ჟურნ. „ბანკი“, 2000, №2.
100. ლ. სალია. საბანკო საქმიანობის ერთი მათემატიკური მოდელის შესახებ. ჟურნ. „ეკონომიკა“, 1998, №4-6.
101. რ. ფუტყარაძე. საქართველო-გერმანიის ეკონომიკური თანამშრომლობის პრიორიტეტული მიმართულებების განსაზღვრა. ჟურნ. „ეკონომიკა“, 2002, №12.
102. თ. ყანდაშვილი. ექსპორტის სტიმულირების საშუალებები. ეკონომიკის აქტუალური საკითხები (სამეცნიერო ნაშრომთა კრებული). თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2001, XIX გამოშვება.
103. ლ. ყორღანაშვილი. საერთაშორისო ვაჭრობის სუბიექტების სამართლებრივი რეგულირება. ეკონომიკის აქტუალური საკითხები (სამეცნიერო ნაშრომთა კრებული). თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2001, XIX გამოშვება.
104. თ. ხიზანიშვილი. კომერციული ბანკი – ბაზრის ინფრასტრუქტურის უმნიშვნელოვანესი ელემენტი. ეკონომიკის აქტუალური საკითხები (სამეცნიერო ნაშრომთა კრებული). თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2000, XIII გამოშვება.
105. თ. ხიზანიშვილი. საბანკო სისტემის პრობლემატური საკითხები. ჟურნ. „ეკონომიკა“, 2001, №6.
106. გაზეთი “ბანკი პლიუს” №6 (218), 2000წ.
107. გაზეთი “ბანკები და ფინანსები”, III, 2005წ.
108. ლიზინგი: გუშინ, დღეს, ხვალ. საერთაშორისო საფინანსო კორპორაციის (IFC) ბიულეტენი. ივლისი-აგვისტო, 2005წ.

109. საქართველოს ეროვნული ბანკი. მონეტარული საბანკო სტატისტიკის ბიულეტენი №3 (იანვარი-სექტემბერი 2003).
110. საქართველოს ეროვნული ბანკი. მონეტარული და საბანკო სტატისტიკის ბიულეტენი №4 (ივნისი-სექტემბერი 2004).
111. Япольский М.М. Об особенностях и проблемах экономики в условиях глобализации. Журн. «МэиМо», №7, 2002г.
112. Финансирование с ЕБРР. Справочник для компаний и предпринимателей. Пересмотренное Издание, Июль 1999г.
113. Принципы и Правила Закупок Товаров и Услуг. Справочник ЕБРР, Издание исправленное и дополненное, Август 2000г.
114. Dresdner Bank and its International Commercial Business (Seminar Handbook), 1993.
115. The EURO. Business Week European edition, April 27, 1998.
116. Federal Reserve Bulletin, February 16, 2000.
117. Georgia: Recent Economic Development and Selected Issues. IMF Staff Country Report No. 00/68. International Monetary Fund, Washington, DC, March 2002.
118. International Banking. Seminar Handbook issued by Deutsche Bank Training Department, 2004.
119. International Experience of Bank Deposits Insurance. Center for Economic Research, Report 2002/03.
120. Publication 'Euromoney', 1988, IX.
121. SWIFT 2002 Annual Report, La Hulpe, Belgium.
122. SWIFT Education Guidelines, Case Study, Vol.5, 1998.
123. SIBOS 2002 Bulletin, La Hulpe, Belgium.
124. www.bankersalmanac.com/addcon/infobank/ibans.htm
125. <http://www.cdic.ca/?id=100>
126. <http://www.chips.org>